

ÜZLET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1972. OKTÓBER 1.

II. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIACSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZÁKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;
külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Müintézetben.

TARTALOM

II. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM — 1972. OKTÓBER

- 535 GÁL LÁSZLÓ: A világ teremtése; Nem tudtam elmondani; Reggelenként meghalnak az istenek is; A fáklya; Itt ez a; Azért mégis; Hit; Körbe körbe (versek)
- 539 VARGA ZOLTÁN: Züm (novella)
- 552 ZÁKÁNY ANTAL: Ég és föld között (vers)
- 553 LÁNYI SAROLTA: Aki szép, aki jó; Szilánkok (versek)
- 554 VIRÁG ÁGNES: A fáradtság hullafoltjai; Test és kő (versek)
- 555 UTASI MÁRIA: Végül (vers)
- 556 MOLCER MÁTYÁS: Harag nélkül; Intermezzo; Anyaság (versek)
- 557 LÉVAY ENDRE: Távolodás (hangjáték)

KÉZFOGÁSOK

- 574 IVAN PANČIĆ: Apollo-11; Földtenger vagyok — Almási Tibor fordításai (versek)

AVATÓ

- 576 PETROVICS JÁNOS: Esőben ősi vágyak (vers)
- 577 VÉKONY LÁSZLÓ: Orgonatorvajok (vers)

ÖRÖKSÉG

- 578 FEHÉR FERENC: Emlékezés Csépe Imrére
- 581 CSORDÁS MIHÁLY: Üzen a föld (riport-forgatókönyv Csépe Imréről)
- 583 JÓNÁS FRIGYES: Szarvas Gábor
- 586 BOTKA FERENC: Üzenetek Jégországból (Lányi Sarolta költészetéről)

ÉGTÁJ

- 590 PETKOVICS KÁLMÁN: Vélemények erdejében (társadalomrajz)

SZEMPONT

- 602 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: Az oktatás művészete

OLVASÓNAPLÓ

- 608 CSORDÁS MIHÁLY: A nyugtalanság impressziómozaikjai
(Gulyás József: Vörös fagyöngy)
- 617 GAJDOS TIBOR: Adósság és törlesztés
(Zoltán Csuka: Moje dvije domovine)
- 620 JUNG KÁROLY: Egy közösség meseanyaga
(Sárkányölő ikertestvérek)
- 622 BARÁCIUS ZOLTÁN: Drámák rivaldafényen kívül
(Színművek. Majtényi Mihály: A száműzött; Tóth Ferenc: Jób; Gobby Fehér Gyula: A budaiak szabadsága; Varga Zoltán: A tanítvány)
- 624 ZÁKÁNY ANTAL: Nemes igazságszolgáltatás
(Gion Nándor: Postarablók)
- 626 MOLNÁR CS. ATTILA: Kapcsolatot teremteni az idővel
(Lévay Endre: Csillámok remegnek)
- 627 CSUKA ZOLTÁN: Debreceni szellemidézés
(Juhász Izabella: Juhász Géza — Gulyás Pál)

MŰMELLÉKLET

A rajzok SISKOVSZKI ANDRÁS munkái.

A VILÁG TEREMTÉSE

eme világunk emberek
most végre felfedeztem
volt egyszer egy leány és legény
és én megszülettem
ha ők nincsenek nincsen világ sem

a biblia nem tudja csak kovilj volt
s az apám berúgott örömében
fiú mondta a bába és ivott ő is
ez volt a világ teremtése
előtte semmi sem volt

szép fehér tejű világ volt
puha pólya
s egy szobából állott de még azt sem láttam
fejem is volt de nem kellett még akkor
se a kezem sem a lábam
kint meg
de nem is érdekelt

íme világunk emberek
most végre felfedeztem
szép világ volt de két lábra álltam
és járni kezdtem

NEM TUDTAM ELMONDANI

nem tudtam elmondani nem tudtam kimondani
az estike illatát zöldjét a fenyőnek
a hal tutását a hold kandi
hidegjét meleg combját a nőnek
a boldog pálinka álmokat
és a száraz undort reggelenként
én mindig szomjas voltam és azt se tudtam
csak kérdezni tudtam és senki sem felelt

REGGELENKÉNT MEGHALNAK AZ ISTENEK IS

*nos végére értünk nincs csizmás kandúr
nincs hófehérke és kacsalábon
a kastély nem forog nincsen kastély
kocog az élet számárháton
minden másképpen van még a másképpen is
adatok egy falás barátság kenyeret
szeretet krajcárt ó hiszen már krajcár sincs
pedig isten volt szalonna isten
töpörtyű isten és pálinka isten
reggelenként meghalnak az istenek is
csúf kócos szeretőm a tükör
este szebb voltál és én fiatalabb
reggelenként meghal a szerelem is
mást ölelj most már és neki hazudj
és siess nagyon siess mert ő is felébred
szülj neki kövér gyereket*

A FÁKLYA

*a hamuját szórd a fejedre
mert ember volt ez a hamu
ember és tanú*

*a fáklya bűzét szívd magadba
mert ember volt ez a bűz
ember volt és tűz*

*vidd vak szemedben ezt a lángot
mert tűzhányó lesz e fáklya lángja
zúdul már rád és ránk a láva
mert hazudtál és mert hazudtunk*

*se földre már se fel az égre
imádkozzál vagy káromkodjál
és hullj le térdre
és hullj és halj meg*

ITT EZ A

*dús fekete föld
tele marokkal hogy magot hintsünk
és vidám víz és szerető nap
és az ember a legfőbb kincsünk*

*gépeink a kék égbe szállnak
s boldog búcsút földünknek intünk
virágoskert lesz a hold is holnap
s az ember a legfőbb kincsünk*

*az ember az ember az ember az ember
az élet az élet az élet az élet
a fojtogató füst fekete fáklya
és emberek emberek égnek*

AZÉRT MÉGIS

*papolhatnak a rakétás bölcsek
pusztító új igéket*

az égett

hús igéje bölcsebb

többet ígér

többet mond

igazabbat

jövőt látóbbat

s a halott többet ér

s a halott tovább él

s kiégett szeme messzebb világít

*bolond bölcsek és könyvszagú igazságok
csak a halott fog élni csak ő örök*

azért mégis

HIT

*a könyvekben kerestem de a könyv csak papír
csak betűk és aztán barátot kerestem és rokont
meghaltak mind a poros polcokon
és élek én még de már nem vagyok
mint a tegnapi este mint a hegyi szél
mint virágillat elhagyott kertben
mint az öfelés amelyből lettem*

*sok volt a hit bennem azért csalódtam
kevés hit volt bennem azért*

KÖRBE KÖRBE

*az emlékeim közt lapozgatok
mert ideje már becsukni a könyvet
mert ideje már szépen elköszönni
nem várni szép szót nem ejteni könnyet
mert így volt
ilyen volt
ilyen voltam*

*másképp nem tudtam mást nem is tettem
csak jártam az utat körbe körbe
csak elindultam csak visszatértem
mert ilyen voltam
sem óriás se törpe*

*itt is ott is egy egy halottam
jóbarátok szépen szeretők
hervadt csokor csak most már a szavam
s annyi a temető*

*mert ilyen volt s mert ilyen voltam
s mert annyi a holtam
s mert tudom már hiába bánnám
csak voltam*

ZÜM

(Nekrológ egy *Apis Mellifica* halálára)

A méhecskét Zümnek hívták. De az is lehet, hogy Zimnek vagy Zumnak. Esetleg Zomnak. Elvégre miért ne tételezhetnénk fel, hogy a méhek zömmel efféle zümmögős, zúgó-zizegő neveket viselnek?

Emberi füllel, illetve ésszel közelítve meg a kérdést, első pillantásra ez logikusnak is látszik. Legalábbis amíg kétségbe nem vonjuk, hogy a méhszárnyak keltette levegőrezgéseket a méhek is zümmögésnek hallják. Csak hát ugyan ki biztosít bennünket, hogy e szorgos rovarok agyában (mint tudjuk, amióta csak a munka úgy-ahogy emberré tette az embert, a méhek úgy szerepelnek képzeletünkben, mint a szorgalom és a közösségi összetartás példaképei — nem haszontalan ezt észben tartani) egészen másfajta hallásélmény keletkezik a verdeső szárnyak nyomán. Méhecskéink talán kattogó-berregő hangokat hallanak ilyenkor, sokkal tagoltabbakat az általunk észlelt hangoknál. Figyelembe véve ugyanis e rovarok testméreteit, ugyan miért ne hihetnénk, hogy érzékszerveik s. agyuk sokkal apróbb egységekre képes felbontani az időt, vagyis egy méhecske saját és társai szárnyverdesését nemcsak másképpen hallja, hanem másképpen látja is, külön-külön érzékel minden mozdulatot, úgy, ahogyan mi egy galamb vagy varjú szárnycsapásait megfigyelhetjük...

De ha már itt tartunk, akár el is játszodozhatunk egy kicsit a feltevésekkel. Képzeljünk el talán egy dél-amerikai méhecskét, amint egy kolibrít figyel meg: feltevésünkéből kiindulva nyilvánvaló lesz, hogy méhecskénk e nála alig nagyobb madár szárnycsapásait rendkívül lassúnak fogja találni, szemében a kolibri gólyához vagy daruhoz hasonló tempóban repül talán, a gólya vagy a daru szárnymozgása viszont számára olyan lesz, mint számunkra az óramutató mozgása vagy a hőmérő higánya... de talán hagyjuk inkább... Érdekesebb arra gondolni, hogy amennyiben a méhek szeme valóban képes az idő ilyen fokú felbontására, nyilvánvaló, hogy ugyanezt teszi a térrel is. Ki tudja, méhecskénk talán a mikrobákat is látja, vagy legalábbis a mikroszkopikus óriásoknak számító apró plankton-rákocskákat, feltéve persze, hogy egy pocsolya szélén vagy éppen belepottyant a vízbe. A virágpör viszont, amivel egy méhecske mégiscsak gyakrabban kerül érintkezésbe, mint vízibolhákkal, kerekeshérgelkkel, papucsállatkákkal, vagy ostoros véglényekkel, alighanem meglehetősen durva szemcséjű anyagnak tűnik a szemében, rizs- vagy babszemnyi méretű magocskák tömegének, bizonyára pontosan látja a pollenszemek ágas-bogas formáját is, feltehetőleg alakjukról is fölismeri, milyen virág származékai. Visszatérve tehát az akusztikai élményekhez, joggal hihetjük,

hogy méhecskénket úgy is hívhatták, hogy Tak-tak, Tik-tak, Tiki-taki, Tatata, Ratata stb. Csak hát miért tételezzük föl, hogy a méhek nevének bármi köze is van a hangutánzásához? Szigorúan tudományos szemmel nézve nyilván ostoba és gyerekes ez a feltételezés, még ilyenfajta nagyon is emberivé formált méhecskéek esetében is. Mintha bizony az emberi nevek a hangutánzásból származnának.

De ugyanakkor miért ne tételezzük fel mégis? Ha másért nem, hát pusztán megszokásból és kényelemből is kézenfekvőnek látszik, hogy Zümnek nevezzünk egy ennyire emberi szemmel látott és emberi tudattal felruházott méhecskét. Novellahősként ugyanis egyedül ilyen méhecskével kezdetünk valamit.

...

Eltévedt, sőt megtévedt méhecskénket tehát Zümnek hívták...

Züm, züm, züm, repült Züm, alighanem kicsit szórakozottan. Kétségtelenül elég súlyos mulasztás volt a részéről, hogy nem figyelt eléggé az útirányra, más irányú elfoglaltsága is inkább csak magyarázat, mint mentség. Rég beidegződött rutinmunkáról volt csupán szó, semmi rendkívüli sem volt abban, hogy Züm figyelme a hazavezető út szemmel tartása és a felszedett virágpor átcsoportosítása közt oszlott meg éppen. Híven a szigorúan racionális munkaszervezés előírásaihoz, miszerint »a virágporgyűjtőként dolgozó méh, a felesleges idővesztés elkerülése végett, repülés közben (és nem letelepedve valahová) köteles az előzőleg állkapcsa által fölszedett és nyála segítségével apró csomócskákká formált virágport első lábpárjának sarokkeféivel átvenni, majd a második lábpár sarokkeféinek közvetítésével a harmadik lábpár külső oldalán kiszélesedett helyre, az ún. kosárkába gyömöszölni azt«. Nem, Züm semmiképpen sem feledkezett meg erről. Éppen csak...

Lehet, hogy nem érezte egészen jól magát. Vagy ki tudja, talán a frontátvonulás...

...

Elsőként a homály színéváltozására figyelt föl. A ráboruló zöldes árnyak váratlanul elszürkültek körülötte; a tompa fény hirtelen színtűvé vált.

Mégsem fordult vissza mindjárt. Lassított, lefékezte magát. Óvatos, tapogatózó, hullámosan araszó lebegéssel indult tovább: végül is egy méhecske értelmes, körültekintő lény, nem veszi el rögtön a fejét, ha ismeretlen helyre téved. Nem cikázik eszeveszetten, mint valami szédült dongó vagy kerge bogár. Egy méhecske higgadtan, megfontoltan igyekszik kiutat találni. Nem pánikba esni, ez a fontos. Fő a nyugalom...

Némi tájékozódás után ismerte csak föl, hogy — akárcsak odahaza a kaptárban — minden oldalról falak veszik körül. Éppen csak mérhetetlenül távol vannak egymástól. Ha az egyikhez közelít, a másikat alig látja már.

Először fent próbálkozott. Az óriási térség mennyezetéhez közel haladt, lassan előre. A feje tetején levő három apró pontszemével

figyelte az egyenetlen szürke felületet: mindenféle repedések hálóz-
ták be, hajszálvékonyak, de vastagabbak is, némelyikbe Züm lába is
belefért volna, helyenként kisebb-nagyobb sötétebb foltok is tarkított-
ták; némelyiküknél hosszabban elidőzött, két nagy összetett szemével
is tüzetesen szemügyre vette őket: egyik-másik első pillantásra kis
kerek lyuknak tűnt, holmi kivezető járat nyílásának, amelyen át a szá-
badba juthat. Hiába tapogatózott azonban csápjaival is, mindenütt csak
érdes, kellemetlenül porladó felületbe ütközött; néhány apró pók sebes
futással, riadtan menekült előle. Többfelé pihenő legyeket látott: Züm
mélységesen megvetette őket, mocskosságukat visszataszítónak érezte,
tapadókorongjaikat irigyelte csupán, amiért segítségükkel háttal lefelé
is képesek mászni vagy egy helyben állni. Bosszúsággal vegyes undor-
ral figyelte őket, amint feléjük közelít, nyomban felröppennek, majd
kissé távolabb leszállnak ismét. Rakományát egyre súlyosabbnak érez-
ve, szívesen megpihent volna, ha másképp nem, akár természetellenes
helyzetben is, fordítva, lefelé lógva. Szárnyizmaiban mindjobban ott
érezte a sürgetést: előrehozni a megkönnyebbülés pillanatát, a leszáll-
lást a kaptár küszöbdeszkájára, ahol, mielőtt lerakodott volna, rend-
szerint kissé kifújta magát...

...

Legokosabb, ha visszafordul. Azon az úton, amelyen betévedt.
Rögtön ezt kellett volna tennie. Nem kockáztatni semmit. Nem vesz-
tegetni az időt...

Ekkor vette észre a fényt. Egészen messze maga előtt. Szipor-
kázó zöld vibrálások, sárga napszikrák közt feloldott piros, kék, lila,
fehér foltocskák. Túl távol még, hogy alakjukat kivehesse, de illatukat
mintha érezte volna már.

Megkönnyebbülten gyorsított, teste nyílegyenesen vágódott előre
a fény felé.

Zümnek sohasem volt melege. Mindig a napsütést kereste. Vagy
a kaptár sok ezer apró test sugározta viasz- és mézszagú melegét.

...

A hirtelen ütődéstől teste összerándult, szelvényei egymásba tor-
lódtak. Páncéljához tapadó izmaiba fájdalom nyilallt. Pár pillanatra
elsötétült előtte a világ, mégis érezte, amint csúszva-súrlódva lefelé
zuhan valami kemény, síma felület mentén. Valamivel lejjebb mégis
sikerült megkapaszkodnia, lába talajt ért.

Potroha sebesen, ritmikusan járt. Valamennyi légzőnyílása maxi-
málisan kitágult, tisztán hallotta, ahogy sziszegve ki-be tódul rajtuk
a levegő...

...

Először a csápjaival kezdett el óvatosan tapogatózni. Érzékeny
tapogatótestecskéi mindenütt sima és rideg felületet értek. Szagtalan,
íztelen kemény akadályt. Szeme számára viszont mintha levegő lett
volna: átengedi a külvilág tarkaságát, mégis elállja útját...

Odakint nagy piros-fekete-fehér lovaglepkét látott lebegni. Pár pillanatig egészen közel volt hozzá. Később eltávolodott, eltűnt a látóteréből. Túl a láthatatlan falon a világ ugyanúgy folytatódott, mint máskor.

...

Később gondolt csak rá, hogy a láthatatlan fal talán mégse zárja el egészen útját. Feltételezhető, hogy megszakad valahol.

Reptében szinte hozzátapadva fentről leig, széltében-hosszában többször is bekalandozta. Neki-nekiütközött, néha szándékosan, titokban remélve, hátha valahol kisebb a felület ellenállása. De még lábait sem volt képes megvetni simagságán. Újra a legyek tapadókorongja jutott eszébe.

Aztán látni kezdte a láthatatlant is. Vagy inkább a láthatót a láthatatlanon.

Mindenütt apró kövecskék, pelyhek, szőrszálak, elvétve virágpor is a felülethez tapadva, nagy kerek foltokban légyürülék, férgek nyűszögnek bennük, itt is, ott is, mennyi, légy-latrina, undorító... Aztán egy hatalmas furcsa folt, vagy inkább csíkozott felület: egy egymástól szabályos távolságra sorakozó csíkok, ívben forduló, görbe, tekervényes, de egymást soha át nem metsző keskeny sávok, egyre hajlottabbak a folt közepe felé, kiszámíthatatlan hajlatok, mégis rendezettek, tervszerűek. Odébb egy másik folt, ugyanilyen. Még egy... még egy... összesen négy, szétszórta, bizonytalan félkört alkotva. Zűm néhány pillanatra megfélekedett szokatlan és veszélyes helyzetéről: amennyire megállapíthatta, a foltokat képező sávokat valami kellemetlen szagú zsiradék alkotta; de a legyek számára, úgy látszik, ízletes, mocskos népség, mindent megkóstol, ami csak útjába kerül... Érthetetlen, ismeretlen eredetű sávok, érdemes lenne tovább tanulmányozni őket... De a szállítmány... Már rég haza kellett volna vinnie. Ha nem siet, aligha ússza meg fegyelmi nélkül...

Zűm múltja makulátlan volt. Eddig még a legkisebb mulasztást vagy kihágást sem követte el.

.....

Aztán újra másfelé indult a kiút keresésére.

Most valami hatalmas, fent és lent a végtelenbe nyúló háló közelében repdesett: a körülbelül csápvastagságú szálak szabályos négyszögeket zártak be, legfeljebb a feje fért volna át rajtuk, testét azonban képtelen lett volna bármelyiken is keresztülréselni. Karmaival viszont jól megkapaszkodhatott a hálóban, mint valami létrán, mászhatott rajta. Időnként megpihenhetett, egészen kellemesen esett rajta a függeszkeedés. Kissé még mindig testében érezte az ütődés rázkódását.

Dé a kiút... Nyilvánvaló, hogy ez az óriási fentről lecsüngő háló a kiúttal semmi kapcsolatban sem áll.

.....

Mindössze annyit tudott, hogy most ellenkező irányba repül. De a kijáratot jelző fény sehol. Vagy csak ebből a távolságból nem látható még?

Pedig óriási nyílásra emlékezett, amelynek határait nem is látta. Vagy szabad térre inkább, észre se vette, mikor repült át rajta. Bár a határai nyilván megvoltak valahol, tekintve hogy a szabad és a zárt tér közt jelentett átjárat. Másképp nem lehetett, ez már a helyzet logikájából következik.

De csak a bejárat nyomára talált rá. A helyre, ahol a nyílásnak valamikor lennie kellett. A többenél sötétebb színű sárgás fal zárta el.

Közelebről is szemügyre vette. Fentről leig többször is berepülte az óriási szögletes bemélyedést: egyenetlen, sokfelé barázdás felület, vastag kéreg fedi, itt-ott felrepedezett, néhol testénél többszörösen is nagyobb felületen is hiányzik, alatta másik, sötétzöld kéreg... kéreg, mert egy helyen ez is megszakad, egészen kis részen csupán, ha nyílás lenne, a feje sem férne át rajta, apró, kerek, fénytelen fehérség, semmi köze a külső fényhez. Körülbelül félúton a bemélyedés alsó és felső végződése közt, közel az oldalfalához, hatalmas vastag rúd, szögletesen megtörő, rövidebb része a bemélyedés fenékfalából mered ki, hosszabb része derékszögben kapcsolódik hozzá, vízszintesen a semmibe nyúlik, anyaga rideg, mint túloldalón a láthatatlan fal, rendkívül keménynek látszik, sárgás, mocsokkal borított, a ráakodott szennyeződés közt akad légyűrűlék is, lényege azonban valami zsírréteg, hasonló a láthatatlan fal különös foltjainak anyagához, de ennél még bűzősebb, szúrósszagú, émelyítő is kissé; a helyenként megfeketedett zsiradék néhol itt is mintha szabályos sávokba rendeződne, akárcsak amott, a láthatatlan falon, ezek a sávok azonban elmosódottak, egybefolyók, egymást átmetszők, elkentek, láthatóan sokszorosán egymásra rétegződtek. Valamivel a derékszögben hajlott rúd alatt nagyobb, levélalakúnak is mondható felület ugyanebből a csillogóan sárga anyagból, talán kevésbé maszatos a rúdnál, egyik kisebb, hosszúkás, kerekded körvonalú, lefelé szélesedő része kissé kidomborodik, nyilvánvalóan külön részt alkot, lógni látszik... Züm érdeklődését ez a valami különösképpen magára vonta: körös-körül, a széleinél mintha egészen gyenge légáramot érezne, igen, nem kétséges, minden jel arra mutat, hogy ezalatt a hosszúkás, lefelé lógó lap alatt valami nyílásnak kell lennie, a hosszúkás lap valószínűleg elmozdítható; ha lenne ereje elmozdítani, vagy képes lenne valahogy alája férközni, valószínűleg kijuthatna, feltéve, hogy a lefedett nyílás elég tág ahhoz, hogy átbújjon rajta. Erről azonban aligha nyílhat alkalma meggyőződni: a lefelé lógó lap annyira súlyosnak látszott, hogy elmozdításának még a gondolata is reménytelennek tűnt. Tovább repült inkább: ahol egy nyílást talált, több is akadhat, olyan is talán, amely nincs hasonlóképpen elzárva, de csak a légáramot érezte, végig az óriási bemélyedés szélén, ott, ahol annak keskenyebb oldalfala a másik szélesebb zárófallal találkozik, körös-körül, mindenütt befelé áramlik a levegő, hol gyengébben, hol erősebben, asszerint, hogy a rés keskenyebb vagy szélesebb éppen: legszélesebb lent, a föld közelében volt, itt akár a feje is belefért volna.

Züm egy idő múlva megpróbálta összegezni a helyzetet: a túldal fal láthatatlan, s feltehetően állandó, legalábbis miker idekerült, már itt volt, ez a másik viszont, ez az innenső sárgás és nem átlátszó csak azután került ide, hogy ő véletlenül idetévedt, nem képzelhető más-képp, különben be sem juthatott volna. A széleinél beáramló levegő tanúsága szerint feltétlenül elmozdítható, ugyanúgy, mint a rajta levő kisebb, de számára még mindig hatalmas sárga fedőlap is. Egyébként semmi jelentősége a kettő közötti óriási méretkülönbségnek, számára mindkettő egyaránt elmozdíthatatlan, elmozdításukhoz az övéénél sok-szorosan, mérhetetlenül nagyobb erőre lenne szükség.

Ezután jutottak csak ismét eszébe a foltok a túlsó, láthatatlan falon. Meg itt a hajlott sárga rúdon is a kellemetlen szagú zsiradék. Halványan mintha emlékezett volna, hogy kívül, a kaptár falán is látott már efféle foltokat. Csakhogy eddig soha ideje sem volt alaposabban szemügyre venni őket.

...

Zümnek a lomha óriásokról bizonytalan fogalmai voltak csupán...

Némileg olyanok, mint egy fatörzs, nagyon lassan mozognak, repülni képtelenek. Végtagjaik számáról eltérőek voltak a vélemények, legtöbben mégis azt tartották, hogy két lábuk van és két csápjuk. Illetve rágójuk inkább, mert ugyanúgy képesek velük mindent megragadni, akárcsak ők, viszont testükhöz arányított méretüket tekintve inkább csápoknak látszanak, még ha az óriások nem is a fejükön viselik őket, hanem valahol ott, ahol a szárnyaik lehetnének, ha volna szárnyuk. Züm azonban tisztában volt vele, hogy testük semmiképp sem hasonlítható az övékhez, a lomha óriások nemcsak méreteikben, de egész felépítésükben is különböznek tőlük és azoktól a lényektől, legyektől, lepkektől, bogaraktól, amelyekkel lépten-nyomon találkozhatott. Lényegesen mások voltak még a pókoknál és százlábúaknál is, sőt még a náluk sokkal kisebb repülő óriásokra se nagyon hasonlítottak, azokra a szárnyukkal nagy szelet kavarázó szörnyekre, amelyektől nekik méheknek (na meg a darazsaknak) nem kell félniük, ám a legyeknek és szúnyogoknak annál inkább. Külön világot képviselnek. Züm gyakran látta őket, mégsem tudott világos képet alkotni róluk: ha messze voltak tőle, bizonytalan körvonalú, lassan imbolygó árnyakat látott csak, közelről viszont egyes részleteket csupán, ráncos nyúlványokat, meredező tuskéket, likacsos és ripacsos bőrfelületet, zsírosan kunkorodó vastag szőrszálakat. Közelükbe merészkedni különben sem ajánlatos: ilyenkor többnyire félelmetesen csapkodni kezdenek, ami könnyen arra kényszerítheti, hogy fullánkját használja, ez viszont nem ajánlatos, állítólag az életükkel fizetnek érte. Züm a dolgok meglehetősen ostoba elrendezésének tartotta ezt: mit ér az olyan fegyver, amelynek használata az életébe kerül? Az előírások szerint egyébként a fullánkot csakis végveszély esetén szabad használni, mintegy az élet áráként, s persze a tartaléktáplálékot, meg a fiasítást is feltétlenül védelmezni kell. Még a lomha óriásokkal szemben is...

Züm azonban nem emlékezett olyan esetre, hogy a lomha óriások bármit is bántottak volna. Tetten legalábbis sohasem érte őket. Bár a kaptárból néha, csordultig telt lépekkel, egész válaszfalak tűntek el,

ami ellen a közfelfogás szerint semmit se lehetett tenni. Sőt talán nem is kellett, mert a lomha óriások mindig éppen eleget hagytak a mézből. Züm mégis neheztelt rájuk, sőt feltételezte, hogy titokban mások is ugyanezt érzik: ha nem vennék el mindig a méz egy részét, feleannyi munkával boldogulnának. Ha méz kell nekik, miért nem gyűjtenek maguknak? . . . Ezeket a gondolatait azonban sohasem mondta ki: nyugtalanságot keltene, egyesek talán még a fennálló rend felforgatásának is tekintenék, meglehet, nem is alaptalanul, mert ugyan mi értelme lenne medő felháborodás keltésével megzavarni a kaptár megszokott életét. Az illetékesek bizonyára nagyon is jól tudják ezt, ezért is igyekeznek kedvező színben feltüntetni a lomha óriásokat. Alighanem ezért született a legenda is, miszerint a lomha óriások gondjukat viselik, állítólag még a kaptárt is ők építették, sokak szerint pedig akkor sem hagynák éhen veszni őket, ha önmaguk számára se lennének képesek elegendő mézről gondoskodni — a szóbeszéd szerint ilyenkor valami nagy, átlátszó kockákból álló anyagot adnak, amely a nyalogatástól megolvad, s íze a mézhez hasonló. Csakhogy Züm még senkivel sem találkozott, aki ezt a valamit látta vagy kóstolta volna. A fáma szerint ez sok-sok nemzedékkel azelőtt történt, azaz mintha csak meg se történt volna. Züm nem nagyon hitte az egész legendát, s lehetségesnek tartotta, hogy mások is csak úgy tesznek, mintha hinnék. Okosabb is. A náluk nagyobbakat és erősebbeket mindig ajánlatos jónak hinni. Züm most különösen szívesen hitt volna csupa jót a lomha óriásokról. Mindenélőtt azt, hogy kiengedik. Végül is ő termeli nekik a mézet, belőle élnek. Így lenne igazságos, ennyit igazán elvárhat tőlük. De vajon észreveszik, meglátják-e egyáltalán.

Züm szorongva arra gondolt, hogy a lomha óriások szemébe nem lehet nagyobb egy levéltetűnél. Vagy még annál is kisebb talán . . .

...
És mégis. Miért ne hihetné róluk, hogy jók? . . .

Meglehet, csakugyan különbek náluk. Bizonyára sok mindent nem tesznek úgy, mint ők. Például rajzáskor, amikor egyesek minduntalan változtatják álláspontjukat, ide-oda táncolnak, hol a régi, hol az új királynő pártjára állnak, aszerint mi látszik előnyösebbnek éppen, sőt akadnak olyanok is, akik azután, hogy a régi királynővel már kirepültek, látva, hogy a raj nem a legjobb lakóhelyre talált, egyenként titokban újra visszazárlingóznak a kaptárba a fiatal királynő mellé. És a lomha óriások bizonyára ki sem rabolják egymást, ahogyan azt náluk az erősebb családok a gyengébbekkel teszik, valószínűleg fordítva járnak el, segítik a gyengébbeket, táplálékot adnak nekik, ha nincs, ha igaz a legenda arról a bizonyos édes valamiről, akár még ezt is feltételezheti róluk. Talán még a heréiket se gyilkolják le: ma is iszonyodva gondol vissza a véres hajszára, amelyben egyébként személyesen nem is vett részt, nagy hangon zúgva-csapongva úgy tett csupán, mintha üldözné az ingyenélőket, csinálják mások, ha van gyomruk hozzá. Persze a herék kétségtelenül lusta, semmirevaló népség, semmi haszon belőlük, viszont ilyennek születtek, méghozzá az ő jóvoltukból, ők nevelték fel őket, ők táplálták a bölcsőiket, ők akarták, hogy legyenek, emellett pedig egészen mulatságos jószágok is akad-

nak köztük. Valahogy szórakoztatóbb az élet, ha köztük vannak, néhány kiemelkedő pont a számtalan, hajszára egyforma figura között. Még ha ő, Züm valójában nem is érdekelt a herék létében, úgyszólván senki sem érdekelt — velük dolgozókkal valójában kibabráltak, csónkává, terméketlenné sorvasztották őket, az utódok termelése csak a királynő privilégiuma, az viszont szakadatlanul petézik, megállás nélkül egész életében, szinte sohasem hagyja el a kaptárt, kivéve egyszer a nászrepülést, na meg, hogy rajzáskor... Ha belegondol, nagyon is ostobának hat ez az egész berendezkedés: a királynő valamennyiük anyja, mindannyian tőle származnak, értük van, ők meg érte, neki dolgoznak, senki sincs önmagáért, mindenki másért él, senki se él igazán. Mennyivel érdekesebb lenne, ha mindenki dolgozna is, meg petézne is egy kicsit. Na persze, társadalmuk egyelőre még nem tökéletes, egyszer, sok-sok nemzedék múlva, bizonyára tökéletes lesz. Máris tökéletesebb a darazsakénál, akik a családon belül is szüntelenül marakszanak. Valahányszor elégedetlen volt a kaptárbeli renddel, Züm rendszerint ezzel vigasztalta magát...

Közben újra a fény felé repült. Hátha mégis, hátha közben... De a maszatok, légyfoltok egyre nagyobbak lettek. A legyek meg mintha nevettek volna rajta.

Ostobaság. A legyek állatok. Ösztönlények. Nevetni csak értelmes lények tudnak. Bizonyára a lomha óriások is.

Odahaza most van az utolsó etetés. Társai, mielőtt aludni térnének, utoljára még színültig töltik a bölcsősejteket...

Némi lelkifurdalással fogyasztott el egy keveset a mézhólyagjába gyűjtött nektárból. Mindedig remélte, hogy érintetlenül viheti haza a szállítmányt. Bármiképp vélekedjék is az otthoni dolgokról, ne mondja senki, hogy...

Túl a láthatatlan falon megfakultak a fények, egyre inkább valami összefolyó barnaságba olvadt minden. Idebent az óriási térség szürkésege mindinkább mefeketedett. Először a feje tetején levő pontszemeiből kapcsolta ki a látást, azután előbb tízesével, százasával, majd ezrével aludtak ki két nagy összetett szemének parányi lencséi.

A hálón majdnem olyan kényelmesen lógott, mint odahaza társaiba kapaszkodva, egyetlen óriási fűrt részeként. Kérdés persze, túlélheti-e a kaptáron kívül is az éjszakát?

Hangos koppanás riasztotta föl. De hirtelen bekapcsolódó szemével már csak a nagy, kövéren nyugvó testet látta. Sűrű, fekete szőrzettel borított has, hatfelé terpesztett lábak, vékony csfkban, aranyoszöld szegélyként a fedőszárnyak pereme. A bogár potrohának vége már kívül rekedt a láthatatlan fal alsó határán, karmai görcsösen kapaszkodtak a keskeny párkányzatba.

Kívülről szikrázva tört be a fény. A falon túli lombok közt mozdulatlanul lebegő legyek napfürdőztek, némelyikük váratlanul cikázni

kezdett, egyet-kettőt sebesen ide-oda röppent, majd újra előbbi mozdulatlanságába dermedt vissza. Züm ismerte őket, mindig így tettek, valahányszor véletlenül elhúzott mellettük; mintha valaha is bántotta volna őket. Mások táncoltak, szakadatlanul, hullámozó mozgással. Két káposztalepke egymás fölött minduntalan átrepülve kergetőzött.

A világ újra itt volt. Ugyanúgy, mint tegnap. Mint mindig. Éppen csak a túloldalon.

Zavarosan emlékezett csak a mögötte maradt éjszakára. Nem egészen tudta, mennyi volt belőle az ébrenlét, s mennyi az álom. De mintha nem lett volna mindig sötét. A sárga fényben mintha óriási fatörzsszerű árnyak mozogtak volna. Bejöttek, valahol bejöttek. És kimentek ismét. Épp csak nem lett volna szabad görcsösen kapaszkodnia a hálóba, ahelyett, hogy felröppenne életjelt ad magáról. Nem lett volna szabad azzal megokolni a gyávaságát, hogy odakinn a sötétben úgyse lenne képes tájékozódni. Éjszakára bárhol meglapulhatott volna, talán otthon is lehetne már. Talán ez lett volna az utolsó alkalom. Méze és virágpóra nagyjából kétszeri étkezésre elég.

Reggeli után néhányszor újra körülrepülte óriási börtönét. Bár amíg semmi változás, okosabb lenne talán veszteg maradni, nem fecsérelni hiába erejét. Újra a hálóra szállt. Ha el is van zárva a világtól, hadd lássa legalább.

...
Mély, hangos zúgás...

Magasan fenn, egészen az átlátszó fal felső határa mentén látta febegni a hatalmas, fémesen csillogó sötétkék testet. Züm rögtön ráismert a kék fadongóra. Szokása szerint a halott, korhadó faanyag körül repdes, négy-öt utóda számára keres fészket. Nevetségesen kis család az ő hatalmas, sok ezer tagot számláló szervezetükhöz képest; a fadongók megrekedtek a fejlődés egy alacsonyabb fokán. Bár ki tudja, nem jobb-e így? Ők legalább valamennyien ismerik egymást, mindegyik tudja a másiktól, mit várhat tőle. És közöttük nincsenek csonkák, anyák és herék vannak csupán, nincsenek **csak** dolgozók. Életük egyszerűbb, gondtalanabb, természetesebb, s ez így van akkor is, ha nem sokra tartja nagydarab fejletlen rokonát. Ha lenézi is, amiért csak úgy képes nektárhoz jutni, hogy ormóttan rágóival összetépi, felhasználja a virág belsejét. Még ha ellenségnek számít is, mert gyakran jelenik meg a kaptárban, annak ellenére, hogy tudhatná, ilyenkor csak ritkán szabadul élve. De most szabad. Kettejük közül a másik szabad. Kinevethetné, ha akarná, gúnyolódhatna rajta, ha észrevenné, kicsúfolhatná, hogy csapdába került, bennrekedt a lomha óriások kaptárjában, ahogyan máskor ők szoktak náluk bennrekedni. Nem kívánatos, hivatlan vendégként...

A nap már túl volt a delelőn, mikor a szállítmány maradékát elfogyasztotta. Először két részre akarta osztani utolsó adagját. De aztán... Lassan, úgy látszik, kikészül, kezdi elhagyni magát. Most már csak az menti meg, ha hamarosan történik valami.

Okvetlenül történnie kell valaminek...

Kell? Miért? Rajta kívül kit érdekel még, hogy őt veszély fenyegeti? Kinek fontos ő önmagán kívül? A kaptárból naponta mindig el-eltűnt valaki, rendszerint többen is. Soha senki se gondolt rá, hogy talán meg kellene keresni őket...

...

Anélkül lesz vége, hogy élt volna. Hogy akár annyira is szabad lett volna, mint a fadongók. Nem is beszélve a lepkékről vagy a legyekről.

Nektárt és virágport gyűjtött. Vízet hordott, tisztogatta a kaptárt, etette a fiasítást. Vagy a királynőt. Aki nem tudja, miért petézik, egy hosszú, az övénel sokszorosán hosszabb életen át. Ahogyan ő sem tudja, miért hord vizet, miért gyűjt mézet és virágport, miért tisztogatja a kaptárt, miért épít lépet, miért eteti a fiasítást vagy a királynőt. Csak azért, hogy mások is legyenek, akik vizet hordanak, nektárt és virágport gyűjtenek, tisztogatják a kaptárt, lépet építenek, etetik a fiasítást vagy a királynőt. Hogy a királynő megint petézhessen, kezdődjön előről az egész...

Sohase gondolta, hogy valaha is irigyelni fogja a lepkéket. Vagy a legyeket. A legyeket! És még csak nem is a tapadókorongjukért. Ezt a szégyent! Ilyent megérni!...

...

Ha mégis túléli, nem tér vissza. Úgy él, mint a legyek. Vagy a lepkék, így szebben hangzik. Csak annyit gyűjt, amennyi neki kell. Ott helyben el is fogyasztja mindjárt. Lehet, hogy őszig is élélhet így...

Érdekes, hogy azelőtt is voltak bűnös gondolatai. Anélkül, hogy komolyan vette volna őket. És csak pillanatokig...

Bűnősek? Talán csak mások. Furcsák, szokatlanok. Lehet, hogy az éhségtől...

...

Álmában szabadon repdesett. Óriási, nektártól csöpögő virágok között. Gondtalanul, örülve, hogy nem várják vissza. Még csak nem is csodálkozott, hogy nem kívánczik a többiek közé...

...

Csattanások, szél, vibrálás. Fény, repülő kövecskék, táncoló pelyhek. Furcsa tarka bőr, vörös és sárga mezők szabályos rendben váltják egymást...

Züm a háló rácsain át a lomha óriás testének csak alsó részeit láthatta igazán, bizonytalan körvonalú feje valahol a szüntelen csapkodás keltette porfelhőben veszett el, óriási nyúlványa irtózatos robajjal egymás után csapott le a láthatatlan falra a megriadt legyek eszeveszett tánca közé, majd minden egyes ütés után le-lehullott egy, szédültlen lefelé bukíncezett... Egyelőre jobbnak látta nem mozdulni, észrevétlen maradni. Karmaival görcsösen kapaszkodott a háló vastag köteleibe, amennyire csak tehette, kicsire húzta össze magát, úgy látta,

helyzete kedvező, kívül esik az ütések össztüzének hatósugarán, ha veszteg marad, talán elkerülheti őket. Aztán mégis egy ütés a hálót is megrezentette: Züm egyensúlyát veszítve, kénytelen volt kinyitni szárnyait, belegabalyodott a háló redői közé, pergő szárnyai a köteleket verdesték, nehezen szabadult csak, kavargó pelyhek, szörszálacs-kák, homokszemcsék, mézpor, kődarabocskák között lebegett, repülés közben lepillantva több legyet is látott odalenn, égfelé kalimpáló lábbal vergődtek, az ütések nem szűntek, sőt mintha még hevesebbé váltak volna, sose hitte eddig, hogy a lomha óriások ilyen sebes mozgásra is képesek legyenek. Mindennek ellenére igyekezett megőrizni nyugalmát, ügyes manőverezéssel kikerülni a csapásokat, mindenképpen a börtönét jelentő zárt térség belső, sötétebb részei felé venni útját, távolabb kerülni a csapásoktól, mielőbb az elmozdítható falrész közelébe jutni, az óriás feltehetőleg ott jött be, s ha befejezte a csapkodást (bár egyelőre még rengeteg légy táncolt a láthatatlan falon zizegve), valószínűleg ott is távozik, minden azon múlik, képes lesz-e kihasználni távozásának pillanatát, az ütések nyomán keletkező légáram azonban ismételen visszavetette, egy szélroham a láthatatlan falhoz is vágta, szárnyai pár pillanatig annak sima felületét söpörték, közelében egy jól megtermett csíkos torú, kockás potrohú dongólegyet látott, ugyanúgy vergődött a láthatatlan falhoz szorulva, akárcsak ő, több csapás után szerencsésen továbbsodródott, látta, hogy az iszonyatos, kiszámíthatatlan tekeredéssel csapkodó, szelet kavarázó nyúlvány mindenekelőtt a dongót veszi célba, a legnagyobb veszélyt az jelenti tehát, hogy az óriás akár össze is tévesztheti kettőjüket, nem tudhatja, mennyire képes megkülönböztetni őket egymástól, ha észreveszi, melyik néphez tartozik, talán megkíméli, hisz ő a mézet adó, hasznos kicsi féreg, észre kell vennie, hiába igyekezett távol tartani magát a dongótól, a már sérült és láthatóan teljesen megzavarodott otromba légy kiszámíthatatlanul cikázott, nem volt ura röptének többé, kétszer egymás után össze is ütközött vele, odébblokte, kibillentette egyensúlyából, eszeveszettségében mindenáron a láthatatlan falat akarta áttörni, aztán a csapkodó nyúlvány széle kissé Zümot is érte, bal első szárnyában recscent valami, egyik kisebb szárnyere pattanhatott el, szerencsére ez még nem gátolta a repülésben, csakhogy csapások, csapások, csapások továbbra is... érezte, hogy potrohának vége kézen áll a kinyílásra, fullánkja a kivágódásra, nem, nem szabad, amíg csak a legkisebb lehetősége is van a menekülésre, addig nem, új, eddig nem ismert, szabad élet, repülés virágról virágra, erről nem mondhat le, amíg egy csöpp erőt is érez magában... A dongó egy újabb csapás nyomán végre leszédült, pár pillanatig a láthatatlan fal előtt húzódó keskeny térségen hátára esve forgott maga körül, majd onnan is eltűnt, és mégis a csapások zápora, »én nem vagyok dongó, én nem vagyok dongó« ezt kellene megértetnie valahogy... akaratlanul, egészen véletlenül vágódott neki az óriásnak, érezte, ahogy testében megszakad valami, nem akarta, nem így akarta... lefelé bukfecezett... Aztán szárnyai mégis fenntartották...

Nem tudta, hogyan történt, hogy a láthatatlan fal többé nem állja útját, ez azonban nem is volt fontos többé. Fő, hogy száll, repül, szabadon, talán mese az egész, hogy nem élheti túl a fullánk haszná-

latát. Útja óriási, csodálatosan színpompás virágok között vezetett, ismeretlen, soha nem látott tájakon. Szárnyai valószínűtlenül könnyűnek tűntek, semmi fáradtságot sem érzett.

Magasan fent egy óriási margaréta többször egymás után megfordult a tengelye körül.

...

A méhecskét Zümnek hívták. Bár lehet, hogy Zimnek vagy Zumnak. Esetleg Zömnék, Zomnak vagy Zemnek, de ez már nem valószínű.

De talán Zimnek és Zumnak azt a másik két méhecskét hívták, aki Züm kicsit még vergődő testére a margaréta tövében rátalált.

— Ismered? — kérdezte Zim.

— Nem tudom — felelte Zum. — A szagáról ítélve a mi családjunkból való.

— Ismerősnek tűnik — mondta Zim.

— Egy kicsit nekem is — mondta Zum.

— Megjárta szegény — mondta Zim. — Úgy látom, még a fulánkját is használta a szerencsétlen.

— Mindannyian megtesszük, ha rákényszerülünk — mondta Zum.

— Még ha tudjuk is, hogy végünk — mondta Zim.

— Nem adjuk olcsón az életünket — mondta Zum.

— Ilyenkor legalább nem érezzük olcsónak. Ritka kivételes alkalom — mondta Zim.

— Vannak gondolatok, amelyeket nem kell kimondani — mondta Zum. — Tekintettel ismeretlen társunk halálának felemelő körülményeire.

— Arra gondolsz, hogy...? — kérdezte Zim.

— ...hazahozta a szíve — mondta Zum. — Utolsó erejét összeszedve hazarepült.

— Pedig nyilván tudta, hogy... — mondta Zum.

— Nyilván tudta — mondta Zim. — Éppen ez a felemelő...

— Megható — mondta Zum.

— Sőt megrendítő — mondta Zim. — De hát mi ilyenek vagyunk. Utolsó gondolatunk is a kaptár, a család, a haza, a királynő.

— Éljen a királynő! — mondta Zum, és vigyázzba merevedett, azaz jól kihúzva magát függőleges testhelyzetben kezdett lebegni alig néhány milliméternyre a talaj fölött.

— Éljen a királynő! — mondta Zim, és ugyancsak vigyázzba vágta magát.

— Dulce et decorum est pro regina mori — mondta Zum latinul, illetve a méhek fejlődéstani őseiként számon tartott ásódarazsak nyelven. Ez volt különben az egyetlen mondat, amit ezen az archaikus nyelven tudott, de talán éppen ezért idézte előszeretettel.

— Dulce ep... — ismételte Zim.

— Nem »ep«, hanem »et« — mondta Zum.

— Azt hittem, mindegy — mondta Zim. — Sohasem fogom megtanulni.

Pár pillanatig még így álltak, mereven, lebegve. Zum egy idő múlva elfáradt és hatlábba ereszkedett. Zim megkönnyebülve követte példáját.

— Bármennyire megrendítő legyen is, talán mégis meg kellene... — mondta Zum bal csápjával tétova mozdulatot téve Züm életelen teste felé.

— Arra gondolsz, hogy...? — kérdezte Zim.

— Természetesen — felelte Zum.

— Igazad van — mondta Zim. — Vétek lenne, ha...

Tüzetesen, módszeresen kutatták át Züm testét. Csápjaikkal mézhólyagját tapogatták, rágóikkal a kosáráiba túrtak.

— Nagyon soká nem juthatott élelemhez — mondta Zim.

— Bizonyára — mondta Zum.

— Kár — mondta Zim.

— Vannak gondolatok, amelyeket nem kell kimondani — mondta Zum.

— Sajnos már kimondtam — mondta Zim. — És nem gondolod, hogy még felemelőbb halál lett volna, ha a szállítmány... Úgy értem, hogy funkcionálisabb...

— Semmi sem tökéletes, Zim — mondta Zum.

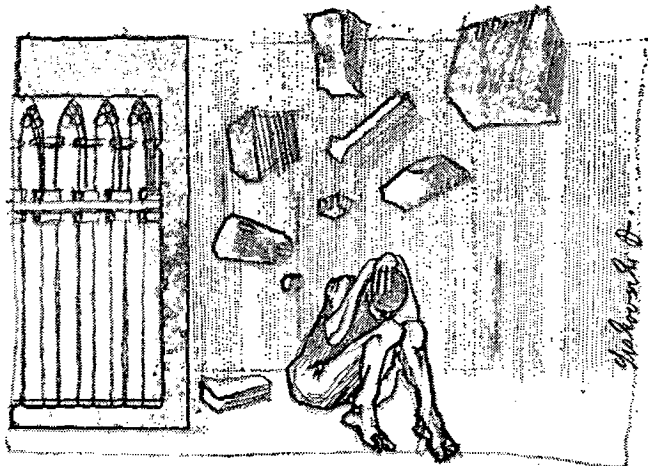
— Igazad van, Zum — mondta Zim. — Semmi sem tökéletes, Zum.

— Semmi se, Zim — mondta Zum. — Még mi se, Zim.

— Még mi se, Zum — mondta Zim.

A méhecskét, amíg élt, Zümnek hívták...

1972.

ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT

Öreg madár.
Komor,
már nem dalol.
A hangja,
mint összekoccanó
két kavics,
úgy csörög.
Itt van a fészke valahol —
az ég és a föld között.
Öreg madár.
Nem tudós.
De ostobaságokat nem papol.
S hogyha szenvedni,
túrni megtanul,
elnézó istenné lesz máris!
De addig szarik mindenre szabadon
és irgalmatlanul,
mi nem emberi,
mi gyalázatosan konvencionális.
Öreg madár.
Mindeneknek csőszé.
Semmit meg nem vámol.
Pedig, pedig,
a jóistenit!
Sokkal előbb
volt otthon éhező,
mint sok más ködevők
ezen a megterített tájon.
Öreg madár.
Tud egy igazságot:
A szentírás félrebeszél —
a példabeszéd
egy élethez kevés.

Meg se érti,
hogy fér meg az óriási gond
a parányi testben:
sors, éhes fiak, asszony...
Bizony, bizony, a kezdet
[kezdetén —
kegyetlenül, igazságtalanul
(a példabeszéd miatt)
végezett úgy az Úr,
hogy a madár sose vessen,
sohase arasson.
Öreg madár.
Ósi bajnak elfelejtett örököse,
kedvetlen, élethiányos.
Igaz jóakarója a halál.
Tükörképét, rab
mását a csőrével összetörte.
S hogy inséges és szabad,
káromló ígéket kinek kiáltoz
az arcába — az talány...

Öreg madár.
Reménytelen.
Se dalhoz, se imához
nem ért. A való, véres
létnél marad...
Ha elszáll egyszer egy okos
[sirályhoz,
messze, délre,
megmondja, hogy mit érez,
nem a világbéke,
de a világharag!

LÁNYI SAROLTA

AKI SZÉP, AKI JÓ

*Aki életembe úgy belevaló,
Mint szemem, szám, szívem,
Ki nem fáradt, bár sohasem pihen,
Velem marad derűtadón, hiven,
Mint én övele, míg élek —
Tovább mondani nem merem,
Nevén nevezni félek . . .
Egyetlen gyermekem
Ma négy napra elutazott.*

Nehéz kivárni ezt a négy napot!

SZILÁNKOK

*Akiknek s akikről írtam régen,
A kedves Ernök már meghaltak.
(Apám s párom: békülten, szépen,
Ketten meg élni nem akartak . . .)
Ki lenne még — az nincs. Őt messze
Üldözte sorsa. Jaj, hova!
Nincs már, ki röptömet kövesse.
Nem is repülök már soha.*

VIRÁG ÁGNES

A FÁRADTSÁG HULLAFOLTJAI

Mint akit
gyomorszájon vágta
derékba törve hallgatok
Hányszor lesz és
hányszor lesz még
ilyen találkozás
egyén és emberek között
A homokóra
felső gömbjéből
gyorsan pereg
alá
a kvarc-harmat

*

Mert törött-fáradttá dolgozom
[magam
szemgolyóm
hajszálerek hálójában
vergődik
hátam meggörbül s ropog
ha kinyújtózom
tétova kezemből
kihull a pohár
Nem látom a házakat
embereket
Az évszakok változása
csak távol pergetett
színes film
Súlytalanul lebegek
a súlyos vállalások
terhétől emelve
s az otthon

nehézségi erejétől
elszabadultan
árnyékká zsugorodva
áttetsző léggömbként
anyám göcsörtös kezében

*

A hatalmas ház
tehér szarkofágjába temettem
[magam
Az élet hangjai
a vastag kőfalon szűrődnek
[hozzám

Jól hallottad
magamat temettem
besegített oda
a halál is
A mások halála
A legközelebbié
Olyan iszonyúan simák
a falak
S az erő belőlem úgy párolog
naponta
mint fából a nedvesség
ha vizesen parázsra teszük
engem is a fájdalom parazsa
éget szénné
amelyet újra majd halálom
fog kezébe venni
és sírföliákat firkál vele
öngyilkosok gyermekek kutyák
légből ácsolt tejfáira

TEST ÉS KŐ

*Ez a test
egy szép, nagy,
heverő, tiszta kő.
Nap süti.
Szél fújja.
Eső veri.
Hó borítja.*

*Csak annyi,
hogy kopik, öregszik.
De ha moha befődi,
repkény befutja,
páfrány ráhajol;
az egész élő világ
érverése beleköltözik.*

UTASI MÁRIA

VÉGÜL

*harmatos fűbe harapnék
telve gyanakvással álnokul
akárha a napot irigyelném
sóvár-merészen előmlő
teljes fénye miatt
önkényes világszervező
értelme csordul az űrbe
Blake meztelen angyalai
palóssal születnek
bűnre csábítják földünk
sajgón virágzó nemzőszerveit
s hasztalan az ember
arcán kihűl a szép*

MOLCER MÁTYÁS

HARAG NÉLKÜL

*Lopakodva békül oszló haragom, valami vitás
dolog ellökött a poshadt emlék gyökereitől,
valami puha akarat él még a megalkuvás mögött,
Jovasok ezek a kocogó fényt akaró kusza elemek,
a feledni induló harc él már szememben, és
mit akarhat annyi görcsben feszülő idő után
e bohó szavú, patás dal bennem? Ma haragom is
oszlik, s talán beérem más tüntetéssel, egy
sár nélküli, kövezett út távolba iramodó
fényében élni — halkán s jól — kellene ezután ...*

INTERMEZZO

elvézett soraim között tört szárnyú feledés ül

ANYASÁG

*Lassabban figyelem: dagadt lábammal hova lépek,
álmom szembejön és vezet, mellemen feszül ingem,
izzadt gondolatok mögül borzas hajlatom ősi
fölcukló kielégülést vár. Megtelt ölem, énem
őrzi ágya hitét. A föld elcsitítja a görcsöm
várandós nyugalommal és majd megtermi gyümölcsét*

TÁVOLODÁS

Hangjáték

SZEMÉLYEK:

Narrátor	Szomszédasszony
István	Darvas
Ilona	I. Gyerek
Szódás	II. Gyerek

(*Órakettyegés — Háromat üt a régi harangos óra, azután a régi portéka tovább folytatja ketyegését*)

NARRÁTOR (*halkan kezdi, mintegy aláfestésként mondja; szavai mögül olykor-olykor áthallatszik az óra ketyegése*) Itt ül a szobában, és várakozik régi bútorai és könyvei között. Ránéhezedik a tünődés, tekintete ilyenkor nagyon messze jár: ki tudja, merre és ki tudja, hogy ebben a hangtalan tünődésében mire gondol?... Ez a gondolat itt csak benne él. Nem mondja ki, mert ha itt ki is mondaná, ... ugyan ki hallaná meg?... A csönd most olyan, mint a kendő. Betakarja. Teljesen betakarja, mintha ebben a pillanatban semmije se látszana már. Mint aki ebben a némaságban valamit, vagy valakit keres, nagyon sokáig keres és — nem jön! (*az óra ketyeg*) Most lassan fölneéz. Tekintete — kissé fáradtan — ismét fölfedezi környezetét; azt, hogy itt van, itt ül a szobában és... (*egy kis nesz*)... a fotelból a szőnyegre ugrik a macska... Ez jelzés és már egyik adja, a másik érti... És — kezdődik a délutáni készülődés...

ISTVÁN (*előbb mélyet sóhajt, majd rekedtes hangon szól*) Jaaa!... Te vagy az Minou?... Hm... Hát fölébredtél?... Látod, engem már az álom is elhagyott pedig de szerettem volna megtartani, hogy sokáig, vagy... hmhmhmhm... nem is sokáig, hanem csak az utam végéig velem maradjon vigasztalónak... No, gyere ide, Minou!... (*a macska halkan nyarvog egyet, mint amikor gazdájához szól*)... No, gyere, hadd érezzem a tested melegét, és — amikor simogatlak — tekintetedben a ragaszkodást... Így, szépen, csöndesen... Csak csöndesen! (*a macska halkan dorombolni kezd*).

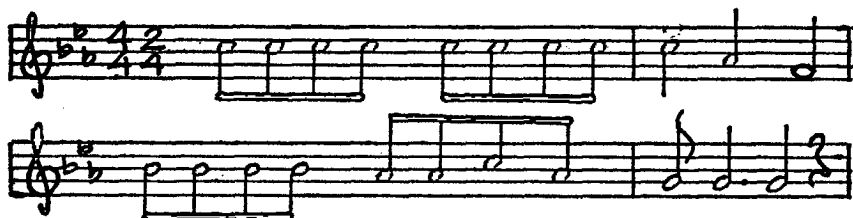
NARRÁTOR (*halkan, hogy ne zavarja őket*) Lépünk lassan közelebb hozzá, de vigyázva, óvatosan, hogy meg ne zavarjuk ezt a délutáni röpke összelevedést. Mert ez csak ilyenkor történik, három óra után, amikor az öreg gondosan összerakja az éjszakai és a hajnali órákban írt kéziratait és délutáni útjára készül... Eleinte sokan azt hitték, hogy a végrendeletét írja, de egy végrendelet még egy nyugalmazott levéltárnoknál sem lehet ilyen hosszú, amikor jóformán semmije sincsen... (*matatás, léptek, egy fiók závarjában fordul a kulcs*)... Valamikor író volt, eléggé olvasott író; aztán azt is abbahagyta, mint a levéltárnoki munkát. Letette a tollat... (*az óra ketyeg*)... De kísérik el délutáni sétájára. Lehet, hogy majd egy kis fény derül ezeknek az ismeretlen írásoknak a fejezeteire is... Lehet, hogy csak önmagának ír, de az is lehet, hogy senkinek sem ír. Csak ír, hogy valamilyen formában kiöntse magából, vagy mint egy zsilipen: kienvedje magából a rég benne rekedt érzéseket...

ISTVÁN (*már útra készen*) Hm... No, gyerünk!... Te meg addig őrködj a szobámban. Itt van a tejecske... amott a ládikában a homok...

Az egereket ez idő alatt majd a szomszédasszony macskája fogja... (a macska *nyervog egyet, utána ajtócsukodást hallunk*).

(Csoszogó léptek hallatszanak a kavicsos úton)

NARRÁTOR (az előbbi hangon) Megindul a hosszú, kavicsos úton, amelyet már avar fed be. Sodródnak, csörögnek lába alatt a száraz falevelek. Néha megáll, nagyokat sóhajt (a halk szöveg mögül a sóhajtást áthallani), majd lassú, nyugodt léptekkel megy tovább... Távolról ide-szűrődik a mindennapi élet zaja... Ezt szereti: a gépkocsik zúgását, a villamos figyelmeztető csengetéseit s ebbe belevegyül a lágy zenekísérettel, szöveg nélkül dúdolt melódia:

I. GYEREK (hangos nevetgélessel labdázna, vidáman kiált) Most ide!

II. GYEREK (rikkant) Ne, fogd meg!

I. GYEREK (örömmel) Megvan!... De, máris dobom!

II. GYEREK (nevetve) Hüpp!... Itt van e!...

I. GYEREK (sürgötve) Add vissza!... (pattan a labda) De ne így!... Látod, most itt van. Elgurult...

ISTVÁN (csoszogó léptei elhallgatnak, megáll; előtte pattog a labda) Hm... Egy kis piros, pettyes labda... Milyen szép színes, s milyen nagyokat ugrik?!

I. GYEREK (közbeszól) Bácsi!... Bácsi, adja vissza a labdánkat!

ISTVÁN (tréfálkozó hangon) Én bizony azt hittem, azért gurítottad ide, hogy nekem adod.

I. GYEREK (dacosan) Dehogy adom!

II. GYEREK Az a labda a miénk!... Adja vissza!... Nem adjuk oda! Pedig nekem nagyon nagy szükségem lenne egy ilyen kis játékra... Eppen ilyenre, mint ez!

I. GYEREK (csodálkozva) Miért épp erre?

ISTVÁN (csöndesen nevet) Mert piros, meg pettyes is, s egy ruhára emlékeztet engem.

II. GYEREK Minek ez magának?... Ha elgurul, nem tud utána szaladni... Meg ha ki talál gurulni az útra, ott aztán elütheti az autó...

ISTVÁN (más hangon) És téged nem üthet el?

II. GYEREK Nem ám!... Mert én tudok szaladni...

ISTVÁN Hát, szaladj, ha tudsz!... Itt van a labda. Fogd csak!... (pattog a labda) De nézd csak, ni! Most nem az autó, hanem majd az ott közeledő szódás üt el a triciklivel.

II. GYEREK (kacagva) Áááá!... Azt én elhagyom.

SZÓDÁS (nagy zajjal jön, triciklijén csilingelnek az üvegek) Szódáás!... Szódás!

ISTVÁN (szólítja) Mihály, hát már maga is teljesen megfélekezett rólam?

SZÓDÁS (zavartan) Már mint hogy én?

ISTVÁN Felém se néz.

- SZÓDÁS** (természetesen) Hááát... én már azt hittem, hogy István bácsi...
- ISTVÁN** (erőltetetten nevet) No-no!... Ha alkonyodok is már, azért még egészen nem mentem el...
- SZÓDÁS** (megilletődve) Én... ezt... igazán nem úgy gondoltam, hanem...
- ISTVÁN** (félbeszakítja)... tudom, tudom... Ezt csak úgy mondtam... Meg azt is, hogy azért néha egy-egy hosszúlépés leszaladna még, ha mégis akadna valaki, aki gondolna rá...
- SZÓDÁS** Szódát..., azt hozhatok én!... Meg ha úgy tetszik, hát egy kis homoki rizlinget is, mert tudom, hol mérik... Jó is, meg olcsó is: éppen szegény embernek való... Majd szerzek én belüle, tesszen csak rám bizoni!... (csenget egyet) De most már megyek is, mert sok szódát el kell még adnom, hogy ki legyen a napi kenyérré való... (ismét csenget)... Szódáás!... (távolodik a hangja) Szódáás!
- ISTVÁN** (tovább csoszog a köves úton; maga elé) Lám, ... hm... mi mindent jelenthet egy röpke találkozás, és még mit jelenthetne, ha pár perc múlva, vagy pár óra múlva teljesen meg nem feledkeznének róla... Az ígéretet... azt nagyon könnyen adják, s oly könnyen kimondják, de a szó elhangzása után legtöbbször a hanggal együtt a cselekvés is elmarad; utána jönnek újabb ígéretetek, s a barátságos mosolyokkal együtt szertefoszló szavak és a soha meg nem születő cselekvések...
- ASSZONY** (hozzálép) Szomszéd úr!... Szomszéd úr, nézzon egy kicsit jobban a lába elé, mert ha ilyen elmélázva megy tovább, még belezuhanhat a csatornába... Ezek olyanok, hogy minden nap más és más utcában ásnak csatornát, de ha le is rakták a csöveket, betemetni jó ideig elfelejtik... Nem így ment ez azelőtt... Akkor, ha valamit megkezdték, azt be is fejezték... Most meg minden csupa kezdésből áll, és az ember közben kitörheti a nyakát... (más hangon) Hogy van, kedves szomszéd úr?... Olyan rég láttam már, hogy...
- ISTVÁN** (csöndesen)... Én is nagyon régen láttam magát, pedig minden nap erre sétálok el.
- ASSZONY** (öblösen) Tudja, Módoson voltam... Afféle rokonlátogatáson.
- ISTVÁN** Szépen eltelt az idő?
- ASSZONY** (mélyen) Gyászban... Azt meg nem lehet éppen szépnek mondani. A gyász csak azok számára szép, akik a tarka selymek után szívesen veszik fel a talpig feketét, mert jól áll nekik...
- ISTVÁN** Hm... Közeli rokona halt meg?
- ASSZONY** (keresi a szavakat) Hát, hogy is mondjam?... Nem éppen közeli, de azért mégis volt köztünk valami közelség, ha már egyszer vele...
- ISTVÁN** (megdöbbenve) Csak nem Rendes Sándor?
- ASSZONY** (elsírja magát) De igen!... Ő halt meg, hirtelen... A szíve vitte el, meg tudja a... (a strástól nem lehet hallani, mit mond)... Pedig mennyivel fiatalabb volt, mint maga, s ő már nem él...
- ISTVÁN** (nehezen mondja ki)... és én még élek?!
- ASSZONY** (engesztelni akarja) No, nem úgy gondoltam.
- ISTVÁN** (elhárítja) Ó, ... nem, nem!... Csak tudja, néha jó is, ha az embernek az eszébe juttatják... (más hangon) Nagyon hálás vagyok magának, hogy figyelmeztetett az árookra, mert

a múlt héten a mi jó öreg mozijegyszedőnk esett bele egy ilyenbe, és meg is halt... Szépen el is felejtették és utána befedték az árkot.

ASSZONY

Én is ismertem szegényt... *(szepeg)* No, de mennem kell, mert az az átkozott fűszeres még képes eladni a nekem félretett resz kenyeret... Nem egyszer megtette már... Isten vele, szomszéd úr! *(elsiet)*

ISTVÁN

(tovább csoszog a kavicsos úton s csak hümmög maga elé)
És éppen ott állított meg...

DARVAS

(dörmögő hangon) Hé, koma, már megint dörmögsz magadban, akár egy vén medve?

ISTVÁN

(fölkapja a fejét) Hühhh!... Ej, Darvas barátom, te soha nem tudsz leszokni arról, hogy hangosságoddal meg ne ijessz az embert?... Hányszor fölriasztottál már így délutáni álmomból is?

DARVAS

(kacagva) Csak azért teszem ezt, hogy ébren tartsalak.

ISTVÁN

(megütközve) Engem?

DARVAS

(mélyen) TARTSD magad István, hisz itt, eme ég alatt, neked is süt a nap.

ISTVÁN

(tűnődve) Nekem?

DARVAS

Nézd!... Nézd csak!... Már csak kissé letűnőben van, és mégis, milyen kellemesen melengetnek a sugarai...

ISTVÁN

Hm... Én ilyenkor csak hunyorogni tudok... Tudod... megvallom neked... én már nem bírok a napra nézni.

DARVAS

Dehogy nem... Csak emeld föl jobban a fejed... Még!... És most vigyázz!... Csak nézd és ne hunyorogj!

ISTVÁN

(mordul egyet) Hagyjuk ezt, Dezső!... Ami már nem megy, az nem megy... És ha...

DARVAS

(közbevág)... ha én mondom neked, akkor hidd el, mert az szent igaz, hogy az a fény, ott fenn, az segít.

DARVAS

Az se segíthet már, ha lement a maga járásán... Csak annak, akinek most kel föl...

DARVAS

(bosszúsan nyikorog) Te, te... még ma is olyan konok vagy, mint ötven évvel ezelőtt.

ISTVÁN

(kérleli) Legalább ebben a korban ne bántsuk egymást, Dezső!

DARVAS

(nevet) Ebben a korban?

ISTVÁN

(megütközve) Miért nevensz te ezen?

DARVAS

(tovább nevet) Ha szabad kérdeznem: hová megy te minden délután, három óra után?

ISTVÁN

(hallgat)

DARVAS

(halkabbra fogja a szót) Ugye, most hallgatsz?!... És még nekem, vén komádnak se akarod megmondani nyíltan, hogy nap mind nap ott postorogsz Ilona asszony szoknyája, tűzhelye, no meg az... ágya... körül.

ISTVÁN

(félbeszakítja) Erről ne beszélj!

DARVAS

Miért ne beszéljek?... Hisz most is oda tartasz.

ISTVÁN

Ez nem tartozik senkire.

DARVAS

(mélyen) Senkire?

ISTVÁN

Csak mi kettőnkre.

DARVAS

Csupán ti kettőtökre?

ISTVÁN

(határozottan) Igen!

DARVAS

(melegebb hangon) Pedig úgy vélem, nem ártana, ha olykor a te vén komád is meghallgatnád és nem zárkoznál be előtte makacsul az agyondédelgetett macskáddal együtt.

ISTVÁN (kérleli) Hagyjuk ezt, Dezsó!... Hiszen csaknem ötven esztendő alatt annyiszor letárgyaltuk már az én becsukódásomat és soha egy lépéssel sem jutottunk tovább...
DARVAS (szelíden) Hát akkor csak folytatd szépen az utad, és kopogj be ma is Ilona ajtaján...

(KÖZJÁTÉK: ismét az utca zaját halljuk, távoli motorberregéseket, vonatfüttyöt, majd mindez lassan távolodik; megállnak a csoszogó léptek és halk, udvariasság kopogás hallatszik az ajtón)

ILONA (ajtót nyit) Ó, István!... Te vagy az?... Már azt hittem, hogy...

ISTVÁN (csöndesen dűnnyögve)... hogy a macskám mellett »sarlóvá hajoltam«, ugye?!

ILONA (engeszteli) Dehogy... dehogy... Csak rád gondoltam.

ISTVÁN (kétkedőn) Így gondoltál rám?... Ilyen »ártatlanul«?!

ILONA (megfogja a kezét) István!

ISTVÁN (halkan nevetve) Már előre tudom, mikor megfogod a kezem és egy kicsit megszorítod, hogy mit akarsz mondani...

ILONA (színtén nevet) Ugyan mit?

ISTVÁN (folytatja)... te szuperérzékeny ember vagy és...

ILONA (folytatja tovább)... olyan hamar megsértődsz, hogy vélt sérelemidben mindjárt félreérted a szót...

ISTVÁN (kissé erőltetett csodálkozással) Csakugyan?

ILONA (nyugodtan) Pontosan!... Nézd az órát!... Elmúlt már négy óra... Ugye?

ISTVÁN Igen.

ILONA És amikor a négyet üti, te — régi szokásodhoz híven, mint nagyon pontos ember, abban a pillanatban kopogsz az ajtón...

ISTVÁN (tűnődve) Hm... Ez igaz!... Látnod, erre nem is gondoltam.

ILONA (kissé sértődötten) Nem?

ISTVÁN Nem gondoltam rá, ha mondom, most nem. De mindennek néhány múlt pillanat, meg Darvas az oka.

ILONA Már megint az a dörmögő Dezső akaszkodott beléd, hogy a nyugalomra szánt óráidban felzaklasson?

ISTVÁN Csak futólag találkoztunk.

ILONA Mint mindig.

ISTVÁN (eltéríti) Ne így!... Hisz régi barátom...

ILONA (közbevág) ...és mint olyan, szépen, férfiúi átgondolással és megfontolással ismét elmondta rólam a véleményét.

ISTVÁN Nem!... Rólad egyetlen bántó szót se mondott, csak...

ILONA (közbevág) ...csak rólad, ami ebben az esetben, mivel hozám indultál látogatóba, csaknem szóról szóra rám vonatkozik... Jól ismerem én Dezsőt!... Ő is olyan, mint minden férfi.

ISTVÁN (más hangon) Ha megengeded, leülök egy kicsit, mert a te kertvárosi lakásodig bizony elég hosszú az út.

ILONA (konvencionális udvariassággal) Tessék, foglalj helyet!... (egészen más hangon) Kérek, ide ülj, erre a székre, mert tudod, a biedermeier székem támlája törött, spárgával kötöttem meg, s így nem bírja el, ha valaki kényelmesen nekitámaszkodik.

- ISTVÁN *(kicsit csípősen)* Ez a bútordarab is annyit jelent itt, mint egy emléktábla, vagy egy fakuló gobelin: csak nézni szabad...
- ILONA *(mint akit ez nem érint)* Már kész is a tea... Lehet, hogy időközben egy kicsit kihűlt, de mindjárt újra felmelegítem és hozok mellé egy kis teasüteményt... *(léptek, edény-csörgés, kiskánál csengeti a csésze falát)* Mondd, hogy izlik a teasüteményem!?
- ISTVÁN *(incselkedően)* Igen jó ize van... *(szürcsöl a teából),* csak az a baj, hogy szemüveg nélkül nem látom, mert mindenik oly piciny, akár a szalmiákszeletek... *(más hangon)* Mondd, Ilona! Te valóban nem tudsz nagyobb süteményeket sütni?
- ILONA *(erőltetetten nevet)* Ó, te még ma is a legszívesebben jókora parasztkalácsot ennél, pedig jól tudod, hogy a te korodban már jobban kellene ügyelni az evésre és főleg az ivásra, István!
- ISTVÁN *(egy kis csönd után)* Már megint kezdjük?!
- ILONA *(mint aki nem hallja)* Árt a szívednek, meg az idegeidnek is, hogy a gyomrodról ne is beszéljünk... Meg a...
- ISTVÁN *(sértődötten)* ... mi az, hogy »meg a...«?
- ILONA *(engesztelően)* Hát... azt csak úgy mondtam... Tudod már... Emlékszel még?!
- ISTVÁN *(zavartan)* Hm... Igen... Valami most földereng bennem, de hirtelenében nem tudom összefűzni gondolataimat.
- ILONA *(sietve és negédesen egy kicsit)* Ni, majd én segítek... Akkor is... emlékszel... egy kicsit belesegítettem...
- ISTVÁN *(kesernyés hangon)* Te mindenkinek »segítettél«...
- ILONA *(észbekap)* Mit mondtál?
- ISTVÁN Azt, hogy mindenkinek »segítettél« a magad módján.
- ILONA *(most már határozottan magára talál)* Igen... Segítettem... Én mindenkinek segítettem... Ha úgy tetszik: egész életemet, mindenemet ebbe az egyetlen szóba bele lehet süriteni.
- ISTVÁN *(kétértelműen)* A »segítésbe« vagy a »segítségbe«?
- ILONA *(hüdegen)* Akár így, akár úgy veszed, ez az én életem értelme.
- ISTVÁN Értelme vagy tartalma?
- ILONA *(élesen)* Hogy érted ezt?
- ISTVÁN Mert... ez a kettő nem mindig fedi egymást.
- ILONA *(ironikusan)* Neeem?
- ISTVÁN Különösen akkor nem, ha a »cél szentesíti az eszközt«!... Márpedig...
- ILONA *(hévvel közbevág)* ...életünk tartalma adja meg az értelmét és a jogot is arra, hogy végigéljük... Minden emberöltőnek egy darabja az ember... Alkotó darabja. Nélküle nem létezik az emberöltő.
- ISTVÁN Az a kérdés: milyen emberöltő?
- ILONA *(rávágja)* Boldog emberöltő!
- ISTVÁN *(mint aki a távolban kutut)* Ej... haj!... Mikor volt az? ... Én már nem tudom felmérni ezeket a távolságokat.
- ILONA Ha vele élünk, és mi is úgy akarjuk, nem is olyan régen volt. A mai közömbösség nem moshatja le az Időről ezt!
- ISTVÁN Nem?
- ILONA *(keményen)* Ha mondom: nem!

ISTVÁN *(halkan nevet)* Ez, amiről te most beszélsz, nem is olyan régen volt, csupán csak pár évtizeddel ezelőtt... És ahhoz szív is kellett meg...

ILONA *(folytatja)* ...akkor csupa lendület voltál, csupa hév. Amikor a közelemben voltam, azt csodáltam, hogyan válhat egy gondolat annyira vérré az emberben. Olyannyira, hogy mindig veled éljen, éjjel-nappal ébrenlétében és álmában szüntelen.

ISTVÁN *(csöndösen)* Ez — enyhén szólva — túlzás!... Határtalanul nagy idealista vagy, s éppen ezért a dolgokat benned megszépíti a messzeség... Hm... Hogy is mondta a költő?

»Maradjon meg az én nagy álmom

— — — — —
Ezért választom örödü
a megszépítő messzeséget.«

Mi volt, és hogy volt?... Ki tudja ma már ezt az alig élő, apró kis mozzanatokból összerakni?

ILONA Ki tudja?... Te!... Csak te, és Darvas Dezső.

ISTVÁN *(legyint)* Eh!... Hagyd te őt... Ő már nagyon messzire eltávolodott tőlem... Már nem is látom, mert én »nem tudok többé a napba nézni!... Hát ezért mondom, minden rábeszéléseid ellenére is: nem érdemes!

ILONA Mi az, hogy nem érdemes?

ISTVÁN Te nem tudod: mi húzódik meg a dolgok mögött... És... talán jobb is, hogy nem tudod.

ILONA Miért lenne jobb?

ISTVÁN *(inkább csak magában)* Mert az agyonhallgatottak, akik erre kényszerítve messziről nézik a dolgok keringését...

ILONA *(riadtan)* Miket beszélsz te itt?... Én azt kérdeztem: miért lenne akkor jobb?

ISTVÁN *(mélyen)* Mert a hallgatás itt is, ott is mindent elfeledtet, de ha szólunk, akkor minden seb újra felszakadna és most már nincs, és nem is lesz, aki bekötöztze az öregek alvadt véredényeit.

ILONA Nektek valami nagyon fáj... Neked is, Dezsőnek is, a többieknek is, akik...

ISTVÁN *(közbevág)* ...akik életben maradtak... *(nagyot sóhajt)* Ezt akartad mondani.

ILONA *(nyugodtan)* Nem!... Ennél ma is fájóbbat.

ISTVÁN *(erőltetetten nevet)* Ugyan?!... Még ilyen is van?

ILONA Igen, van!

ISTVÁN És az mi?

ILONA Ne haragudj, megint azt a negyven-ötven esztendő, meg a te általad olyan cinikusan kihangsúlyozott »emberöltő« veszem elő.

ISTVÁN *(szárazon)* Na!

ILONA Úgy indultatok akkor, mint akiből az idő hőszöket nevel magának.

ISTVÁN *(keserűen nevet)*

ILONA *(keményen)* Ne neved ezen, mert ez nem nevetni való.

ISTVÁN *(ártatlanul)* Neem?

ILONA Nem!... Tudtátok ezt, éreztétek ezt, de a legforróbb napokban, amikor a város felett pattanásig feszült a légkör... talán már égett is minden, ami a múlt foszlányain tüzet fogott, akkor... igen, akkor... azon a nagy választóúton a legválságosabbnak tűnő út helyett választottátok a veszélytelen.

ISTVÁN Azt akarod mondani: a megalkuvást.
 ILONA Én ezt nem mondtam ki.
 ISTVÁN Hanem én, mert a számba adtad.
 ILONA Az a kérdés: ki hogyan érzi...
 ISTVÁN *(folytatja)* ...és ki hogyan fogalmazza meg?... Mert aki nem volt ott, az nem tudhatja... És hányféle meghatározója van a »hősnek«?

ILONA *(bizonytalanul)* Lehet, hogy száz is?!

ISTVÁN *(folytatja)* ...vagy ezer is... Hm... Coriolanus... Mert ki tartja számon azokat, akiknek nem sikerült végigmenni az úton, de amit a félútig megtettek, azon a többiek tovább haladtak... Ki tartja számon az ilyen névtelen hősokeket?

ILONA *(tűnődve)* Névtelen hős...?

ISTVÁN Miért tűnődsz ezen?

ILONA *(hallgat)*

ISTVÁN És most miért hallgattál el egyszerre, hisz oly nagy hévvel kezdted, mint aki előadást akar tartani... történelemből... a hallgatói... vagy a diákjai számára, akik csak egyszerűen beleszülettek ebbe az új korba.

ILONA *(tovább hallgat)*

ISTVÁN *(folytatja)* ...és akik előtt ismertetni kell a hősokeket névleg és névtelenül, és akiket — most! — meg kell tanítani arra, hogy itt kit tiszteljenek, kit tekintsenek eszményképűeknek, és kit ne!

ILONA Itt valamit elvétettél.

ISTVÁN Már megint én.

ILONA Igen.

ISTVÁN Mi az, amit elvitettem?

ILONA Névtelen hős se lehet az, aki így vagy úgy nem vállalja a nehezebb, a rögeőbb, az áldozatosabb utat.

ISTVÁN Igaz, mi nem azt választottuk... De most nem is erről van szó...

ILONA *(közbeváág)* ...de igenis, erről van szó.

ISTVÁN Megint távolodunk, ugye?

ILONA Ki?

ISTVÁN *(egy kis csönd után)* Mi!... Te, meg én, meg mindannyian, pedig az emberben él — haláláig él —, még ha tagadja is, él a közeledési szándék... De ki tudja ma ezeket a láthatatlan és — különösen hangzik — ismeretlen érzéseket, érzésrezgéseket felfogni ebben a hideg, rohanó világban?... *(gyufa sercen, rágyújt, erősen fújja a füstöt)*... Pedig, hidd el nekem *(a cigarettától köhög)* ez a közeledési szándék is a szabadságvágynak egy megnyilatkozási formája... *(köhög)*

ILONA Már megint rágyújtottál.

ISTVÁN *(nevetve)* Amint láthatod.

ILONA Mondd meg nekem: mennyit szívsz naponta?

ISTVÁN Egy dobozzal.

ILONA Egy dobozzal?

ISTVÁN Igen.

ILONA *(mint aki nem tudja)* És az — mennyi?

ISTVÁN Húsz cigaretta.

ILONA Megengedték?

ISTVÁN *(egészen fojtott hangon)* Mit kérdeztél, te? ... Miiit?

ILONA (határozottan) Azt, hogy: megengedték?
 ISTVÁN (csönd, csak mély lélegzete hallatszik, aztán halkán, mintha inkább csak magától kérdezné) Hogyan tudja valaki egyetlen szóban a szabadságfosztásnak ennyi tragikumát szemrebbenés nélkül így kifejezni?

ILONA Én nem ezt akartam ezzel kifejezni.
 ISTVÁN Hát mit?
 ILONA Csak azt, hogy féltetek.
 ISTVÁN (megütközve) Te?... Féltesz engem?... Ugyan mitől?
 ILONA (makacsul hallgat)
 ISTVÁN Már megint makacsul hallgatsz... Főleg akkor, amikor a felszín alatt meglelem az igazi énedet.

ILONA (elérzékenyül) Hát ezt érdemeltem én tőled ennyi gondosság, ennyi szeretet és ennyi féltés után?
 ISTVÁN Na tessék!... Most jön az elérzékenyülés... Utána szép sorjában a szemrehányás, aztán meg a felnagyított áldozatok felsorolása... aztán a »segítés«... aztán meg az »egyedüli megértés«, ami számomra a Te közeledben mindazt tette lehetővé, hogy mit szabad, és — mit nem szabad! Igazságtalan vagy!

ILONA Igazságtalan vagy!
 ISTVÁN Miért?
 ILONA Mert én mindezt csupán azért tettem, hogy elernyedtségedből kisegítsek... Erőt öntsek beléd, hogy újra élni akarj.
 ISTVÁN (különös hangszílyal) Mintha ezeket a szavakat valahol, vagy valamikor már hallottam volna.

ILONA (mint aki nem akarja érteni a kérdést) Ezeket?... Mikor és kitől?
 ISTVÁN (gyufa sercen, ismét rágyújt, hűmmög, egy kicsit köhécse) Hm... Jól emlékszem még azokra a napokra, amikor te azon a ponton voltál, hogy nem akartál tovább élni... (egy kis szünet után) Így volt?

ILONA (megadón) Igen.
 ISTVÁN Tehát...
 ILONA (folytatja) ...az én életemnek is volt egy ilyen pillanata... Ez akkor volt, amikor a férjemet elvesztettem... Megbetegedtem. Ágynak estem és vártam, hogy majd elkövetkezik... De nem!... Kórházba utaltak, műtétet hajtottak végre rajtam és amikor a műtőasztalon olyan ártatlannak tűsző kérdések közepette elaltattak, boldog voltam, hogy eltávoztam... Valami kimondhatatlan kiegyenlítődés ment meg bennem a léttudat elvesztésének pillanatában... (egy kis szünet, zaj, mint aki egy papírt összegyűr) Annál kegyetlenebb volt számomra az ébredés.

ISTVÁN A szanatóriumban akkor meglátogatlak és csak annyit mondtam: »Eljöttem hozzád, pár percre, hogy lássalak.«
 ILONA (révülten) Emlékszem.
 ISTVÁN Te csak egy kis mosollyal feleltél, de nem szóltál.
 ILONA (gondolataiban messze jár) Lehet.
 ISTVÁN Másnap, mint aki mindig csak egyetlen lépést tesz előre, így folytattam: »Most itt majd szépen felépülsz, elhagyod a szanatóriumot és meglátod: megint egészséges leszel«... Te erre, egészen halkán, azt kérdezted tőlem: »Mi értelme van annak, hogy újra éljek?«... (egy kis csönd után) Akkor ígértem meg neked, hogy elernyedtségedből kisegítelek... Erőt öntök beléd, és arra készítelek, hogy újra élni akarj.

ILONA *(elérzékenyülve)* Igen... Nem egyszer voltál nálam a szanatóriumban és mindig hoztál magaddal virágot.

(Az ismerős melódia valahonnan, távolról behallatszik)

ISTVÁN *(melegebb hangon)* Igen... Nagyon szép volt az a közeledés... Fehér kezéd kihúztad a paplan alól és megszorítottad a kezem...

ILONA *(a sírás fojtogatja)* ... és közelebb húztalak hozzám.

ISTVÁN Akkor... valahogy mintha minden újra kezdődött volna...

ILONA Én is úgy éreztem...

ISTVÁN *(folytatja)* ...és megszülettek a tervek... Két egyedülálló lélek, ha ebben a furcsa, modern tragikummal teli világban találkozik, akkor legalább kettejük között új élet kezdődhetik... És akkor... *(sercen a gyufa, újra cigarettára gyújt, nagy lélegzettel fújja a füstöt)*

ILONA A szanatóriumban nem dohányoztál...

(még mindig az előbbi hangján) ...nem!... Csak téged néztelek... És arról beszéltem, ha felépülsz, akkor minden másképp lesz, mert én nem hagyalak téged magadra... Mert jól tudom: mennyi szép akaratot elemészt a magány: az az állapot, amikor az embert magára hagyják...

ILONA *(hirtelen hangot vált)* Harcolni kell ellene!

ISTVÁN *(nyugodtan, csöndesen)* Igen... *(aztán más hangon)* Már attól függ: ki hogyan értelmezi ezt a harcot egy közösen elkészített terv után.

ILONA Az a bennünk rejlő erőktől függ.

ISTVÁN És még valamitől.

ILONA Mitől?

ISTVÁN Hogy hívek tudunk-e maradni ahhoz, amit megfogadtunk?!... Hm... Na és...?

ILONA *(zavartan)* Mit akarsz ezzel a fürkésző kérdéssel mondani?
ISTVÁN *(folytatja)*... és aztán: ki választotta a kevesebb áldozattal járó utat?

ILONA Hát nem elég áldozat volt tőlem az, hogy a minden szenvedést feloldó halál helyett választottam és vállaltam is az élniakarást...?

ISTVÁN De igen... És aztán...

ILONA *(folytatja)* ...aztán megkapaszkodtam... A saját erőmből!... *(egy kis szünet után)* Állást vállaltam én, az elkényeztetett feleség... Dolgozni kezdtem; a legalacsonyabb irodai munkát vállaltam: a postázást. Dolgoztam kora reggeltől késő estig, szakadatlanul... Dolgozni, dolgozni, dolgozni!... Mindig ez zúgott a fejemben, és az a kemény elhatározás: megmutatni a nehéz munkát végzőknek, hogy az is tud dolgozni, aki soha ilyen nehéz munkát nem végzett... Dolgozni, dolgozni... Még éjszaka is ez járt a fejemben, s ezeknek a szavaknak a tamtamszerű ismételtetésével virradt rám a hajnal... Dolgozni szakadatlanul!

ISTVÁN Dolgozni...?! Te?!

ILONA *(határozottan, mint aki visszavág)* Igen, ÉN!

ISTVÁN Hm...

ILONA Ugye, hihetetlenül hangzik?

ISTVÁN Nem!... Mert már ki tudja hanyadszor hallok, majd minden nap, ilyenkor, délután... Tehát ez épp elegendő idő ahhoz, hogy még az én nehezen halló fülemnek se tűnjék hihetetlennek.

ILONA De ez éppen a te fülednek hangzik hihetetlenül, hogy egy elkényeztetett feleség, egy kényelmes úri környezetben élt nő kilép az anyai csöndet és nyugalmat ígérő lakásból és dolgozni kezd... Rohan, szinte fut és olykor többet dolgozik, mint azok, akik magukat »dolgozóknak« mondják...

ISTVÁN Van ebben valami kis elfogultság is...

ILONA Elfogultság... És?...

ISTVÁN *(közbevág)* ... elszántság is.

ILONA *(megdöbben)* Ezt te mondd nekem?

ISTVÁN *(nyugodtan)* Igen... Azért vagy elfogult, mert te nem rajongásból és nem a munka határtalan szeretetétől indítva vetted magad a munkába, hanem azért, mert férjed halála után szinte nevetségesen alacsony özveggyi nyugdíjat állapítottak meg s az a még ilyen szalmiákszelet nagyságú teasüteményekre sem lett volna elég.

ILONA *(felháborodva)* ISTVÁN!

ISTVÁN *(zavartalanul folytatja)* De azért volt ebben a vállalkozásodban elszántság. Az, hogy az elveszettnek vélt szabadságod így a saját erődből visszaszerezd magadnak és... és... ezt a szabadságot ne kelljen megosztanod senkivel... *(gyufa sercen, cigarettára gyújt, mélyen fújja a füstöt)* A szanatóriumi beszélgetések után még csak gondolni sem mertem arra, hogy fogadalmadban van valami ilyen... ilyen makacs elszántság.

ILONA Talán még elvakultságot is vélsz benne fellelni?

ISTVÁN Nem egészen.

ILONA Szóval még abból is van benne egy kevés?

ISTVÁN Gondolom: jobb lenne mindkettőnk számára, ha erről nem beszélénk.

ILONA *(irónikusan)* Miért ne?

ISTVÁN Mert nem fogod megérteni a dolgok igazi értelmét.

ILONA *(most már makacsul)* Én viszont úgy látom, és nem először tapasztalom, hogy te nem érted a dolgok igazi értelmét, mert mindig csak magadra gondolsz, meg esetleg arra az agyondédelgetett macskádra.

ISTVÁN *(mélyen)* Mondd, Ilona!... Te l' art pour l' art ingerelsz engem, vagy azért, mert élvezel benne?

ILONA *(csípősen)* Hogy eltaláltad a gondolatom?... Én éppen ezt akartam tőled kérdezni... Mert engem — és ezt el ne feledd! — mindig és mindig csak a szeretet és a féltés vezérel.

ISTVÁN Mindig?

ILONA Mindig!

ISTVÁN Ez egy cseppet se meglepetés számomra, mert nem először hallom tőled. Tavaly két évvel vagy már nem is tudom hány évvel ezelőtt is ezt mondtad nekem...

ILONA *(közbevág)* ... de mindig a szeretet hangján.

ISTVÁN *(nevet)* Hm... Hm... Hmhmbhmbhh...

ILONA *(megbotránkozva)* Miért nevisz ezen?

ISTVÁN Mert, itt nálad, ismét eszembe jutott Rousseau magányos sétálójának vallomása, amikor azt mondja: »Ha ravaszul meghagytak volna bennem egy szikrányi reményt, még ma is a kezükben tarthatnának. Még mindig játékszerük volnék, ha áltatnának, hogy aztán a csalódás egyre újabb gyötrelmeket mérjen rám«.

ILONA *(teátrális hangon nevet)* És akkor is ez járt a fejedben, amikor...

- ISTVÁN *(fátyolos hangon, most már kissé rekedtesen folytatja)* ...amikor egészen közel engednél magadhoz?... Igen... akkor is szerettem Rousseau-t, de már-már azt hittem, hogy megleltük egymást. A két magányos sétáló... *(keser nyésen nevet)*
- ILONA Miért nevetsz így?
- ISTVÁN *(csodálkozva)* Nem tudod?... Már nem is emlékszel rá?
- ILONA *(idegesen)* Úgy megzavartál, hogy már magam sem tudom, mire kellene emlékeznem a te »sétáló vallomásaid« közül.
- ISTVÁN *(komolyan)* Ez tettetés vagy őszinteség?
- ILONA *(meghökken)* Miért?
- ISTVÁN Mert olyan ósdi, mint egy klasszikus női elterelő hadmozdulat.
- ILONA Elterelőssé...?
- ISTVÁN Igen... Mert amikor én már-már azt hittem, hogy végre egymásra találtunk, akkor, a mindenre megért pillanatban, szép szelíden, bájos vagy búbajos finomsággal elutasítottál. Nem mondtad ki, de szavaidból kiérezhet volt, hogy te már eltávolodtál és mindennél többre becsüled a magad féltve őrzött szabadságát...
- ILONA *(hidegen folytatja)* ...amit kívántam magamnak, és amit én nagyon, de nagyon nehezen szereztem meg a férfiak között.
- ISTVÁN *(egy kis csönd után, más hangon)* Hallgass meg, Ilona!... Szeretnék neked valamit mondani; valamit úgy elmondani, hogy folytonos félbeszakításaiddal nem fojtd belém a szót és nem tereled el magadtól a felvetett gondolatot azzal, hogy szavaim elhangzása idején eleve másra gondolsz.
- ILONA Hm... Hát jó!... Hallgatiak.
- ISTVÁN Kedvenc költődet idézve visszatérek az »elbocsátó szép üzenetedre«. Azt említetted: benned is buzog az élet, mint minden emberben, de az ajzó érzések, képzettársítások fel-lépésekor bármilyen érzés is gerjed fel benned, kora hajnalban, vagy akár virradat előtt, kiugrasz az ágyadból, matatsz, le s fel járkálsz a lakásodban, teszel-veszel, sietve és mindig gyorsabb ütemben csinálsz valamit, csakhogy elcsúfítsd női természeted belső hangjait... Ha hirtelenjében más nem akad, hát az egyik fiókból kiszedett apró, kedvenc holmijaidat, átrakod a másikba, aztán meg vissza... Tipgsz, ide-oda forgolódsz szünös-szüntelen, s ebben az értelmetlen kapkodásban nem veszed észre, hogy te... te rajongó idealista, teljes mértékben eldologiasodtál... Igen... És ezzel a becsukódott étleteddel fokozatosan, lépésről lépésre szűkül ez a szép kertvárosi kör, s egyszer csak arra ébredsz, hogy elidegenítetted magadtól az embereket.
- ILONA *(hisztérikusan kitör)* Ez nem igaz!... Nem igaz! *(öklével veri az asztalt)*
- ISTVÁN *(csendesén)* No, no... Nyugodj meg, Ilona!
- ILONA *(sírógörcsöt kap)* Egyetlen szavad sem igaz... Nem... nem... nem!
- ISTVÁN *(sóhajt)* Nagyon nehéz az igazat elviselni, ezt én is tudom.
- ILONA *(kiált)* De nem igaz!...Egy szó sem igaz belőle, mert...
- ISTVÁN *(félbeszakítja)* ...igyál egy kis teát, itt van hozzá egy kis teasütemény is.
- ILONA *(sírva)* Igen... Igyák az »ócska teából« és egyek hozzá »szalmiákszeleteket«, mi?... *(tovább sír)*

- ISTVÁN *(erőltetett kedvességgel)* Ááá... Az én csak úgy tréfából mondtam.
- ILONA *(halkuló sírással)* Persze... a te drága Dezső barátod is csak »úgy tréfából« mondja, meg híreszteli a városban, hogy én téged »madáreledellel« traktálak és még csak azt nem tudja, hogy ilyesmivel »meddig tarthatlak kalitkában«.
- ISTVÁN Ugyan, ugyan... Darvas Dezső csak fecseg...
- ILONA *(mint aki a sírás után nehezen kapja a levegőt)* Fe-cseg... fe-cseg... Milyen jögon?
- ISTVÁN *(csitítja)* Értsd meg, Ilonka! Mindenkinek joga van arra, hogy valamiben a maga módján kiélje magát.
- ILONA *(hirtelen hangot váltva, hidegen)* Nekem is jogom van az életre... Nehéz munkával szereztem meg hozzá ezt a jögot...
- ISTVÁN *(folytatja)* ...és vele a kényelmes életet biztosító tekintélyes nyugdíjat.
- ILONA *(keményen)* Igen!
- ISTVÁN *(erőltetetten nevet)* Érdekes... Manapság, a mi korunkban levő ember így is, úgy is, de valamiképpen mindenáron igazolni akarja mások előtt az életre való jögot.
- ILONA *(gépiesen ismétli)* Mások előtt?
- ISTVÁN Kik előtt?... Akiknek adva van ez a jög? Vagy, akik megszerették valami árán. *(sóhajt)* És mi, akik már a termelőmunkán kívül állunk, egy kicsit távozófélben, nekünk most újra meg kell szerezniünk ezt a jögot.
- ILONA *(révetegen)* Nekünk?
- ISTVÁN Igen... Neked, meg nekem, mert ha egyesülünk, felújul bennünk az élet... Megújhódik.
- ILONA *(szárazon)* Hm... Ez megint olyan rousseau-i elmélkedés a közeledésről meg a távolodásról.
- ISTVÁN Ha a kettő közül választani kell, akkor...
- ILONA *(közbevág)* ... te melyiket választod?
- ISTVÁN A közeledést.
- ILONA Még mindig?
- ISTVÁN Még mindig!
- ILONA *(fölnevet)* Te nemcsak öregszel, hanem kezdesz már nevetséges is lenni.
- ISTVÁN *(meglepődve)* Én?
- ILONA Igen, te!... Ugyan, minek egyesüljünk mi ketten: te meg én?
- ISTVÁN Csodálom, hogy ilyen kérdést teszel fel ennyi közösen és meghitt közelségben eltöltött idő után.
- ILONA Én minden találkozásunk alkalmával megkísérlem azt, hogy megértsenek... És megvallom, sajnállak is.
- ISTVÁN *(meghökken)* Sajnálsz?
- ILONA Igen... Azért sajnállak, mert nem tudod olyan keményen és kitartóan elviselni a magányt, mint én... És azért is sajnállak, mert naív vagy.
- ISTVÁN Mármint hogy én?
- ILONA Igen... Mert még mindig abban a tévhitben ringatod magad, hogy hozzád megyek feleségül... Ennek semmi, de semmi értelme nincs.
- ISTVÁN Hát nem elég alaposan kifejtettem már — nem is egyszer — ennek az igazi értelmét?!
- ILONA De igen.

- ISTVÁN Na és?
- ILONA Én nem vagyok hajlandó arra, hogy egy más vérmérsékletű ember természetéhez alkalmazkodjak, és arra sem, hogy...
- ISTVÁN *(félbeszakítja)* ... ne mondd tovább!
- ILONA Miért ne mondjam?
- ISTVÁN Majd én folytatom most.
- ILONA *(ironikusan)* Te?
- ISTVÁN Igen, én, megengeded?
- ILONA *(nagyot sóhajt)* Hát... folytasd!
- ISTVÁN *(serceg a gyufa, rágyújt, fújja a füstöt)* Tizenhárom esztendeje lehet annak, hogy a tőlem ma ötezer kilométernyire élő fiainak — útrakelése előtt — a következőket mondtam: »Fiam, jól jegyezd meg magadnak apád intelmeit! Az élet harcot kíván, nem kíván, követel az emberektől. Ez a harc nem szűnő, esetleg csak halkuló, mintha az ember egy részeg hajón ülne; hol lágyan vagy ijesztően lejt, hogy utána a visszahúzódtott és új erővel gyűrekezett tarajok feltornyosuljanak és még erősebben csapjanak le rád, odaverjenek a sziklához, vagy lesodorjanak a partról s küszködve a vízzel, mire ismét partot érsz, minden tagodból csurog a vér... Vigyázz magadra, fiam! Ne légy mindig naivan és ártatlanul őszinte, mert az őszinteség vereséggel jár... Ne légy hangos, még vidáman se harsogó. mert a visszhang a »hüvösek« felől a torkodra fojtja a szót. Nagyon síkos és ingoványos az igazság talaja, mert mindenki a magáénak véli... Ezért ne mondd ki mindig az igazat, mert az emberek ezt nem szeretik...
- ILONA *(gépiesen ismétli)* Az emberek ezt nem szeretik!
- ISTVÁN *(mint aki nem hallja a közbeszólást)* Hazudj, ha kell, csak arra ügyelj, hogy rajta ne kapjanak!
- ILONA *(gúnyosan)* Ez is egy atyai intelem?!
- ISTVÁN *(folytatja)* Ne légy hiszékeny, mert a sarlatánok előbb-utóbb fölfalnak és az anyád méhéből vitt emberségedből, tiszta lelkiségedből nem marad meg semmi!...
- ILONA *(mint egy visszhang)* Semmi... semmi... semmi!
- ISTVÁN *(folytatja)* »Ha nem vigyázol, és nem tartod be ezeket az intelmeket, akkor úgy jársz, mint én, és olyan lesz az életed, mint az enyém: üres, értelmetlen és hallgatásba merülten visszhangtalan...«
- ILONA *(tűnődve, halkán)* Visszhagtalán.
- (Órakettyegés hallik, majd egy más hangú óra ötöt üt)*
- ISTVÁN *(szedelőzködik)* No, itt az ideje, hogy hazafelé induljak. *(topog)*
- ILONA *(köhécsel)* Khm... Persze, eljött az öt óra... *(erőltetett kedvességgel)* Vége a mai látogatásnak.
- ISTVÁN Igen... Vége...
- ILONA *(kissé száraz érdeklődéssel)* Holnap?... A délutáni órákban... eljössz?
- ISTVÁN *(sóhajt)* Még nem tudom... Hm... Hosszú ez az út, ide a Kertvárosig... Nehezemre esik már... De ha a...
- ILONA *(könnyedén, nevetve)* ...Ha a »magányos sétáló« útja erre vezet, itt várja a langyos tea...
- ISTVÁN *(ő is csendesen nevet)* ...meg a szalmiákszeletnyi teasütemények..., melyeknek az utóíze sokáig a nyelvemen marad.

(KÖZJÁTÉK — Ismét a csoszogó léptek hallatszanak a kavicsos úton és lassan a város zaja is belevegyül)
NARRÁTOR (hangja mögül átszűrődik az előbbi zaj)

Lassan közeledik az alkonyat, de azért még nem népteledtek el az utcák; István délutáni sétájáról hazafelé tart; a gyerekek még mindig fáradhatatlanul kergetik a labdát, az egyre halványuló piros pettyeket, mint akiknek soha nem elég a játékból... és... az ismert úton, a sarkon, mint ilyenkor mindig, Darvas Dezső öreg komájára vár... (a csoszogó léptek közelednek) Már egészen közel van egymáshoz a két öreg, de István a legjobban szeretné most is ezt a beszélgetést elkerülni... Úgy tesz, mint aki jártában csak maga elé néz és erejéhez mért ütemben hazafelé baktat.

DARVAS (amikor a csoszogó léptek egészen közel érnek hozzá, megszólítja) Hová, hová oly nagy igyekezettel, öreg komám?

ISTVÁN (kelletlenül) Hááát... itt van már az ideje, hogy hazatérjek és lehajtsam azt a roppant izletes joghurtot.

DARVAS (nevetve) Bizony, a jól megborsozott kolbász, meg a jó vastag húsos hurka már nem nekünk való.

ISTVÁN (menekülne) De megyek is már, mert nem is tudom, hogy mi van... a... macskámmal?! Hátha megjött a kedve, hogy kimenjen a...

DARVAS (közbeveg) ...az se járja már a kéményeket, mert ott fenn, a magasban, bizony nagyott kell ugrani...

ISTVÁN (helyreigazítja) Azért mégis jó, ha egy kicsit kimegy a levegőre, hisz egész délután ott a szobában ücsörög...

DARVAS Az ilyen »kimenő« neked is jólesett, ugye?

ISTVÁN Ahogy vesszük.

DARVAS (incselkedő érdeklődéssel) Még mindig olyan makacs az az öreglány?

ISTVÁN (elhárítja) Hagyjuk őt, és kérlek, ne ilyen hangon.

DARVAS (közelebb lép hozzá) Tán megbántottalak?

ISTVÁN Áááá... Dehogy.

DARVAS Hát akkor?

ISTVÁN Én csak azt mondtam: hagyjuk!

DARVAS (keményebben) Hallod, István, én, a te öreg komád, nem sok értelmét látom az ilyen »biedermeyeri« látogatásnak... A te érdekedben nem!... Egy cseppet se használ ez neked, mert az Ő számára csupán annyit jelent az ilyen délutáni látogatás, hogy egy kis időre ismét »nőnek« érezze magát.

ISTVÁN Tévedsz, barátom... Az ilyen célzásaid egyáltalán nem helyén valók.

DARVAS Miért nem?

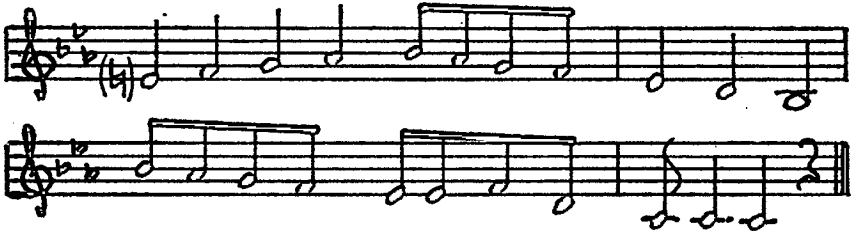
ISTVÁN Mert én tudom, hogy miért teszem.

DARVAS Én viszont nem tudom, hány látogatásra van még szükséged, hogy végre meggyőződjél az én igazamról.

ISTVÁN (mélyebb hangon) Figyelj ide, Dezső!... Az ember nem azért jár a temetőbe a felesége sírjához, hogy föltámassza, hanem azért, mert az emlékek készítenek erre... (egy kis csönd után) És ott az emlékek találkoznak... És az is lehet, hogy beszélgetnek egymással... Ezt nem tudhatja senki, és azt sem, hogy utána megkönnyebbülnek...

DARVAS (keményen) ...vagy még mélyebben beleesnek a gyászba, a vigasztalanságba. Én azt mondom neked: jobb lenne, ha oda járnál, ahol vigasztalást találsz és... életet!

- ISTVÁN (őszintén) Hát azt keresem én is.
 DARVAS Ha már keresed ne a temetőben keresd!
 ISTVÁN (inkább maga elé) Én nem is ott keresem.
 DARVAS (hévvvel) De Ilona számodra egy nyitott kriptá!... És... ha ilyenkor találkoztok, mindkettőtöket fogva tart a közelgő enyészet szelleme... Ne!... Ne menj oda többé!... Ha mondom, NE!... Mert az a... »szalmiákszeletes« nő még azt a kicsi életkedvetet is kioltja, amit gyógyírnak a könyveidből szívsz magadba.
- ISTVÁN (elhárítóan) Nem egyszer megmondtam már, hogy ne szólj róla ilyen hangon. Ő ezt nem érdemli meg tőled.
 DARVAS (dühösen morogva) Nem ezt, hanem...
 ISTVÁN (félbeszakítja) ... te nem ismered őt.
 DARVAS (nagyot nevet) Én nem ismerem?... Hmhmhmhmhhh... Gyerekkora óta ismerem életének minden mozzanatát. Jobban, mint te.
 ISTVÁN (nyögve) Ohhhh!
 DARVAS Ezért, jobb lenne, ha rám hallgatnál és eljőnnél velem a mi körünkbe.
 ISTVÁN (tűnődve) Hm...
 DARVAS Ilyenkor, délutánonként, a Kanári Társaságban mindig találkozunk...
 ISTVÁN (mint aki másra gondol) Ilyenkor... délutánonként...
 DARVAS A társaság tagjai mind... (más hangon)..., hogy úgy mondjam »távozóban« vannak... (jót nevet) De mi, ahelyett, hogy marnánk egymást, mint a héják a nászuk előtt, borozgatunk és... csak úgy... magunk között... énekelgetünk... Régi, régi népdalokat...
 ISTVÁN (nagyot sóhajt) Hhhh... Ez szép.
 DARVAS (belemelegedik) És tudod, melyik dallal kezdjük minden délután a találkozót?
 ISTVÁN (mint aki nincs jelen) Nem.
 DARVAS (hévvvel) Figyeld csak!... De csak dúdoljuk halkán... Előbb csak az öreg basszus, a Kovács Mihály..., azután a bariton, a Hetényi Jóska, aztán a Boros-Gyevi, majd bekapcsolódik én is... és úgy dúdолом...

- DARVAS (a dúdolás elhangzása után) Hát, ... eljössz holnap, István?
 ISTVÁN (mélyen, inkább maga elé) Lehet... (más hangon) Ne haragudj, most már mennem kell, mert még itt rám esteledik és...
 DARVAS Jó... hát akkor várunk (mint a visszhang) Várunk!... Várunk!
 ISTVÁN (valamit mormog, olyan köszönésfélét és tovább csoszog)

(KÖZJÁTÉK — Messziről a város zaja hallik. — Motorberregés, villamos csenget egy kicsit, vonatfütty is hallik, és utána a csoszogás tovább)

- I. GYEREK (hangos kacagással) Dobjd ide!
II. GYEREK (szintén nevet) Vigyázz, megy a labda!
I. GYEREK Hopp!... Megvan... Hajítom már!... Sütty!
II. GYEREK Vigyázz, mert most, ha elgurul, nem találjuk meg.
I. GYEREK Vigyázva dobtam, na...
II. GYEREK (szemrehányóan) Látod!... Elgurult... Most aztán mehetsz utána! Hol van?
ISTVÁN (megáll, mind nehezebben lélegzik; a szaladó gyerek odaér hozzá)
I. GYEREK (csodálkozva) Bácsi, te vagy az?
ISTVÁN Igen, én... Ti még mindig itt labdáztok?... Hiszen már öreg este van, és ilyenkor már nem lehet látni a röppenő labdát.
I. GYEREK (büszkén) Én még látom!
ISTVÁN (meleg, közvetlen hangon) Te még jól látsz?!... Hm... Én bizony már alig.
I. GYEREK (ártatlanul) Akkor miért nem mész haza?
ISTVÁN (tűnődve) Hogy miért nem megyek haza?
I. GYEREK Igen, ha már alig látsz.
ISTVÁN (csöndesen) Hm... Milyen igazad van, lelkecském?!... (sóhajt) Milyen igazad van?!
I. GYEREK (tétován) Hááát akkor...
ISTVÁN (melegebben) ... akkor...
I. GYEREK (folytatja) ... menj szépen haza...
II. GYEREK (hívják) Pityu!... Pityu!... Gyere már a labdával!
I. GYEREK (kiált a társának) Megyek már!... (Istvánhoz) Bácsi, neked meg azt mondom: menj szépen haza.
ISTVÁN (csöndesen nevet) Igen... Igen... Megyek már... Csak ne lenne olyan messze... Hm... Csak ne lenne olyan messze... (ez a hang a léptekkel távolodik) ... Csak ne lenne olyan messze... olyan messze... messze... (végül a halkuló sz betűbe bekapcsolódik a játékot kísérő melódia s az is a messzeségbe beleolvadva lezárja a képet)

Hangfüggöny

• A közölt népdal szövege Tinódi Lantos-Sebestyén verse nyomán:

A citrúsfu levelestül, ágastul,
Kisangyalom, hogy váljunk el egymástul?
Úgy elváltunk, kisangyalom, egymástul,
Mint a csillag fénye ragyogásatul.

KÉZFOGÁSOK

IVAN PANČIĆ

APOLLO-11

hullanak az istének zsugorodott múmiái
jön a nagy tisztogatók serege
százezer új műszer avatkozott az életünkbe

emberevők törzsei — muzsikát leheltek
a Hold körüli pálya csillagok hajkoronája

lángolva tör fel a jövő a könnyek gyolcsából
a levegőég diadalívén a nyár fénye díszeleg
a magány szökőárja elsodor minden ünnepet
a különféle nyelvek új grammatikába ölelkeznek
felhők közé ívelnek állványt a szabadság ácsai
vérből és homályból kristálytoronyok épülnek
a magasban fűrtösödnek az építők
fűrtösödnek

a társadalmi szervezetek eszményeket töményítenek
a mechanikusok kormánykerekeket javítanak
az ember számára a lelkiismeret ménesét tenyésztik
a történelem erdők seprűjével Nerókat tisztogat
háborúk háborúkból a jövő háborúnak börtönt építenek
a gyűlölet lassan önmagát falja fel
az ostobaság máglyára kerül

ünnep a láthatáron
a nyomor feneketlen bányája mélyéről hallatszott
segélykérő fűttyjelepek
aranyba öltözött holdcsavargók még ma is
kétségbeesés rengeti a világrészeket
Biafra testén még most is az éhség kelevénye
szuronyok nőnek a földből

fejek és lábak örlődnek
ember az ember életét még ma is aranyra váltja
csonttá aszott csend a felhőkarcolók rengetegében
a homlokuk bélyegezett

a bakancsok menetelnek
Az Azúrparton limonádéért életet sajtolnak
a költők bohócruhába öltöznek
suttogó madarak tengerbe fulladnak

FÖLDTENGER VAGYOK

arannyal átszőtt naplemente
a beduinok kincsén
határtalan lebegés a légóceán felé
cseng az áttetsző talaj a léptek alatt
a tér szüzi tájain
amelyet utamul jelöltem meg
hol szegyenkezés nélkül szemtelenül elképzelem
a tiltott világokat
üstökös
az érinthetetlen kétség láncolatában
elmerülök
a hullámok örömteli tivornyájában
az elsüllyedt hajók bordáin
tűlsiketítő a hegyek növekedése
az új
rejtelmes világrészek sejthető vaksága felé
sodródok
marcangolom a fényfűtről a szőlőgyöngyöcskékét
ölellek Vajdaság poron és sáron át
az ős Pannón-tenger medre mélyéig
bennem telepszik meg
ittasult izmokkal visz az utcákon
és az ősök a tajtékzó dallamok szülőttei
áttörik a kaput
csillagszekéren rohamozzák
az Empire State Building csúcsát
emberek
én naponta tengernyi sast röptetek
felszabadítom az öles falak energiáját
követem a lövés útját
s a világgal szembefordulok
túlcsordul bennem az érzés a Nyár
földtenger vagyok
az ősök felfedetlen csontja felett
nem hagyta el
a felhőkön kútgém dalol
dorombol mint régen
FORDÍTSÁTOK VISSZÁJÁRA A SÚLYOS
SZENDERGÉS SZÜRKE FÁTYLÁT
viszel a szájadban
hullámtól hullámig
A ZAKATOLÓ VONATOK SZÍVE ÁTÜTI
AZ ÉRTELEM DOBHÁRTYÁJÁT
századok zajognak a vasútállomásokon
várják a betű érkezését

Almási Tibor fordításai

AVATÓ

PETROVICS JÁNOS

ESŐBEN ŐSI VÁGYAK

Dörög és villámlik.
Fekete bánat színébe borult
az ég kék nyári kupolája.
Nagyszemű hideg eső esik.
Ázik a föld
és sarában élő gyökeret vert
zöldleveles fák,
zöld fűszálak
és ezerszínű szép vadvirágok,
míg egyetlen ingben, meztláb,
fekete foltos nadrágban,
mint tenger kagylója elázva,
egy pipa dohányra,
egy pohár édes borra,
egy darab fehér búzakenyérre,
egy fekete hajú,
piros szájú, csillogó bőrű lány csókjára
megyek a hideg esőben.
Mint mocsár partján remegő nádszál,
dideregve, némán, szomorúan,
boldogabb életre vágyva
sárgára meszelt tanyai kápolnánál
ránézek a keresztfára,
örök koronázott Máriához
imádkoznék esedezve hiába,
nem adna földi kincset és örömet
a rongyos, szomjas, éhes szájú szegénynek,
szent fia nevére keresztelt cigánylegénynek.

VÉKONY LÁSZLÓ

ORGONATOLVAJOK

*Ostorként vágott végig rajtam napkeltekor
a rózsaszín bíbor ég
az asszociációk súlya alatt
görnyedt vállal álltam
mint Messiás a kereszttel
a Golgotán*

*A lovak hörgő izzadt teste mögött
reggellé nőtt a hajnal
s a napszél tompán vakító csillámai
harmatos csöppekben újra indultak
végtelen vándorútjaikra*

*Visszanéztem a kerékcsapáson
hol sárba tiportan eltűntek álmaim
mint apró acél bulldózerek
indultak bennem a mélyről dübörgő dallamok
s rommá dőlt a múltat őrző hatalmas vártorony*

*Szabadulni vágytam s börtönbe zártak
ördögűző szavaim elapadtak
a priccsemen a patkányok
mint sárga kőkockák a kisiklott kerekek alatt
sírva könyörögtek*

Nekem sem volt

*A boltívek alatt
amíg eső kopogott a rozsdás rácson
megültem egymagam halotti torotok
s tudtam hogy köztetek
öngyilkos Júdások nem lesznek
s ha ti elhallgattok
a kövek szólalnak meg*

*A sötétben csillogott szemem
kűnn sutogott a bongó hangú halk harang
és amíg ti orgonát loptatok
én tapostam tovább
az élet fekete mocsarát*

*Vég nélkül vég nélkül
egy helyben egy helyben
könyörtelen könyörtelen*

ÖRÖKSÉG

FEHÉR FERENC

EMLÉKEZÉS CSÉPE IMRÉRE

Sosem kívánt irodalompolitikával és ehhez hasonlókkal bibelődni. A lelkesülő fiatalság éveiben sem állhattam zászlaja alá, egyszerűen mert nem is lobogtatott holmi irodalomvezéri zászlót; s ha róla emlékezve, hitet teszek most az ember és a költő mellett, az nem azt jelenti, hogy halála után akarok róla szépeket mondani. Ki tartja számon? című, majdnem húsz évvel ezelőtt írt versemben pontosan megfogalmaztam, miért vállaltam vele testvérközösséget. A sorsát éreztem nagyon emberinek. A vergődéseit, a meg nem értést, ami azzal járt együtt, hogy iskolázatlan parasztember létére írni mert. Egy akkoriban összehívott írói gyülekezeten láttam őt először. Nagyjából azt mondták el szerkesztőink és egyéb gazdáink, hogy mit, miért és hogyan kell írunk. Az ügyesebbje óvatos fejtegetésekben próbált alkudozni, vagy bólogatott, hogy igenis ezt, és ezért, és csakis így kell írunk. Csépe Imre nem alkudozott, nem is bólogatott. Otthagyta a népes írói gyülekezetet. Kis-hegyes vagy Szabadka felé dőcögve, egész biztosan megfogalmazott magában egy verset, mire véget ért az a tanácskozás.

Östehetség volt? Majd eldöntik az arra hivatott irodalomtudósok. Énbennem érettségiző diákként sem merült föl ez a kérdés. Egyszerűen csak úgy elfogadtam és szerettem azokban a régi Híd-számokban közölt verseit. Nem szűrítette el őket az akkoriban megkövetelt témakör és hangvétel. Négy évvel a háború után jelentéktelennek minősítették az egyéni feltárulkozást. Ezért váltak ki azok a Csépe-versek a harsány, de nem mindig meggyőző verses megnyilatkozások közül. S bármilyen furcsán, vagy talán érthetetlenül hangzik ma már: volt abban valami hangtalan, tompított tüntetés, vagy legalábbis mérészség, hogy valaki azokban az években a tenyérmélegségű kapát emlegette dübörgő traktorok helyett, mert hát még amazt érezte hitelesebbnek, vagy hogy az ő privát érzéseit vonultatta be versébe. Például így:

Kópott kapámat emelem vállra,
Vigyázok, hogy a csönd meg ne törjön.
Ha lehetne, árnyékká válnék,
Hogy léptemet se halljam a földön ...

Fehér Ferenc bevezető szavai a Csépe Imre Emléknep irodalmi estjén (Kis-hegyes, 1972. szeptember 23.).

Nem kis dolog volt ez abban az időben. Pedig Csépe nyilván nem tüntetni akart. Hisz a régi cselédsorsot idéző verseiben félremagarázhatatlanul kifejezte, hogy kikhez fűzi a hűség, s kiknek a nevében szól:

Ruhám csak egy rongy van,
az asszony rajtam foltozgatja;
hogy mindig így legyen —
ki az úristen akarja?

— — — — —
Hítem létráját az égnek döntve,
térden is kerestem az istent,
ha van, szóljon, merre van,
s vegye el a nincsent . . .

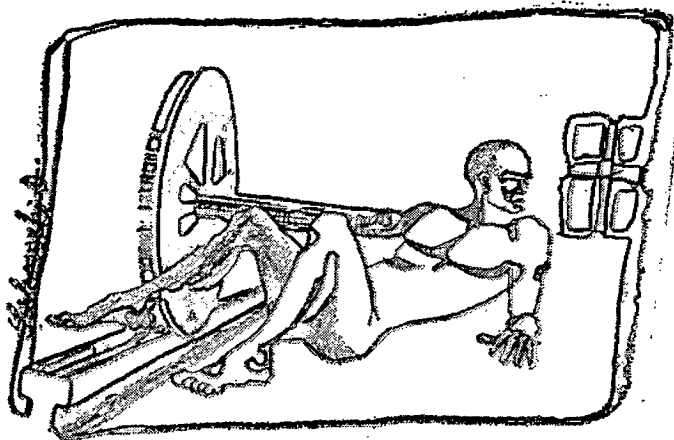
Parasztköltő volt? Ha nem tartana az ember attól, hogy ezt a szót, ezt a fogalmat is annyiféleképpen értelmezzük, ahányan vagyunk, rávágna, hogy igen, az volt. Csak hát Csépe Imre-i alapon volt parasztköltő. Volt egy sajátos, egyéni életérzése, költészettelfogása. Életérzésének legmélyén, ma is úgy találom, a szeretet és a rajongás lüktetett. Nem emberi gyarlóságait nyomnám el, szorítanám félre, amikor ezt mondom. Vergődő, szenvedő, küszködő munkásember volt, mint sokunknak a bátyja vagy édesapja. A szeretet irányította elbeszéléseinek alakjai felé. Humorában is mindig a testközelségnek, az odatartozásnak az a meghittsége, magabiztossága kapott meg, amiben az is benne volt, hogy aki ennyire ismeri, s maga is átélte a már-már könnyes-nevetésre ingerlő szegénységet, annak joga van így is írni arról. Akkor is önmaga sorsát példázta, amikor kisgyerekkorának sok-sok kedves, ismerős alakját írta meg elbeszéléseiben. Máskor meg a látott, érzékletesen átélt mások gyötrelmeit vállalta magára első személyben elmondott írásai-ban. Erre csak író képes. Író, aki meg akar osztani másokkal örömet és fájdalmat, szépséget és keserúséget. Rajongó természete, vagy mondhatjuk úgy is, hogy lelkülete, mindegy — verseiben jutott kifejezésre. Az ő verseszménye a szépség volt. A szépség felmutatása. Mi másban találhatta meg forrásait, mint magában a tájban. Ezek a tájversei természetesen akkor mélyültek el, amikor elő-előperzselt belőlük minden paraszti ősök hitvallása: itt születtem, itt éltem, itt akarok meg is halni. Ez így, leegyszerűsítve, igen kevésnek tűnhetik. Az is biztos, hogy a változatok, az ugyanazon alaphangra épült módozatok nem egyenlő értékűek. De meglátásai, képei között sok a lélegzetelállító, a felejthetetlen. A gyomlálás, a meg-megújulás költői lehetősége az ő esetében meg volt szabva. Versfelfogása annyira egyértelműen volt becsületes és áhítattal telített, hogy akkor sem farigcsált a művén, amikor úgy érezhette: elég éles lenne hozzá a kése. Egyes fogalmak, szavak, képzetek annyira rabságukban tartották, hogy nem menekülhetett tőlük. Hogyha ezeket egy zenei mű akkordjaival helyettesítjük be, versépítő módszerbe pillantunk, s az ismétlés fogalomkörei megokolt jelzésekké válnak.

Romantikus volt? Bizonyos értelemben igen. Ezt úgy érzékeltetném, hogy elképzelem: ha ceruza helyett szobrászvéstöt vehetett volna erős markába valamelyik vidéki kőfaragó műhelyben, alighanem neki-

gyürkőzik és teketóriázás nélkül legalábbis Kinizsi Pált, »a regés hírű molnárlegényt« próbálja megmintázní, aki épp malomkövön nyújtja oda Mátyás királynak a vizeskancsót... A meghökkentő az, hogy én látom is ezt a szobrot, épp csak nem abban a vidéki kőfaragó műhelyben, hanem egy türelmes mester műtermében, aki épp tanítványa kezét szorítja meg a mű elkészültekor... Romantikus volt? Látom, amint valahol pusztai barangolásai során kiveszi a vándorfestő kezéből az ecsetet, mondván, hogy nem ilyen ez a tájék, édes testvér, ahogy te látod, hanem ahogy énbennem él... S a festménye is előttem áll képzeletben: régi holland festők tájképeinek hangulatát sugározza, a behavazott róna »húsos, fekete leveleivel«, a varjakkal... Épp csak egy más környezetet kell hozzáértenünk a látomáshoz: a festőművész Csépe tárlatán látom ezt a képet... Folytatom a képsort, mert sorsának kulcsát szeretném megforgatni a félreértések zárlában: ha valamely falusi műkedvelő előadás után úgy adódott volna, hogy betéved a színpalak mögé, ahol a terpeszkedő, öreg zongora ilyenkor holmi búsuló juhász vagy tűzről pattant menyecske dalos hevüléseit igyekszik elfelejteni — ez a különös, nagydarab parasztember legalábbis egy Beethoven-szonáta fülébe ivódott akkordjait próbálta volna kipötyögtetni, billentyűkre rátévedő, tömpe ujjakkal és áhitattól gyöngyöző homlokkal... Így él ő bennem.

Irt, mert nem tehetett mást. Ez volt számára az egyetlen művészi lehetőség. Életérzésének dalba öntéséhez volt egy megbízható, kéz alá simuló asztaliciterája: a bácskai parasztság izes, eleven, fordulatos nyelve. Nem sokat hangolt rajta. Nem érezte szükségét.

Az írott szóval kifejezhető szépség és jóság bűvöletében élt itt közöttünk egy parasztember.

ÜZEN A FÖLD

Riport-forgatókönyv

(Hang:)

A kishegyesi könyvtárterem. A polcon Csépe Imre könyvei. Egy kéz kivesz egy könyvet. A kamera megközelíti. A kéz felnyitja, majd kiveszi belőle a kartonlapot. A kamera közelebb hozza azt, hogy a nevek olvashatók rajta.

Vágás. Parasztház. Vágás. Falusi légkört sugárzó szobában idős ember olvassa a TARISZ-**NYÁS EMBEREKET**. A kamera közelebb hozza az arcát, a kezét.

Vágás. Csépe szobája. Az asztalnál ül, félközel.

A kamera fokozatosan közelebb hozza Csépe arcát.

Vágás. A kamera a kitergetett lapok felett siklik. Megáll a Csépe — verscímelek felett.

Vágás. Csépe arca közelről.

A kubikosgödörök kolosszusai közül indult, és műveiben szuggesztív esztétikai erővel ábrázolta a keserves, nyomorult embersorsokat. Azoknak az otthonizú nyelvén szól, akiknek a problémáit megszólaltatja; különösen elbeszélései gazdagok folklórértékekben. Csépe Imre elveti a formáságokat, a kifejegettség nagyságokat, az élet egyszerű, egyenes — valódi — értékeit és értelmét keresi. Leírja, és ebből a »parasztos« világlátásból nyeri egészséges — sajátosan aprólékos emberismeretből táplálkozó — realizmusát.

Östehetségnek nevezik sokan. Köteteiben a táj, az ember adja a lelkét. A kettő nem képzelhető el egymás nélkül: Csépe alakjai csak a maguk folklorisztikus talajában életképesek. Képei egytől egyig ennek a munkás-paraszt népnek a sóhajai.

Hogyan lettem író?... A barátom, Faragó Péter szerelmes verseket fabrikált Hajas Kata unokájához, és megmutatta nekem. Szépek voltak. Felöltött bennem, hogy én is írhatnék...

Érdeklődni kezdtem a versek iránt. Dr. Komáromi Szilveszter tanár és jogász kezdett foglalkozni velem, megválogatta olvasmányaimat. Rövid időn belül megszerettem Móriczot, Veres Pétert, Szabó Dezsőt..., mindjobban elmerültem Petőfi, Anany verseiben. Mondataimra, színeimre figyeltek fel a gimnazisták, és biztattak, hogy írjak.

36-ban volt első sikerem a Hídnál. 38-ban a Reggeli Ujság-ban, 39-ben a becskerek-i Irodalmi Ifjúsági Lapban, 41-ben a Naplóban jöttek írásaim.

A megszállás ideje alatt nem jelentek meg írásaim. A pesti népies lapok figyelmeztettek: ne legyenek vágyaim, hogy valaha is közölnek...

A szabadkai Népkör baloldali ifjúsága kétszer meghívott irodalmi estre. Fiákeren (!) vittek be az állomásról. (Mindössze harminc verssem volt még akkor.)

A kubikon, részaratásban telt el a többi idő, de azért munka után mindig írtam.

48-ban találkoztam *Heltai Jenővel*, akinek két, muzeális értékű levelét még ma is ör-

zöm. Elvitt egy csomó versemet. A Csillag folyóirat és a Kossuth Rádió közölte őket.

A felszabadulás után a Híd, a 7Nap, a Magyar Szó, a Dolgozók kezdtek közölni. 51-ben a Rádió Jugoszláviában elsőként szerepeltem.

A kamera lassan távolodik Csépe arcától. Vágás. Csépe előtt az asztalon könyvei. A kamera közelebb hozza őket, majd eltávolodik tőlük.

Az író és a könyvek félközelben.

Megjelentek versesköteteim: az *Üzen a föld*, a *Májusi mezőkön*, a *Termő porban*; elbeszélésköteteim: a *Tarisznyás emberek*, a *Fehér csönd*, az *Alkonyatban*; regényem: a *Fordul a szél*.

Ez már egészen más időszak volt. A *Fordul a szél* már jól összevillázva jelent meg.

Az írók elidegenedtek egymástól. A változó társadalmi feltételek határokat szabtak a generációk között. Csoportok alakultak. Sokan egoistákká, pozícióharcosokká váltak. A folyamat még ma is tart. Zárt körök léteznek, és burjánzik az irodalmi hegemonia.

Aki azonban érzi magában az alkotói erőt, annak nem szabad abbahagynia. Maga előtt kell elbirálnia, mi az, amit leirt.

Írói célkitűzésem ma is a nyers, valóságos élethez fűz. Munkatársaimat, az egyszerű népet nem hagyom el soha a bűdös életben.

A mondanivalóm gyűlik bennem egy hatalmas munkára. Ha időm adódik, ha stabilizálom magam egy bizonyos formában, meg fogom írni. Világszemléletemet szeretném teljesen kifejezni, bebizonyítani, hogy Csépét még nem ismerik vagy félremagyarázzák — egyesek — részint személyes bosszúból, részint gyökértelen gőgösségből. Afféle Übermenschként hangoztatják: »Csépe a gatyamadzagjánál fogva a pipacshoz kötött valaki.« Eppen ezt szeretném megcáfolni, bár cáfolnom sem kellene, ezt a művetem éppen úgy megírnám. Hiszen már az *Egy rózsához*, *A sas és a kígyó* c. verseim is ezt cáfolták már akkor, amikor a megjegyzések még el sem hangoztak!

Vágás. A képernyőn illusztrációk Csépe könyveiből (legalább 8 kép, köztük vágás). Vágás. Csépe kishegyesi szülőháza. Megáll a kamera. Vágás. Mezők. Dolgozó földművesek. (Falusi képsor minden szándékoltság nélkül filmezve.) Vágás. Csépe fényképei egyenként megjelennek a képernyőn: az író munkásházában munkatársával stb.

Vágás. Csépe arca profilban. Lassan a kamera felé fordul.

Paraszttémáról azért írtam, hogy ily módon is csak az embert fejezzem ki. Erre készítettett az ő gyökér, amely ehhez a néphez köt. Vannak, akik nagyra tartják magukat, de az emberek között kirí gyökértelenségük. Közülük kerülnek ki a »felsőbbrendűek«. Nem ismerik el azokat, akikre rásüt a nap, akik látnak, azt hiszik, egyesekkel együtt születik a butaság, másokkal pedig a tudás, a glória...

Várom, hogy az ember EMBER legyen, hogy valaha méltó legyen erre a szóra.

A riport 1969 tavaszán készült a Belgrádi Televízió Magyar Szerkesztősége által kifírt forgatókönyv-pályázatra, amelyen azután második helyezést kapott. A szerkesztőség az eredmény közzétételekor ígérte a három díjnyertes pályamű másorra tűzését. Mivel azonban a fenti riport mindmáig nem került képernyőre, a riport-alany, Csépe Imre iránt tiszteletem jeléül szükségesnek tartom megjelentetését, ezzel is hangsúlyozva azt a veszteséget, amely halálával érte a vajdasági magyar irodalom népies irányzatát.

CS. M

SZARVAS GÁBOR

A nyelv tisztaságának ügye napjainkban sem elhanyagolható kérdés. Különösen nem az kisebbségi helyzetben. Szarvas Gábor emlékét idéznünk van tehát okunk. »Senki világosabb fővel, élesebb logikával nem tárgyalta nyelvünk jelenségeit, senki nagyobb készüllettel, erősebb kritikával nem taglalta a nyelv művelés kérdéseit« — írja róla leghíresebb barátja és munkatársa, Simonyi Zsigmond. Tevékenységének leghatásosabb és legmaradandóbb fóruma az 1872. január 15-én kiadott nyelvészeti folyóirat, a Magyar Nyelvőr volt. Kritikai fejtegetései, közhangulatot irányító állásfoglalásai, napjainkig is helytálló eredményei tudományos gondolkodásról, a tények, s a matematikai logika szigorú alkalmazásáról beszélnek. Választott feladata az volt, »... ami a vizsgáló bíróé, kérdezés, s kihallgatás által nyomára jutni a valónak, felderíteni a tényállást...«.

1832-ben született Adán. Apja kovácsmester volt a szegényebb sorsúak közül. Mozgalmas gyermek- és ifjúkorának tapasztalatai, a bajai ferencesek latin iskolájában elért cum aemulis eredmények, a pannonhalmi bencés évek, öt szemeszter a pesti egyetem jogi fakultásán, az egri, bajai helyettes tanárkodás, nyolcévi »pozsonyiaskodása«, becsvágyát a nyelvészet, a tudományos szerkesztői munkálatok, a nyelv művelés s a színvonalas oktatás felé irányították.

Az oktatásban — főként a tankönyvek színvonalát illetően — egyre-másra megmutatózó hiányosságok arra serkentik, hogy tankönyvet állítson össze. A *Tirocinium Prosaicum* című latin olvasókönyve, *Phaedrus meséi szabatos magyar fordításra vezérlő jegyzetekkel* című tankönyve kiváló klasszika filológiai ismeretekre vallanak.

Ebben az időben még a magyar nyelv ügye Szarvas Gábor számára az iskolai tankönyvek »minden mértéket túlhaladón rossz« nyelvének megjavítási szándékában jelentkezett. Az Akadémián felolvasott munkái is (vö: *Latin fordításaink s a latinosságok, Magyar nyelbeli idegen szókról*) ilyen témából készültek.

Tanulmányozván írónk nyelvét unos-untalan éreznie kellett azt a bizonytalanságot, melyet akár szóhasználat, akár grammatikai tudatosság tekintetében sajnos még a legnagyobbak is — éppen nyelvészeti előmunkálatok híján — tanúsítottak. A gondolat, hogy a nyelv tisztasága iránti érzéket sajtóban, tudományban, hivatalos életben, iskolában, közéletben általánossá kell tenni, sőt lelkiismeretté fejleszteni, nem hagyta nyugodni. 1872-ben látott napvilágot egyik legjobb — írónk műveiből kellő nyelvészeti szempontok szerint kiválasztott (nyelvtörténeti diszciplínák figyelembevételével is elemzett) anyag alapján — tanulmánya a magyar igeidőkről. *A magyar igeidők* előszavában Gyulai Pál így mutatja be a könyvet: »...mert az igeidők fogalmát helyesen határoozván meg, a magyar igeidők valódi jelentését a régi irodalomból — mégpedig ennek nemcsak közkézen forgó, hanem ritka, sőt néha legritkább emlékeiből is — merített felette számos példával igyekszik bizonyítani...« A nyelv teljesebb feltérképezéséhez a régi irodalom feldolgozása mellett a köznép beszédének rögzítése is szükségessé vált, melynek munkálatait Szarvas nagyon fontosnak tartotta, ugyanis a köznép beszéde »... a legtöbb ellenséges befolyáson kívül állva, anyjáról rámaradt örökségét, eddig legalább nagyrészt feltétlenül megőrizte« (Nyr 1:20). Még 1872-ben Budenz Józseffel együtt felkeresi Vas és Zala megyét, hogy a göcseji nyelvjárást és népi szokásokat tanulmányozza.

Nem sokkal később közli érdekes helyszíni vizsgálódásainak eredményeit a moldvai csángó nyelvjárásról. Utalva a gyűjtés principiumaira, ismertetésében összehasonlítja a csángót a székely nyelvjárással. (Mindezt hangtani, alaktani, szó- és mondattani kutatások tükrében.)

1872-ben jelenik meg a Magyar Nyelvőr első füzeté, melyben részletes és alapos programjukat ismertetve, Szarvas megjelöli az induló folyóirat célját: »a nyelvújítás tévedései, s a magyar irodalmi nyelvben lábra kapott idegenszerűségek ellen való jótékony reakciót, ahol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hatott forgalomba...«.

A folyóirat megindulása, megindulásának körülményei egyúttal a Nyelvőr leglátványosabb korszaka is. A nyelvnek olyan óre, amely csatamező a nyelvújítás továbbfejlesztése érdekében, ugyanakkor a nyelvújítás túlkapásai elleni harcban is. Szarvas Gábor vezető-szerkesztő egyénisége, meg nem alkuvó magatartása, kritikájának élessége eredményes munkálkodásának egyik titka is. A magyar nyelv művelés kérdései körül egyremásra kiújuló harcok során azonban éppen az ő következetes, igényesen kritikus magtartása és egyénisége döntő jelentőségű lehetett. Élénken reagál minden olyan munkára, mely a nyelvtudomány ügyét előreviszi. Nem fukarkodik dicséretével, de ugyanannak a munkának a hiányosságaira is rámutat, legyen az iskolai könyv (vö: *A magyar nyelv az iskolában* kritikája) vagy az akkor megjelenő Czuczor—Fogarasi-féle *A magyar nyelv szótára*, melynek ismertetésére, olvasmányos bírálatára Szarvas vállalkozott. Méltatlankodása, hogy a szótár megjelenését nem követte élénk kritika — egyedül Hunfalvy jelentkezett észrevételeivel —, elgondolkoztató.

Szarvas Gábor fontos szerepet töltött be a szöeredezettetés tudományának művelésében is. Ő sem szívesen hódolt be a lenézett finnugor rokonításnak, de elolvasva kora finnugor, indogermán és általános nyelvtudományi irodalmának legfontosabb anyagát (Ahlquist, Blomstedt, Boiler, Castern, Donner, Kellgern, Wiedemann, Reguly, Budenz, Hunfalvy műveit), »Saulusból Paulus« lett. A Czuczor—Fogarasi-féle szótár bírálatában ki is mondja, hogy »... a magyarnak az indogermán nyelvekkel való rokonságát bizonyítva, lemossák róla a szégyenfoltot, amelyet alacsony származás s szegény, csip-csup rokonok ejtenek valamint egyes emberekben, úgy a népeken is, s amellyel egy újabb irányú kutatás el akarta homályosítani azt a fényt, amely születésünkör bölcsonkire ragyogott« (Nyr. 8:197).

Végleg tisztába akarta tenni az etimológiák hamis kísérleteit, s mint az ugor nyelvhasználat feltétlen híve vitatkozott azokkal, »kiknek mélyen a bögyében fekszik ez a halszagú, zsíros atyafiság«, s az irracionális nyelvérzék helyett a nyelvi tények pozitív tanuskodását állította, hogy ne forduljon elő — legalább szakmai körökben — a délibábos (hangtörvényeket figyelmen kívül hagyó, s legtöbbször csak a külső hangalakai hasonlóság megtévesztő látszatára alapozó) szófejtés.

Szarvas etimológiai cikkei körültekintő filológiai munkásságra vallanak. Szigorú következetességgel alkalmazva a nyelvészeti (elsősorban hangtörténeti) törvényszerűségeket, rámutat a hibás lehetőségekre, feltárja azok fonákját, érzékletesen megrajzolva az elemzendő szó történetét (vö: bitang, cinkos, csákó, dohányszás, márvány stb. szavak etimológiáit). Az ilyen idő elhomályosította összefüggések feltárásához széles látókör s éles ítélőképesség kellett. S még egy: szellemes előadásmód, élvezetes stílus, mely olvasmányosságával vonzóvá tette gyakran megjelenő szócikkeit, noha azok egyetértés helyett gyakran az ellentmondás szellemét keltették fel. A magyar kritikák éles alaphangja már akkor is bizonyos múltra tekinthetett vissza, s ezzel néha Szarvas is élt, de soha nem vezette személyeskedés a tudományos igazság bebizonyításánál, soha gorombaságot meg nem engedett volna magának. Pedig voltak kortársak, akik Szarvas koncepciózus munkásságát nem jó szemmel nézték, s akiknek egybe csipkelődése gyakran nyelvöltögetéssé torzult. (vö. Szarvas: *A nyelvújítás apológiája* — Nyr. 4:205, *Hogy bírálják a Magyar Nyelvőrt* — Nyr. 41:38)

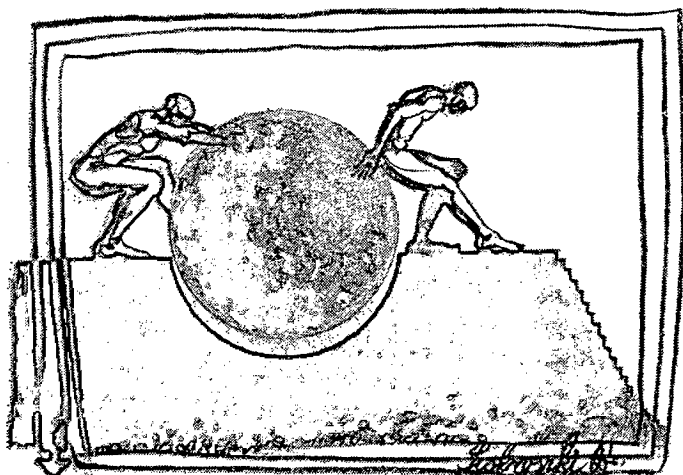
Ha tudományos munkáira jellemző a szépiralmi múlt hatása, akkor ez a hatás leginkább a háromkötetes *Nyelvtörténeti Szótár*hoz megindított

gyűjtési tevékenységében jelentkezik. E tevékenység iránya: irodalmi műveink nyelvének tanulmányozása, szókincsének feldolgozása. Munkálkodása, melyet a 70-es években kezdett meg, csaknem húsz évig tartott néha elháríthatatlannak látszó akadályok közepette. Amikor a 90-es évek elején megjelent a szótár három kötete, bebizonyosodott, hogy Szarvas egészségének meggyengülése, látásának elvesztése, utolsó erőfeszítései — bár súlyos árat fizetett — nem voltak eredménytelenek.

A magyar nyelv helyes használata addig a »hiányos iskolai tanultság és a tapogatózó érzék műve« volt. A szótárban felvett szavak diszciplináris elrendezése, jelentéseinek meghatározása, előfordulásainak megjelölése a továbbiakban a nyelv történetével foglalkozó kutató számára — még a szótár kétségtelen hibái és tökéletlenségei ellenére is — útmutatóul szolgált olyannyira, hogy a nyelvészek jó ideig egyetlen biztos lépést sem tehettek nélküle. Ez a szótár a magyar nyelv szókészletének nélkülözhetetlen tárháza lett, mely újszerű szempontjaival, körülötte zajló, kutatásra ösztönző vitáival a nyelvtudománynak lendületet adott, de a nemzetközi tudományos irodalom hasonló jellegű munkái között is a legjobbak sorában foglalt helyet. Voltak azonban, kik ennek érdemét nem látták, csak durva hibáit, s nem tudtak véleményt alkotni »sine ira et studio«. Ilyen szellemben készült pl. Ballagi Aladár *Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár* című műve, mely pótolni igyekszik Szarvas szótárának — nem is egészen a szerkesztő hibájából eredő — hiányosságait.

Szarvas teljesítményének máig ható értékét tudósi jellemének alapvonásai: elkötelezettsége, szuggesztív egyénisége és nem lankadó vitalitása magyarázza. Hitte, hogy a nyelv »az emberi szellemnek terméke, mely azt nemcsak létre hozta, hanem folyvást élteti is.« A nyelvi alakok egyszerűsmind gondolatalkok is. Mint ilyen: »nem okvetlenül szükséges köntöse a tudós munkának az ormótlan stílus, a dadogó szó, a nagyképű, ügyetlen mondatalkotás«.

Elődök emlékéit idézve gyakorta használunk szuperlatívuszokat. Ez egyszer azonban tanuljunk az idézettől. Hagyjunk minden kegyeletet, keressük az igazságot pusztán a tudománytörténet mérlegén, mely szerint a magyar nyelvtudomány történetének régebbi szakaszát illetően a Révai—Szarvas—Simonyi vonalban »társainál nem nagyobb, de elragadóbb hatású szerkesztő, irányító, tudós« Szarvas Gábor.

ÜZENETEK JÉGORSZÁGBÓL

A *Nyugat* 1924—1925. évfolyamaiban Lányi Saroltának hét olyan verse található, amelyek szenzációként hatottak a maguk idejében, s amelyeket irodalomtörténetünknek is érdemes újra felfedeznie. Az értő kortások számára azért voltak e költemények különleges csemegék, mert tudták: írójuktól nemrég búcsúztak el, az már messze, a titokzatos Szovjetországra földjén él, emigránsként. A mai kutatók és olvasók számára viszont azért fontosak e költemények, mert nemcsak a *Nyugat*, de az emigrációs irodalom még megíratlan történetét is új adatokkal, árnyalatokkal gazdagítják.

Hét vers: az *Apám*, a *Lányom*, az *Iffjakhoz idősen*, az *Ajándékos évek tüntén*, a *Hajnali elégia*, az *Este a város határán* és a *Fölbresztő álm* — elenyésző töredék az életműben, a folyóirat történetéhez képest pedig csupán apró adalék.

Gombhoz keressünk kabátot, amikor mégis külön szólunk róluk? Vagy valóban olyan a súlyuk, hogy megérdemlik a megkülönböztetett figyelmet?

Úgy gondolom, nem azért kell foglalkozni velük, mert szokatlan időben és helyen láttak napvilágot, s kettő közülük filológiai felfedezést is jelent, hanem azért, mert tartalmuknál fogva is jelentősek: egy életmű ellentmondásokkal teli fordulóját dokumentálják, s az életművön túlmutatva a szocialista irodalom kialakulásának problematikáját is szemléletesen példázzák.

Lányi Sarolta 1922 júniusában távozott Magyarországról. Nem volt könnyű lépés: kiszakadni az anyanyelv éltető melegéből. Különösen számára nem volt az, mert ezt külső kényszer nélkül, önként tette. 1922-ben már nem volt közvetlen cenzúra, Lányi viszonylag szabadon publikált; pályatársak, barátok vették körül: Osvát, Kosztolányi, Tóth Árpád, a *Nyugat*-ban kibontakozott költészetének értői és hívei. Nemrég jelent meg *Napjaim* című verskötete, amely meleg elismerésben részesült: Füst Milán méltatta a folyóiratban.

Mégis hívta a sors, az önként vállalt sors: férjét, Czöbel Ernőt követte, akit az ellenforradalom börtöneiből 1922 áprilisában cseréltek ki a Szovjetunió területén élt volt hadifogoly tisztékért. Amikor május 9-én megrendezték búcsúestjét a Zeneakadémián, tudta, utoljára találkozik azzal a körrel, amely szerette és becsülte költészetét. Búcsúverse, a *Távolodó ének*, amelyet ezen az estén szavaltak el először, tele van ellentmondással: kín és öröm, halálhangulat és bizakodó életkedv keveredik benne. A bujdosó énekek hangulatát árasztó első versszakokból elfojtott zokogás árad:

*Keserű fuvolám
Kiesik a számból.
Elmegyek meghalni
Ebből az országból.*

...

*Fiatalkincseim
Már úgyis elszórtam,
Halovány gyöngyeim
Villognak a porban.*

A fájdalom és lemondáson azonban végül mégis átsüt a vigasz, a remény: férjét követi, családját, szerelmét:

*Am hív a halálnál
Erősebb szeretet,
A szomorúságból
Az vált meg engemet.*

...

*Keserű fuvolám
Kiesett a számból.
Elmegyek szeretni
Ebből az országból.*

Szónoki kérdés lenne, ha feltennénk, vajon valóban meghalt-e ez az éltető közegéből kiszakadt költészeti, amelyet Tóth Árpád olyan megrendült szavakkal méltatott a búcsústenen: »A Nyugat költői megújódást hozó évtizedében a lírai közvetlenséget, a póznélküliséget áhítoztuk a legjobban, és csaknem a legeredménytelenebbül... És Lányi Sarolta ezt hozta magával, már pályafutása legelső állomására... Ez a fiatal lány tanította meg az új generációt a keresetlenül is színes és meleg lírai beszédre.«

Tudjuk: nem apadt el ez a költészeti. Az igazi költő nem hallgathat el soha, legfeljebb csak szava válik visszhangtalanná. S Lányira ez a keserű, előre látott osztályrész várt hosszú éveken át. Nemcsak szava vált visszhangtalanná, hanem bizonyos mértékig élete is.

Mit tehetett 1922-ben Szovjetországban az a költő, aki egy polgárosult életformából került át a polgárháború utáni évek nélkülözésébe, aki számára nemcsak az új környezet, de az ott beszélt nyelv is idegen volt; aki viszont ugyanakkor tudta és látta, hogy mindez történelmi szükségesség, a férje és az általa vallott eszmék konkrét megvalósulása, az eszmékből kirajzolódó jövő, kezdete, kibontakozása? S mind-ezen túlmenően az egyetlen életlehetőség a hazájukból kiüldözött magyar forradalmárok számára.

A helyet az új szellemi életben a férj találta meg hamarabb. Kierkezése után a Marx—Engels Intézet munkatársa lett, minden idejét, energiáját a klasszikusok megismerése, tanulmányozása, kéziratának összegyűjtése, kiegészítése, majd sajtó alá rendezése foglalta le. Felesége, aki fél évvel utána érkezett ki, nem tudott bekapcsolódni azonnal az új ország lüktető véráramába. Nemcsak nyelvi akadályok miatt, hanem egyszerű prózai okok miatt is: kislányát kellett nevelnie, családját kellett ellátnia.

A régi földesúri kastély, amelyben az intézet volt elhelyezve, nekik is fedelmet adott. A legszükségesebb anyagiakkal őket is ellátták. De az adott körülmények között Lányi Sarolta számára mindez bizonyos mértékű téltenséget, a hétköznapi szürkeségének való kiszolgáltatottságot jelentette, s ugyanakkor egyre jobban érezhető elszakadást is a férjé, akit az új munka teljesen lefoglalt.

A magányhoz már régen hozzászokott, hiszen a világháború hónapokra, évekre szakította el őket egymástól, a Tanácsköztársaság forgatagában is kevés idő jutott a családra, hogy a börtönének távolságáról ne is beszéljünk. Ez a mostani magány azonban minden eddiginél súlyosabban szakadt rá, hiszen hiányoztak a pályatársak, az az irodalmi légkör, ami otthon mindig körülvette.

Csoda-e hát, ha a magányt százszerosan érezte s egy bizonyos idő után már kívánta is. A létet »hosszú hólepte« útnak érzi, »bús szivárványnak« »a hóhideg, hófehér színben«. Sorsát pedig »tétova lábnomnak« e hóban, céltalannak, pusztulásnak. (*Lábnom*)

Mint első verskötetének címében is vallotta: a költészeti, a verset mindig *ajándékként* fogadta: az élet megszépítő, lelket emelő ajándéka-ként. A »hóhideg, hófehér síkon« verse is fagyossá válik. Címében: *Aján-*

dékos évek tüntén a szépség, a harmónia, elapadására utal. Nem várja »új zene zendültét«. »Új mámort — vallja — már a halál adhat csak, a nagy biztosság. Amíg élek, a csendemet őrzöm. Utolsó hús menedék ez nekem.«

A csend, a magány — menekvés a jelenből a múltba, a gyerekkorba, amely tudat alatt ott lüktet mindkét verse hexameterjeiben, ott kísért gondtalan lányságát felidéző hajnali álmaiban (*Fölbresztő álom*) s azokban a szárnyas emlékekben, amelyek pályakezdését, lázadó társait keltik életre. (*Ifjakhoz idősen*)

A magányt, az elhagyatottság érzését csak fokozza a váratlan hír: apja halála. A feltóduló emlékekben őt, a halottat, érzi élőnek, s önmagát, az élőt, céltalannak, halottnak. (*Apám*)

De még itt a magány legmélyén is, ahol életének értelmét egyetlen lényben: gyermekében látja viszont (*Hajnali elégia, Fölbresztő álom*), itt is érzi, hogy ez a magány, ez az elszigeteltség nem törvényszerű: nem a körülötte feszülő társadalmi rend kényszeríti rá. Az ok nem kívül, hanem belül, önmagában van. Önmagában: énjének, költői világának akart vagy akaratlan zártságában, elszigeteltségében. Többször is kijelenti ugyan, hogy nem tud kilépni önmagából, hogy »nem várja az új zene zengését« (*Aján-dékos évek tüntén*), hogy idegen tőle a »harcos új rivalgás«. A múlt, a szomorúság parancsszava kirekeszti érzelmi köréből a forradalom »harsabb« melódiáit: fölerzi azok »nagyságos értelmét«, tapasztalja azok »világon át-zendülő« győztes hódítását, — szívéig azonban nem tudnak eljutni. — Mint ahogy régen, egy évtizeddel azelőtt Ady »vérrel pompás« költeményei sem... »Az Ady-versek zengzetét« itt, »idegenbe hullván«, hamvas magányában fogja fel a maga teljességében: — vigaszként, feledésként, a jövőbe menekülésként. S szögyenkezve vallja:

*akkor üres fiatal főmben
csak a maga csörgője hangzott
és attól nem hallottam
a Harangot.*

(*Töredelmes emlékezés Adyra*)

Ez a költemény különösen szembeszökően mutat rá arra, hogy a kényszerűen rászakadt magány egyúttal öneszmélés is, katarzis, amelyben megindult lényének, költészetének teljes újjáértékelése. Nemcsak azokra a soraira kell felfigyelnünk, amelyek azt állítják, hogy »A nagyvilágnak énekes koldusa, / ki magyarul dalol«, hanem az azokat követő, szinte váratlanul kipattanó mondatra is, amely így szól: »s a magyar hályog, ha oszlik szemén, / csodálkozik, és elhallgat szegény«.

E fordulat hirtelen felvillanó fényként világít be magányának igazi mélységeibe. Elárulja, hogy öneszmélése ugyan a múlt újjáértékelését eredményezte, de azt is, hogy az új értékrendszer kialakításához a mércét, az indítékot már új élményeiből, életpasztalataiból meríti. Minden befeléfordulása mellett magánya tehát nagyon is élesen reagál az újra, a forradalom valóságára, amelynek egy-egy életszeletét szinte fotografikus hűséggel adja az *Este a város határában* c. költeményében. Versszakai filmszerű montázsban mutatják be a változó Oroszország hétköznapi életét: Kupa-lákat látunk, amelyeket »vörösre mart az alkony«, parasztszekerest, aki már irigyen nézi az autók rohantát, katonai tábor »békésen-diadalmas vörös barakkjait«, amelyekre »már-már fölengedő félszszel tekint a polgár«, földutakon kanyargó »sársíneket«, amelyek mentén még harisnya nélkül, de már »magas sarkú cipőkben« haladnak gyér csordájú teheneik előtt a paraszttasszonyok. A forradalom változó valósága ez, a NEP korszaké, amelyben újraperzsdül a termelés, a város és a falu újszerű, gyakorlatias gazdasági kapcsolata. Mindez pontos láttelep tárgyaiban, jelenségeiben: értelmileg pontosan felfogott, de még érzelmi tűz nélkül; bizonyos mértékig idegen világ, amelyben a költő még nem érzi otthon magát. Nem azért, mert e világ lényegét érezné idegennek, hanem mert saját helyét, alkotó szerepét nem látja világosan benne.

Egyre határozottabban érzi: ahhoz, hogy a forradalom életető vérkörébe kapcsolódjék, önmagának is át kell alakulnia. Forradalmas pályatársaihoz hasonlóan, el kell hogy dobálja, »mit gyűjtött, tanult«, el kell hogy felejtse, »mi rajta rág, a múltat«. Ahhoz, hogy az ifjakkal »tehetetlen, töretlen« menetelhessen »előre rajban«, ahhoz önmagát is újjá kell formálnia: túl kell lépnie az »édes-bús bilincsen«, a családon, amely ugyan egy adott időszakban egyetlen vigasza és menedéke, ugyanakkor azonban akadály, sőt korlát is a teljesebb közösség felé. (Ifjakhoz idősen)

Amikor 1925 októberében az álom és ébrenlét csodálatos vízióját megteremtő *Fölelbresztő álom* című verse, amely anyai érzésének fényes deklarációja, a *Nyugat*-ban megjelent, már egy másik — igaz, kéziratban maradt — költeménye is elkészült. Az a költemény, amely költői pályájának egy egészen új szakaszát vezet be, s így kezdődik:

*Vallom, hogy csak a nagy marsot akarom hallani,
S életem kiteljesedett ünnepe volna, ha boldog-komolyan
Jól benn a tömeg legközepében s nem hátul, nem is legelől,
S jaj nem a szélén, honnét leszakadni is lehet,
Jó meleg embersűrűben menetelnék,
Nem nézve jobbra, se balra, s nem, soha vissza.*

A döntő lépést akkor még nem sikerült megtennie. »Bénultan állok. Lábamon meddő évek láncsa csörömpöl« — fejezi be a költeményt. A cél, az új életprogram azonban már készen áll. S később — még sok-sok kín és buktató árán — költői megvalósításához is eljut.

Nincs szándékunkban túlértékelnünk sem az életművön belül, sem a *Nyugat* egykori lírai termésében e szerény versciklust. Úgy érezzük azonban, hogy éles kérdésfeltevessel példázza a szocialista irodalmon belül az értelmiségi forradalmároknak azt az igen göröngyös és nehéz útját, amelyen a forradalom eszméjének igaz és értelmes szolgálatát keresték. Lányi Sarolta verseit azért találjuk rendkívül figyelemre méltónak, mert ezt a sorsot, ezt a keresést a maga ellentmondásosságában ridég őszinteséggel és szókimondással tárták fel. Azzal a lírai őszinteséggel, amely költészetében éppen a *Nyugat* hasábjain a tizes évek elején jelentkezett az irodalomban. Ez a költészet akkor, kezdeteiben még csupán az egyéni lét érzelmeit, vonzalmait fejezi ki, egy szűk világét, amelynek líráját méltán hasonlították csobogó patakhhoz. »Egyik versében maga is ezüst pataknak mondja költészetét — írta Lányiról Tóth Árpád 1922-ben a már fentebb idézett méltatásában. — S keresve sem találhatunk szebb metaforát jellemzésül. Ez az ezüst patak immár tíz éve teszi zengőbbé muzsikáló hullámaival a magyar Parnasszust, tükrében tíz esztendő sok vidámsága és még több szomorúsága fürdette parti virágait, kék eget, anda holdsugarát és tragikus felhőjárását.«

E patak útja a hazától való elszakadás után jégvilágon haladt át, majd csobogó vize zuhogók és vízesések robajába torkollott: tükre viharfelhőket és villámokat tükrözött, hullámaikat örvények vonták le a mélybe és emelték újra a felszínre. De a hangja mindig tiszta maradt, zengése a magyar költészet színe-javát gyarapította.

Ideje, hogy a maga teljes egészében és mélységében felfedezzük.

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

VÉLEMÉNYEK ERDEJÉBEN (I.)*

Ez az írás újságolvasók, létező újság olvasóinak kérdéseivel, bírálataival, javaslataival foglalkozik. A véleménygyűjtést kezdeményező és szervező szerkesztőséget gyakorlati célok vezérelték. A politikai rendszer néhány vázlatosan körvonalazott tárgyköréből kérdéseket, véleményeket, javaslatokat kért az olvasótól, hogy ezekhez igazodva, ezekből okulva, válaszolva, vagy válaszoltatva, érdekesebbé tegye a lap tartalmát, alkalmazkodhassék az olvasók érdeklődéséhez, információigényéhez és egyéb kívánságaihoz. Az elsődleges cél részben valósult meg. Túl sok kérdés (vélemény, javaslat) érkezett a szerkesztőségbe. Több mint hétezer. Helyszűke s az időszzerűség mulékonyága miatt nem lehetett mindre válaszolni.

Az összegyűlt anyag érdekes, izgalmas olvasmánynak bizonyult. Lát-hatatlan olvasó szolt, kérdezett, kívánt, indítványozott: néha elvontan, általánosságban, de a legtöbbször szokimondón, konkrétan, célirányosan. Olvasás közben kezdtük sajnálni, hogy előzőleg »megfeledeztünk« a statisztikai feldolgozás követelményeiről. A tartalmak összessége így is sokszínű, változatos mozaikképet nyújt az olvasóközönségnek nevezett, egymásról keveset tudó egyedekből álló, laza szövődékű, »légnemű« társadalmi csoport eszmei, politikai, gazdasági, társadalmi tájékozottságáról, közéleti érdeklődésének tárgyáról, jellegéről.

A véleménykutatás öt témakört ölelt fel. Most eggyel, a politikai rendszerre vonatkozó tárgykörrel foglalkozunk, melynek kérdőszelvénye *Küszöbtől a parlamentig* jellegével hagyta el a sajtót. Miért éppen ezt választottuk? Elsősorban a fogalom általánossága, tágassága, befogadóképesége miatt. Sok kérdeznivalót kínál minden réteg, korosztály számára, s már az is figyelemre méltó, miről mit s mennyit kérdeznek az emberek, mi iránt érdeklődnek, mit bírálnak, indítványoznak, s milyen témakörök szorulnak a kíváncsiság homályosabb zugaiba. Korántsem csak a bő választék csábított. Az érdekeltség, érintettség is gyakoribb, általánosabb, közvetlenebb, intenzívebb, mint a többi tárgykör (agrárpolitika, nemzetiségi viszonyok, külpolitika, kommunális rendszer) esetében.

Másrészt a többi tárgykör (a külpolitika kivételével) szervesen beletartozik a politikai rendszer fogalmába. Közéleti akarások, óhajok, szándékok, cselekvések, viszonyok, gondok, problémák, igények, intézmények, szükségletek birodalma terül el a lakás küszöbétől a parlamentig. Áthatolhatatlannak tetsző rengeteg. Ez a közösségi ember élettere. Voltak, akik

* Petkovics Kálmán politikológiai társadalomrajzát terjedelme miatt négy részben közöljük.

nem vállalták a kockázatot, kérdés nélkül küldték vissza a szelvényt: ez is mond valamit. A többség bátran nekivágott a politika sűrűjének.

Az anyag számszerű felbontását, tálalását többretegű elemzés előzte meg. A szociális szerkezet vázlata közvetlen adatokon alapul: a csoportosítás — munkások, földművesek, diákok (fiatalok), háztartásbeliek (nők), tisztviselők és értelmiségiek — az egyezményesség elvén alapul. Közvetlen adatok állnak a területi felosztás mögött is, amelyek csoportosításánál szintén konvencionális elv érvényesült: Észak-Bácska fogalma Szabadka és Topolya községek területét, a Tisza mente, a folyó bácskai partján fekvő községeket öleli fel, Bánát külön rovatba került, a Duna mentéről, Dél-Bácskából, Baranyából és a Mura vidékről származó adatok pedig *Egyebek* gyűjtőcím alatt szerepelnek. Településtípusok szerint falusiakra és városiakra osztott a »minta« tömege. Az eddigieket precíz forrásadatok alapján végezhettük el.

A »boncolás« második része összetettebb műveleteket követelt. Közülük a legnehezebb, de alapvető: a tartalmak minősítése. Egyrészt az érdeklődés szűkebb tárgyköreinek meghatározását, leírását és differenciálását, másrészt a tartalmak jellegének megállapítását és csoportosítását tartalmazza. Az érdeklődési mező parcellázása után hat különböző, többé-kevésbé mesterséges határok közé szorított, tartalmi szempontból tovább differenciálható tartományt nyertünk. Ezek jelképes címeken szerepelnek a szövegben: 1. Az öngazgatás kapujában, 2. Szavazás előtt és szavazás után, 3. Konferenciára hívnak..., 4. A küszöbön túl..., 5. Az állam könyökvédővel, és 6. Az állam távolról.

Az elnevezéseket később, a statisztikai áttekintés egyszerűsítése végett, betűjelekkel (A, B, C, D, E, F) helyettesítjük. Ezzel külön fejezetben foglalkozunk, akárcsak a tárgykörök tartalmának részletes ismertetésével. Előjáróban csak annyit: a lakás küszöbétől a parlamentig terjedő hatalmas érdeklődési területet a közelebbi megfigyelés, az észleletek érdeklődési területet a közelebbi megfigyelés, az észleletek rögzítése, vázolása és viszonyítása érdekében hat részre bontottuk. Ennyit a tárgykörök kialakításáról.

Nézzük a tartalmak jellegének és jelleg szerinti csoportosításának módszerbeli kérdéseit.

Tartalmak jellegének fogalmán a vizsgált szövegek tulajdonságait értjük: az érdeklődés tárgyköreinek felosztása után látni kívánjuk, hogyan viszonyulnak a politika alanyai a politika tárgyához. *Érdeklődő, bíráló és indítványozó* jellegű kérdésekre (véleményekre, javaslatokra) bontottuk a minta anyagát. A mennyiségi elemzés előkészítésének ez a művelete bonyolalmas és kockázatos: vállalni kell a szubjektív értéktételek hitelrontó buktatóit. Minden témakörben az érdeklődő jellegű tartalmak dominálnak. A kérdések mindig érdeklődést fejeznek ki. Mégis a »mögöttes szöveg« boncolása lehetőséget nyújt rejtettebb indítékok feltárására. A szövegek álcája gyakran éles, gúnyos, rosszindulatú, vagy másmilyen célzatoságokat, sorok között sugalmazott indítványokat, javaslatokat rejteget.

A szövegek jellegének megállapítása, minősítése, osztályozása a tartalomelemzés elsődleges célja, ami lehetővé teszi a mennyiségi elemzés és viszonyítás feltételeinek áttekintését. Az érdeklődő és bíráló jellegű megnyilatkozások elválasztása rendszerint kevesebb gondot okoz, mint a bírálat és a javaslat ötvöződése. A differenciálódás mértéke aligha lehet más, mint az igenlés és az öncélú tagadás között húzózó, leginkább csak sejtethető határvonal. A csak tagadó tartalmú szövegek a bírálat rovatába kerültek. Azok a kérdések és javaslatok, amelyek túlmutatnak a tagadás mezsgyéjén, indítványozó jellegűeknek minősültek. Előfordulhattak tévedések? Hibák? Természetesen. A szövegelemzés sohasem kockázatmentes: eleve számítani kell néhány százaléknyi, bizonyos határokon belül megűrhető, téves következtetésre.

Ezután megnyíltak a viszonyítások és összehasonlítások lehetőségei. Számképek tárják fel a véleményeloszlás teljes és részleges szerkezeit: a felosztást általában és foglalkozások szerint végeztük el, ami alkalmat

ad a témakörök tulajdonságainak összevetésére. Sajnos csak a belső komparáció módszeréhez nyúlhatunk. A külső hasonlítás, a dinamikus statisztikai elemzés gazdag eszköztárát nélkülözni kell, mert a jelenségeket, észleleteket mennyiségileg nem tudjuk mihez hasonlítani. Meg kell elégednünk a leírás módszerével. A társadalomrajz képlékeny, változatos, s ezáltal gyakran kétes hiteles eszközeivel. Különböznék mi mást akarhatna az újságíró, mint elmesélni észleleteit, tapasztalatait, sejtéseit?!

Küszöbötől a parlamentig. Ezzel kezdődött, s ez a témánk foglalata. Ha ön lenne a riporter, mit kérdezne a képzeletbeli illetékestől a politikai rendszer tárgyköréből? Mit kifogásolna? Mit indítványozna? Az »írányított érdeklődés« e területe tele útvesztőkkel, tévelygés kockázatával: ide csalogattuk az »egyszerű« embereket. Tudnak-e tájékozódni az ismerősnek látszó, s mégis talányos fogalmak sűrűségében? A politikai rendszert szaktudományok tárgyalják, vastag könyvek foglalkoznak vele. A vastag könyvek közül az egyik legvastagabb (dr. Jovan Đorđević: *Novi ustavni sistem*) az adott társadalom teljes politikai alakzatát érti a politikai rendszer fogalmán, azt a hatalmas, már-már beláthatatlan építményt, amelyben az embernek cselekvő és öngazgató szerepe van: amelynek térfogata tágabb az alkotmány építményénél, hiszen politikai rendszert alkotmányosan leírni, szabályokba foglalni a szabadság kiszorítását, az ember cselekvő, öngazgató szerepének sorvasztását jelentené, s nem jutna hely a kezdeményezés, alkotás, a gondolat, az ember szabadságának...

Teljesség felé haladó ember szabadságának!

A teljesség felé haladó ember szabadságának, aki — Lukács György szép meghatározása szerint — »közéleti ember is«... »mindig több és több ember lesz, aki mélyebben fölfedi maga előtt azt a kérdést, hogy az én egyéni teljességem csak akkor lehetséges, ha a nembeliség legfőbb parancsát, mint az én egyéni életemnek a földadatát fogom fel« — mondotta a nagy filozófus a 7 Napnak adott interjújában. Ha ennek az írásnak sikerül felvillantania a teljesség felé haladó, siető, vagy botorkáló ember néhány aggodalmát, problémáját, gondját, tündődését, töprengését, haragját, elégedetlenségét, szándékát, akaratát, ha sikerül valamit megmutatni az út kátyúiból, kanyaraiból, buktatóiból, győzelmek örömeiből, kudarcok keserűségéből, akkor elérte célját.

Az esendő emberről lesz szó. A köznapi emberről, aki közéleti mivoltában, öngazgatói szerepének gyakorlásában tevékeny részese az adott társadalom konkrét politikai alakzatának. Emberről, itt és most. Itt, Jugoszláviában, ahol csaknem félmillió magyar nemzetiségű polgár él, és most, a dinamikus mozgások időszakában. Az öngazgató eszméje, az ember teljesség felé törekvő létezésének minden vonatkozásában igényli, feltételezi az egyenjogúságot. Cselekvő folyamat. Alkotó azonosulás áradása. Nemcsak a polgár és a politika azonosulásáról van szó. Jugoszláviában élő magyar nemzetiségű állampolgárok megnyilatkozásai kerültek mérlegre!

Mennyiben, hogyan, miképpen él ez a nemzetiség a politikában? Miként vélekedik, mire összpontosul a figyelme, milyen sajátos gondokkal, bajokkal küzd? Miként vélekedik helyzetéről, közvetlen és tágabb politikai környezetéről, milyen kérdések aggasztják? Miképpen viszonyul a közösségi ügyekhez? Saját egyéni ügyének érzi-e azokat? Mint Lukács György mondja, egyéni élete földadatának tartja-e a nemzetiség legfőbb parancsát és mennyiben? Megannyi izgalmas kérdés. A felsorolás végén kezdhetnénk előlről, folyton újak születnek.

A »MINTA« FOGYATÉKOSSÁGA

Ezenháromszázhuszonkilenc nyilatkozás alapján nagyképűség lenne kielégítő válaszokat ígérni. Tudományos tények, összefüggések feltárását helyezni kilátásba. Nem a statisztikai »minta« szűkössége miatt, általánosítottak mifelénk tucatnyi adat alapján is! Ez a minta azonban bizonyos vonatkozásokban fogyatékos. Nem elég reprezentatív. »A minta akkor reprezentatív, ha jól jellemzi a populációt — amelyet viszont éppen a

mintán keresztül ismerünk meg.« (Hajtman Béla: *Bevezetés a matematikai statisztikába*. 151.) Majd: »A reprezentativitást a mintaelemek (adatok) alapján nem lehet tehát megállapítani: valamilyen módon »kivülről« kell azt biztosítani. Erre a *mintavétel* módjának megfelelő megválasztása alkalmas.«

A követelmény számunkra teljesíthetetlen. Illetve teljesíthetnénk, ha utólagos korrekcióval összhangba hoznánk a populáció eloszlásával, ami az adatok egy részének mellőzését követelné. A mesterségesen szűkített adatkör belső eloszlása arányosítható a populáció — a jugoszláviai magyarság területi, morfológiai, korosztály szerinti, nemi stb. — összetételével, de ezzel nem nyernénk semmit. Viszont a minta fogyatékoságainak feltárásával, bírálatával, a szociális háttér bemutatásával bővebb ismeretek tartományai felé nyílnak járható utak. Vélemények és számok batárján olyan vidékre indulunk, ahol kevés a megbízható irányjelző. Ahol sejtek szövik át a tények rendjét, ahol minden hipotézis valami.

A jugoszláviai magyarság 63,6 százaléka Bácskában, 22,2 százaléka Bánátban és 14,2 százaléka Vajdaságon kívül él. Az adatgyűjtést szervező 7 Nap című hetilap példányszámának 81,5 százaléka Bácskában, 16,1 százaléka Bánátban, 2,4 százaléka pedig Vajdaságon kívül (Baranyában és a Muravidéken) kel el. Bácskában minden száz magyar nemzetiségű lakosra 25,8, Bánátban 14,4, Baranyában és a Muravidéken pedig 3,3 példány jut. (Az adatok Biacsi Antal: *Akik nélkül nem újság az újság* című tanulmányából valók.)

A populáció és a példányszám területi eloszlása között mutatkozó eltérések negatív irányban hatottak a »minta« reprezentativitására. A »minta« megoszlásában Bácska 81,2 százalékkal (a populációban 63,6, a példányszámban 81,5 százalékkal), Bánát 16,7 százalékkal (a populációban 22,2, a példányszámban 16,1 százalékkal), Baranya és a Muravidék pedig 2,1 százalékkal (a populációban 14,2, a példányszámban 2,4 százalékkal) részesedik. A »minta« valamivel hitelesebben reprezentálja a populációt, mint a példányszám, de korántsem kielégítően.

Az ebben az írásban alkalmazott területi felosztás — a szűkebb regionális szempontok kidomborítása érdekében — eltér az előbbtől. S bár komplikálja az összehasonlítást, mégis felvázoljuk, mert valószerűbben mutatja a kísérlet előnyeit és fogyatékoságait. Az adatok 45 százaléka Észak-Bácskából (Szabadka és Topolya községek), 26,6 százaléka a Tisza mentéről (Kanizsa, Zenta, Ada és Becse községek), 16,7 százaléka Bánátból, 11,7 százaléka pedig Bácska többi részéből, továbbá Baranyából és a Muravidékről ered. Ez a területi felosztás sem »javította« a »minta« reprezentativitását, mégis jobban kidomborította a tájegységek sajátosságait. A magyarság földrajzi eloszlásához viszonyítva Bácskát az átlagosnál több, Bánátot és a többi területet viszont kevesebb adat képviseli.

A bácskai tájegységek viszonylatában sem beszélhetünk arányos eloszlásról. A Tisza mentéről származó adatok legjobban megközelítik a reprezentativitás mértékét. Észak-Bácskát túl sok adat képviseli, ami más vonatkozásban gátolja a komparációt, eleve valószerűtlenné teszi a tájegységek mutatóinak összevetését. Észak-Bácska és a Tisza mente kiugrik, Zombor környéke és Dél-Bácska háttérbe szorul. Nem célunk a jelenség okait kutatni, azonban tapasztalatból tudjuk, hogy Észak-Bácskában és a Tisza mentén nő a »magyar betű« iránti kereslet, míg Bánátban, Dél-Bácskában s különösen a Vajdaságon kívüli vidékeken (a vertikális szervezet ellenére) csökken.

Bánát nemzetiségi szórványai (Ürményháza, Debelyacsa, Ittabé, Torda, Székelykeve, Csernye, Tóba, Vojlovica, Ivanovo) enyhén, de tartósan fogatkozik a kereslet a magyar nyelvű sajtótermékek iránt. Ez elvándorláson kívül ennek egyéb okai vannak, amelyek részletezésére nem vállalkozhatunk. Mindenesetre megnyugtató, hogy a Szocialista Szövetség tartományi választmányában felfigyeltek a kérdésre. A kísérletünk adatainak eloszlásában mutatkozó aránytalanságok, mint látjuk, beszédesek. A vélemények sokasága mellett a vélemények hiánya is beszédes tünet.

A megnyilatkozások 56,1 százaléka faluról (rurális környezetből), 43,9 százaléka pedig városból (urbanizált környezetből) érkezett. A településtípusok szerinti eloszlás sem fedi teljes hűséggel (noha megközelíti) a populáció urbanizáltságának fokát. A megközelítés átlagos érvényű: tájegységek szerint az egyensúly felbomlik. Két város, Szabadka és Zenta kicsúcsosodik. Zrenjanin, Újvidék és Zombor — az ott élő magyarok arányához viszonyítva — mélyen az átlagon alul reked. Nagy kérdés az is, hogy az úgynevezett »félvárosok« (Topolya, Kanizsa, Ada, Kula) mennyiben felelnek meg az urbanizált környezet kritériumainak. De ez sem tartozik a vizsgálódás tárgyköréhez.

A regionális vetületek áttekintésével arra a kérdésre kaptunk választ, hogy *honnan* jöttek a vélemények, *honnan* erednek az adatok, a minta elemei. Melyik területekről és milyen településtípusokból.

Lássuk most az adatszolgáltatók szociális rétegződését, jobban mondván tevékenység szerinti megoszlását. Hasonlóképpen vetődik fel a kérdés, mint az előbb: honnan, milyen szociális környezetből származnak az adatok? (Az 1. számú táblázat mutatja a választ.) Ez a struktúra sem egészen hű tükörképe a valóságnak. Adataink az átlagos jövedelmű és az átlagos műveltségű rétegeket hozzák előtérbe, letompítva a valóság szélsőségeit, végleteit, ami azért is méltánylandó, mert a tartalmak többnyire az átlagember véleményét, a társadalmi tudat átlagos szintjét reprezentálják. A képviselt szociális közeg kiterjedtségénél, súlyánál fogva meghatározó erővel hat a »helyi közvéleményre«, amit lokális keretek között sem az egyéni okoskodás, hangoskodás, ékesszólás alakít.

1. TÁBLÁZAT

Tevékenységek szerint	A minta eloszlása százalékban		
	összesen	ebből üres szelvény	az üres szelvények eloszlása
Munkás	39,1	7,4	27,0
Földműves	13,3	9,4	11,9
Diák (fiatal)	10,9	16,3	17,8
Háztartásbeli (nő)	26,2	15,0	36,1
Tisztviselő	10,5	7,1	7,2
Összesen	100,0%	11,2%	100,0%

Az első számoszlop az összes adatok eloszlását mutatja. Részesedéssükhöz mérten a földműveseket meglehetősen alacsony viszonyszám képviseli. Ne feledjük el, a vajdasági magyarság fele földműveléssel foglalkozik. Vajon a földművesek érdeklődnek legkevésbé a belpolitika iránt? Aligha. Ugyanis a számkép csalóka, kegyes torzításokat tartalmaz. A háztartásbeliek nagyobbik része — mintegy 65 százaléka — földművesfeleség: parasztszaladokban az asszony a közéleti kérdésekben gyakran azonosítja magát a család véleményével. Vagyis a földművesek jóval nagyobb arányban szerepelnek a tartalmak ötvözetében, mint amennyit a számok mutatnak.

Örvendetes viszont a munkások nagyarányú részvétele, sokirányú közéleti érdeklődése. A vajdasági magyarság társadalmi szerkezetében a meghatározó politikai szerep a munkásosztályé.

A második és harmadik számoszlop (az üres szelvények részesedése és osztódása) kiegészítő magyarázatot kíván. Az adatszolgáltatóknak módjukban állt a hat szelvény közül egyet üresen hagyni. Erről kimondottan ők döntöttek. A mellőzött tárgykörök mutatójával (elvileg 16,5 százalékgig emelkedhetett) egyes problémacsoportok »rázósságát« kívánjuk érzékel-

tenni. A nemzetiségi viszonyok esetében az üres szelvények mennyisége a húsz százalék fölé emelkedett, viszont a külpolitika tárgykörében a nyolc százalékot sem érte el.

Mi van a dolog mögött? Politikai bátorság hiánya? A vajdasági magyarok bátrabbak a külpolitikában, mint a nemzetiségi viszonyok porondján?

A kérdés alaposabb figyelmet érdemel. A bátorság hiányáról szólnunk, de nem önkényuralmi tapasztalatok kütfőjéből merített fogalmak szerint (ezt az ellenséges eszmei és politikai áramlatok szabadúszói mondogatják), hanem az ismeretlen erdőbe tévedt tájékozatlan ember bátortalanságáról (bátortalanságnak tetsző óvatosságáról), aminek legfeljebb közmondásos köze lehet a félelemhez. (Jobb félni, mint megijedni.)

Mi jellemzi az átlagpolgár átlagos politikai tájékozottságát? Milyen ismeretek, tudatelemek hatnak rá? Az összetevők zömét (az időszeri tartalmakat) részben a társadalmi tájékoztatás (közvélemény-alakítás) eszközei szállítják, részben közvetlen érintkezések (értekezletek, konferenciák, előadások) útján jutnak a tudat tárházába. Ezek aktuális, újságokban olvasható, rádióban hallható, a televízió képernyőjén látható, a konferenciákon tapasztalható információk. Nagy részük (különösen a tömegközli eszközök által szállított időszeri szövegek, jelek, képek) a külpolitikára vonatkozik. Egyszóval: a nemzetközi élet mezején sok információ terem, s ebből mind nagyobb és nagyobb mennyiség kerül az átlagos »halandó« élé.

S tegyük hozzá: a társadalmi tájékozottság színvonalát az időszeri tartalmak mellett infrastrukturális információk tömege határozza meg. A tananyag pozitív utóhatására, később gyűjtött elméleti, tapasztalati ismeretanyagra gondolunk, ami hasonló szerepet játszik a tudat műhelyében, mint az infrastrukturális beruházás a gazdasági életben: a láthatatlan jövőt készítik elő, a termelőerők elkövetkező fejlődését teszik lehetővé. A világpolitika szinte közvetlen folytatása az iskolában tanult világtörténelemnek, amihez a földrajz értékes kiegészítő ismeretanyagot kölcsönöz, tehát minden új hírmag művelt, fogékony talajba kerül. A hatalmas információ mennyiség észrevétlenül felszívódik a tudat érrendszerébe, s ott tovább munkál. A nemzetiségi viszonyok vonatkozásában hiányzik az infrastrukturális alap: szikkadt, műveletlen a talaj. Képzeljünk el egy ingoványra épült gyárat, utak, vasutak, lakótelepek és egyéb infrastrukturális követelmények nélkül... Melyek a bátortalanságnak tetsző tartózkodás gyökerei! Sokat kell még dolgoznunk azért, hogy a nemzetiségi viszonyok szövevényében olyan otthonosan mozogjunk, mint a külpolitikában.

Még egy utólagos pillantás az 1. számú táblázatra. Az üres szelvények részesedése mindössze 11,2 százalék, sokkal kisebb, mint amekkora a nemzetiségi viszonyok témakörében volt. Szó sem lehet túlzott tartózkodásról. Viszont az adatok szóródása szembetűnő: a csoportok között jelentős eltérések vannak, a munkások, földművesek, fejmunkások »elhallgatni valója« feleannyi, mint a diákoké és a háztartásbelieké, továbbá az érdeklődés sokkal intenzívebb azokban a társadalmi kategóriákban, amelyek cselekvő módon kapcsolódnak az élet eleven áramköréhez, a gazdaság, a termelés folyamataihoz, mint az »életre készülők«, vagy a háztartásbeliek csoportjában.

A gazdaság, a termelés folyamataihoz való viszony bizonyos fokig meghatározza a politikai érdeklődés szűkebb tárgykörét és intenzitását. Ez korántsem a fiatalok és a háztartásbeliek szerepének elmarasztalását jelenti. Az ifjúság életkoránál fogva sem folyhatott bele egészen a politikába, bár az üres szelvények magas mutatószáma önkéntelenül az oktatás eszmei színvonalának problémakörébe csalja a figyelmet. (Ami különben a zágrábi események, s főleg Tito elnök beszédei után országos viszonylatban is visszakerült a közérdeklődés homlokterébe.) Ezek az adatok csak alátámasztják a dolog időszeriőségét.

A néma válaszok 36,1 százaléka háztartásbeliektől ered. Százból tizenöt kikerülte a kockázatot. Hagyományos, ismert, agyonprédikált állapotok rejtegetik az okokat: konyha, háztartás, gyermek, dolog, dolog és

dolog... Az asszonyok számára a politika leginkább konkrét valami, s nyomban a lakás küszöbénél kezdődik. A később idézett szövegek jelentős hányadát nők írták: gondolataik nem futnak a messzeségekbe, de a közvetlen környezetben sokféle ágaznak: iskola, bolt, ártézi kút, járda, községháza, s amikor az érdeklődés ösvényei a falu vagy város határán túlra vezetnek, amikor a parlamentet említik, akkor is ott van szavakba pályázva a siró gond vagy a pajkos öröm.

ÖSVÉNYEK ÉS CÉLOK

Az ezerháromszázhuszonkilenc jugoszláviai magyar nemzetiségű állampolgár politikai tárgyi megnyilatkozását, véleményét, kérdését, javaslatát boncolgatva, a statisztikai minta területi és szociális elosztásának szemléje után, irányítsuk figyelmünket az érdeklődés útvonalaira. Eddig megtudtuk, honnan jöttek az adatok, áttekintettük a területi, településtípusok és a tevékenységek szerinti struktúráját, s ezek vázlatában valamelyest differenciálódottak a nem és kor szerinti csoportok, természetesen csak annyira, amennyire ezt a vélemények összképének rajzolata kívánta. Míután tudjuk, honnan jöttek az adatok, nézzük, merre mennek a gondolatok.

Eddig az adatforrásokra irányult a figyelem. Most a *vélemények tárgyának* szövevényes világába lépünk. Általánosságban esett róla szó: »politikai rendszer« — mondtuk a bevezető fejezetben. Az érdeklődés ösvényeinek felderítése a terület további parcellázását igényli. (A megközelítés módjának ismertetésekor hat részre osztottuk.) Lássuk külön-külön a részeket. Az út először hatfelé ágazik, később a »főutak« újra szétválnak kisebb, még részlegesebb célok irányába.

Az út fogalmán a *kiindulási pont* és a *cél* között levő kommunikatív csatornát értjük. A kiindulási pont ismert. A célok következnek. A felosztást egyezményes alapon, az adattömeg természetes rétegződése szerint végeztük. A részek elnevezésénél kerültük a tudóskodó, precíz és átfogó meghatározásokat. Jelképszerű címek állnak a tárgykörök előtt, inkább érzékeltetve, sugalmazva, mint pontosan megjelölve azok határait, tartalmi sajátosságait.

1. **AZ ÖNIGAZGATÁS KAPUJÁBAN.** A munkástanácsok tevékenységével, öniszervezési jogkörrel, döntésekkel, jövedelemelosztással, a helyi közösségek öniszervezési gyakorlatával, a községek öniszervezési munkálkodásával kapcsolatos tartalmakat foglalja össze. Az egész témakört a statisztikai táblázatokban A betűvel jelöljük.

2. **SZAVAZÁS ELŐTT ÉS SZAVAZÁS UTÁN.** Ezt a témakört B betű jelöli a kimutatásokban. A választási rendszerrel, képviselők és a választók kapcsolatával, a kulcsokkal, a visszahívás problémáival, a képviselő parlamenti tevékenységével, valamint a jogalkotással kapcsolatos megnyilatkozásokat tartalmazza. Azt a politikai szférát, mely által az állampolgár közvetlen kapcsolatba kerül az ország dolgaival.

3. **KONFERENCIÁRA HÍVNAK...** A témakört C betű jelöli. Többnyire a politikai cselekvés »technikájára« vonatkozó ügyeket tartalmazza. Ide soroltuk a politikai szervezetekkel, Kommunista Szövetséggel, Ifjúsági Szövetséggel, szakszervezetekkel, Szocialista Szövetséggel, valamint a sajtóval és a tömegközli eszközökkel kapcsolatos kérdéseket, bírálatokat, javaslatokat. A témakörön belül külön fejezetet szentelünk a tömegközli eszközökre vonatkozó megjegyzéseknek.

4. **A KÜSZÖBÖN TÚL..** A helyi viszonylatokban kielégíthető szükségletek, igények tárgykörét a statisztikai táblázatokon D betű jelöli. Helyi és városközi, illetve távolsági közlekedéssel, kulturális tevékenységekkel, közegészségügygel, foglalkoztatási lehetőségekkel, iskolák, a tanügyi problémáival, népjóléti, nyugdíj- és gyermekvédelmi ügyekkel és általában a közművekkel (járda, vízvezeték, villany, parkosítás, faluszépítés) foglalkozó megnyilatkozásokat tartalmazza.

5. **AZ ÁLLAM KÖNYVÉDŐVEL.** E betű jelöli. Tartalma: hivatali önkény, tolóablak, bonyodalmas ügyintézés, az ügyfelekkel szembeni go-

rombaság, a bürokrácia minden válfaja, sógorság, komaság, korrupció, helyi előírások, rendőrség, bíró, sérelmek, törvényszék, nyelvhasználat, idézés, kisbíró, községháza, városháza és még nagyon sok minden, ami összefügg az állampolgárok és az állam helyi szerveinek kapcsolatával.

6. AZ ÁLLAM TÁVOLRÓL. A legelvonatkoztatottabb tárgykört a statisztikai kimutatásokban F betű jelöli. Ide csoportosítottuk a gazdasági hatóeszközökkel, agrárpolitikai intézkedésekkel, külkereskedelmi rendelkezésekkel, vámrendszerrel, árpolitikával, dinárral, devalvációval, a tartomány helyével és szerepével, az állam elhalásával összefüggő megnyilatkozásokat.

A két utolsó tárgykör (Az állam könyökvédővel, s Az állam távolról) bizonyos vonatkozásokban szorosan összefüggő fejezet: felosztását a viszonyulások eltérő természete indokolja. Az állam egyrészt távol — mondhatnók az érdeklődés látóhatárának a tulsó peremén áll — az idevágó kérdések többnyire érdeklődő jellegűek. (Mi lesz a dinárral, az árakkal, a vámrendszerrel? stb.) Mikor az állam »emberközébe« kerül (községháza, idézés, kisbíró, tolóablak, tisztviselő) a tartalmak jellege is változik, az érdeklődést bíráló — gyakran igen éles bíráló — váltja fel. E kétféle viszonyulás tette szükségessé a területek elválasztását.

A jelképszerű címeiket betűjelekkel helyettesítve, felírható a képlet: $A+B+C+D+E+F = \text{AZ ÉRDEKLŐDÉS EGÉSZ TÁRGYKÖRE}$. Nem kell megjedni: jelek csak a statisztika miatt kerültek a szövegbe. A betűk összességükben a teljes érdeklődési teret mutatják. Felvetődik a kérdés: mi iránt érdeklődnek, mit bírálnak és mit akarnak indítványaikkal módosítani a kísérlet alanyai? Az összkép szerekezete az érdeklődés intenzitásának sorrendjében:

2. TÁBLÁZAT

Az érdeklődés tárgykörei	A minta megoszlása
B (szavazás, képviselő)	22,2%
D (a küszöbön túl...)	19,4%
C (konferenciára hívnak...)	16,4%
A (önigazgatás)	15,0%
E (az állam könyökvédővel)	13,6%
F (az állam távolról)	13,4%
Összesen:	100,0%

Az előbb vázolt egyezményes sorrendet az intenzitás mértéke felbórtította, csak a két utolsó betű maradt a helyén. A számoszlop fokain az embert közvetlenül érintő nagyobb cselekvési lehetőséget nyújtó tárgyköröket látjuk. Legalul a passzivitásra (csak viszonylagos, részleges passzivitásról beszélünk) »kárhözható« területek, ahol az állampolgár leginkább, vagy csak korlátozottan cselekvő tényező. Helytelen lenne ebből messze menő következtetéseket levonni. A jelek mégis indokolják a munkahipotézis felállítását: ott csúcsosodik az érdeklődés hullámvonala, ahol az ember leggyorsabban válhat közéleti emberré.

Helyszúke miatt sem érdemes részletesebben boncolgatni a számoszlop titkait, tüzetesebben kutatni, mit rejteget a 22,2 vagy 13,4 százalék, annyi azonban megállapítható, hogy az érdeklődés intenzitása (hatásfoka, erőssége) az elidegenedettségek lépcsőzetével ellentétes irányba mozog. Megváltozna a kép, ha az államra vonatkozó témaköröket összevonnánk, de ez aligha lenne ésszerű, mert az emberek minőségileg másképpen viszonyulnak a hatalomszerkezet két szférájához: az egyiket bírálják, szidják, a másiktól a »csodát« várják.

Hiba lenne túlzott jelentőséget tulajdonítani a véleménykoncentráció mozgásirányainak olyan statisztikai táblázat alapján, amelyen ennyire

keskeny a szóródás sávja. Más szóval: a szerkezet számképét inkább a kiegyenlítődés jellemzi, mint a különbségek. A táblázat szinte kínálja a következtetést: az adatszolgáltatók belpolitikai érdeklődése rendkívül sokrétű és viszonylag kiegyensúlyozott. Hogy a minta tulajdonságai mennyire vonatkoztathatók az egész populációra? Erről lehet vitatkozni. Más forrásokból eredő ismereteink, egyéb tapasztalataink szerint csekély az eltérés.

Altalánosságban másmilyen a felbontott kép.

3. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A	B	C	D	E	F	Összesen
Munkás	17,3	20,1	17,6	15,6	14,8	14,6	100%
Földműves	8,9	21,8	11,2	29,6	11,2	17,3	100%
Diák	12,8	23,5	17,1	27,2	8,2	11,2	100%
Háztartásbeli	11,4	22,6	16,0	22,8	16,9	10,3	100%
Hivatalnok	20,0	23,1	14,6	10,0	13,0	19,3	100%

Kiegyensúlyozott érdeklődés csak a szavazás és a képviselő munkája iránt (B) mutatkozik. A témakör jelét az előbbi táblázat számoszlopának élén láttuk. A mondottakhoz kívánczik a megállapítás: a szavazásra, a képviselő munkájára minden réteg szinte egyformán »kíváncsi«. Csúcs és mélypont között másfél százalék az eltérés. A többi tárgykörökben alaposan megváltozott a helyzet. Különösen az öngazgatás mezéjén mutatkozik nagy szóródás (a legkisebb és legnagyobb viszonyszám közötti különbség 11,1 százalék), ahol meglepetésszerűen (vagy nem?) a szellemi foglalkozásúak kerültek az élre.

A számok még sok izgalmas titkot, további kutatásokra, elemzésekre serkentő, a tapasztalat mérlegére kívánczó hipotézist rejtegetnek. Az öngazgatás tárgykörére külön fejezetben térünk vissza. Mérsékeltén arányos érdeklődés mutatkozna a politikai szervezetek iránt is (C), de a földművesek »elrontották« a harmóniát, nem szeretnek konferenciára járni, mert »ott sok az üres szavalat«. A konferenciákkal is külön fejezetben foglalkozunk.

A társadalmi szükségletek és igények rovatában (D) áll a két legmagasabb viszonyszám. A földművesek kérdéseinek 29,6, a diákok kérdéseinek pedig 27,2 százaléka a helyi vonatkozású anyagi természetű közügyeket érint. Itt tetőzik a háztartásbeliek figyelmének hullámvonala is (22,8 százalék), noha a számoszlopot jóval csekélyebb szóródás, arányosabb eloszlás jellemzi.

Utak, iskolák, villany...

Legkevesebb gondot — a jelek szerint — a szellemi foglalkozásúak okoznak.

A község házára viszont leggyakrabban az asszonyok járnak. (Vagy ők beszélik legkevesbé a »hivatalos« nyelvet.) A diákoknak kevés dolguk lehet a hivatalokkal. Az állam elvonatkoztatott ügyei iránt a fejmunkások »kíváncsisága« a legkifejezettebb. A háziasszonyoké a legmérsékeltebb.

A rétegek közül (a 3. táblázat vízszintes tagozódása) legarányosabban a munkások véleménytömege oszlik el. Sokirányú figyelmet sejtet. Ezzel szemben a földművesek és a fiatalok esetében nagy eltérések vannak: a földművesek érdeklődése elsősorban az öngazgatás tárgykörét, a fiataloké pedig az állammal kapcsolatos ügyeket kerüli el. A háztartásbeliek figyelmét a konkrét dolgok vonzzák, a szellemi munkások rovatában viszont az elvontabb témakörök dominálnak.

Általánosságban megállapítható: a közéleti érdeklődés irányaira, útjaira, koncentrálódására erősen hatnak a közvetlen társadalmi környezet anyagi adottságai és fogyatékosai. Ami a hivatalnokok figyelmét legkevésbé vonzza, az a földművesek érdeklődésének előterében áll.

A KÜSZÖBÖN TÚL...

Az adatszolgáltatók 19,4 százaléka a lehető leggyakorlatibb oldaláról közelítette meg a belpolitika tárgykörét. Ezek 36,6 százaléka munkás, 28,4 százaléka háztartásbeli, 18,1 százaléka földműves, 15,5 százaléka diák és 1,4 százaléka szellemi munkás. A megnyilatkozások 60 százaléka érdeklődő, 18,9 százaléka bíráló jellegű, 19,8 százaléka pedig javaslatot tartalmaz. A tárgykör terjedelmes, tagolt, teljességében bemutatathatatlan. Az idevágó szövegek közül a jellegzetesebbeket válogattuk ki.

Az iskolákkal kapcsolatban:

»Nincsen nagy betekintésem az iskolák dolgaiba, de azt az egyet látom, hogy felszerelésük igen szegényes, azaz nem sokat változott az utóbbi tíz évben, holott az újságokból értesülök, hogy sokkal szegényebb községekben is jobban felszeret iskolák vannak. Hol itt a hiba?« (Háztartásbeli, GOMBOS.) »Miért nem lehet itt egy mai kornak megfelelő iskolát építeni, hogy legalább a nyolc osztályt be tudják fejezni a diákok? Lehet, hogy az autóbusz, ami hordja őket, az se kerül sokkal kevesebbe, mint ha ide elég tanerőt hoznának és rendes iskolát építenének. Itt olyan öreg iskola van, hogy még dédszülteink is abba jártak kisdíák korukba.« (Háztartásbeli, ADORJÁN.) »Miért nem lehet megoldani végre a VII. és VIII. osztályba járó gyerekek buszkérdését? Miért mostohagyerekei ezek az országnak? Diákbusz, váróterem nincs. Esőben, sárban az utcán, vagy a kocsmában (ahol a gyerek szépét, jót nem lát) várják a buszt. Az autóbuszban azután olyan kényelmes az utazás, hogy a sardiniák kényelmesebben vannak a dobozban. Az ígéretések valóra válnak valahára? (Háztartásbeli, KEVI.)

Helyzetjelentések, tudósítások falvaink gondjairól. (Figyeljék a helységneveket!) Az apró települések tanyaközpontok iskolái hatvan-hetven éve (ahol a felszabadulás után új iskolák nyíltak, onnan nem jöttek panaszok) épültek, s azóta toldozottan-foltozottan szolgálnak rendületlenül. Néhol ijesztően elhanyagolt állapotban, s a közfigyelem peremére taszítottan: a nagy kommunák megalakulása után virágzásnak indult »fővárosok« árnyékában. Újabban a tanügyi szakemberek (az újságíró gyakran tanúja) főleg a gazdaságosság (pénz!) vonatkozásban emlegetik a falusi tanodákat mint korszerűsítés miatt becsukandókat. A pótmegoldások (autóbusz) bajosak, körülményesek, s néha csak arra jók, hogy tanügyi gondból közlekedési legyen.

Kommunális ügyek.

»Aki a város szélén élnek és a két százalékot éppen úgy fizetik, mint a belvárosiak, negyedrészt sem élvezik a javakat, mert se jármű, se bekötő út (gondolom betonból), sőt a vízhálózatall se bíztatnak, pedig erre a város végén is nagy szükség lenne már!« (Földműves, KANIZSA.) »Én bajnai polgár vagyok és nő, így nem sokat értek a politikához, ezért mást szeretnék kérdezni: miért nem csinálnak Bajsán a járulékpénzből egy egyszerű buszmegállót és Topolyán is, mivel nincs hol meghúzódni, ha esik, vagy fúj.« (Háztartásbeli, BAJSA.) »Mi az oka annak, hogy nálunk nincs bevezetve a higiénikus vízvezeték, mikor pedig a járulékpénzt beszedik?« (Munkás, MÜZSLYA.) »Horgoson annak ellenére, hogy van vízvezeték, még nagyon sokan az ártézi kutak vizét isszák. És az ártézi kutak nagy része már nem jó. Elapadt. Miért nem lehet ezeket karbantartani? Így bizony egyik-másik utca lakosainak messzire kell menniük a vízért...« (Háztartásbeli, HORGOS.)

Tudósítások.

Mint apró csempék sorakoznak egymás mellé, egymást egészítve, dísztelen egyszerűséggel vetítik elénk falvaink rejtettebb valóságát. Komor

árnyak a kültelkek felől: egyforma járulék és hosszú várakozás az ígéretek teljesülésére. Nem osztályprobléma ez? Kanizsán és máshol panaszok figyelemzetnek: panaszok jelzik, hogy az utca, járda, ártézi kút és sok más városszéli gond öngazgatási jelszavakkal ékesített hivatalnoki rendezkedés tárgya, és ilyenkor ültetlenül is tenyészik a sógor-komaság, kézkezet mos, korrupció, visszaélések gyanúja.

Utak.

A földművesek keseregnek leginkább.

»Szilágy és Apatin között a kövesút gyöngé minőségű: négy-öt hónapja csinálták és már tönkre megy. Csupa lyuk. A pótdát befizettük, s az út megint rossz.« (Földműves, SZILÁGY.) »Miért nem lehet már a kövesutunkat kibetonozni? Olyan rossz, hogy agyrázkódást kapni rajta. A naftagázosok tették tönkre, s most nem akarnak beleszegíteni a költségekbe. Nekem két családom jár Kanizsára iskolába. Többször délután négy órakor a sínbusszal, vagy gyalog jönnek haza, mert az autóbusz sokszor elpusztul és késik az út miatt.« (Földműves, ADORJÁN.) »Szabadka és Bajmok között a műút keskeny. Van-e remény arra, hogy valaha is kiszélesítik?« (Földműves, BAJMOK.) »Mikor kezdik építeni a megígért kövesutat, amely összekötné Ulymát a deliblatói homokpusztával a Szusarán keresztül, illetve Versecet Kovinnal? A két képviselőnket nagyon ritkán látjuk!« (Földműves, SZUSARA.)

Szilágy... Adorján... Szusara...

Szusara az isten háta mögött. Kis falu a nagy homok közepén. Magyarok lakják. A múlt század utolsó évtizedében kerültek oda, telepítés útján. Félnapi járásra a vasút. Most várják az első kövesutat... Nincs elhagyatottabb zug Vajdaságban. Csoda, hogy kerülik a képviselők? Annak idején katonai terepjárón közelítettük meg. Nyögött a motor a száraz homokon, szeles aszályos nyár perzselt, és Szusara népe vasárnap templomba vonult imádkozni esőért.

Népjóléti ügyek.

»Mikor tárgyalják a parlamentben a sok elvált szülő gyermekének sorsát? Legtöbbnek az édesapja belföldön vagy külföldön bújkál, kibúvót keresve a gyermektartás alól. Szegény kis fizetésű édesanya pedig bolonduljon meg idehaza a sok gondtól. Minden szervezet azt állítja, hogy az ügy nem hozzájuk tartozik.« (Háztartásbeli, SZABADKA.) »Miért nem szabják a nyugdíjat, a családi pótlékot legalább az internátus árához, hogy a kevés jövedelemmel rendelkező gyermek is járhatna felsőbb iskolába minden kötelezettség nélkül?« (Diák, SZABADKA.) »Biztosítsunk nyugdíjat az öreg földműveseknek. Csak az őket megillető részt kéri vissza a társadalomtól, amelyet együtt felépítettek, és amely most őket tehernek tartja.« (Hivatalnok, PÉTERREVE.) »Van-e mód az orvosi magánpraxis bevezetésére? Úgy vélem, ezzel megoldódna az örökös, ám nem indokolatlan panasz az orvosi kezelés felületességére.« (Munkás, SZABADKA.)

A kérdések legtöbbször Szabadkáról jött.

Városból.

Baranyai levél: »Községünk lakói nyolcvan százalékban kiöregedett földművesek. Az elődeink által megalapozott javakat (erdőtelepítések), a sok száz millió értéket a Belje kisajátította. A megmaradtat meg elveszi a pélmónostori kommuná. Miért zaklatnak az ügyis terhes adóval meg mindenféle hozzájárulásokkal? Miért nem fizet az, aki az értékeket elvitte?« (Földműves, VÖRÖSMART.)

Vörösmart. Idős parasztok falva. Nyolcvan százalék? Döbbenetes! Túlzás lenne? Tíz éve jártam ott... Az egyetlen falu Jugoszláviában, amelyet fél évszázada sorvaszt az egyke. Hajdani főhercegi földek szélén a Duna mentén. Az uradalomban már 1871-ben, a gőz centenáriuma előtt, annyi

búza termett holdanként, amennyit Bácskában az egyéni parasztok 1971-ben csépeltek. Az ország legrégebb nagyüzemű mezőgazdasági szervezete törvényszerűen sorvasztotta a gyámoltalankodó, öregedő falvakat. A regényes Vörösmarton ősszel megteltek a pincék... Forrt a vidámság. Érett a kábulat.

Külföldi munkavállalás.

»Mi lesz azokkal, akik külföldről hazajönnek és itthon akarnak dolgozni?« (Munkás, SZABADKA.) »Ezrével vándorol a nép idegen országokba dolgozni. Meddig tart a mi demokráciánkban a munkanélküliség?« (Földműves, HORGOS.) »A fiatal szakemberek képzése súlyos állami és egyéni milliókba kerül. Ezek jó része külföldre megy dolgozni. Egyes becslések szerint tíz százalékuk nem tér vissza. Vajon olyan gazdag ország vagyunk mi, hogy ezt megengedhetjük magunknak?« (Munkás, FEKETICS.)

Kérdések. Bírálatok. Vélemények. Indítványok.

E sorok olvasójának először nyílt alkalma megízlelni a szövegeket. Tizennyolc kérdést idéztünk a témakörhöz kapcsolódó 232-ből, szándékosan mellőzve a kevésbé közérdekű, helyi vonatkozású ügyeket és az elégedettség megnyilatkozásait. Az érdekesebb oldaláról próbáltuk láttatni a valóságot, melynek árnyékos barázdáin tiszta mag pihen és a pusztulás rothadó anyagai csíráképző erővé duzzadnak.

Mi jellemzi a szövegeket?

Nyílt, őszinte, bíráló hang. Pőre közvetlenség. Szókimondás. Nemcsak tagadás, nemcsak öncélú bírálat: a gondolatok mögött a tett akarása feszül. És nagy kérdés, mondhatnánk társadalmunk egyik vizsgakérdése, hogy a cselekvés szándékai tetté válhatnak-e, és ha nem, miért nem válhatnak azzá? A hasznos cselekvés erőinek felszabadítása az öngazgatás nagy ígérete. Talán a legnagyobb. Mi van ezzel az ígérettel?

A megnyilatkozások hangneme többnyire higgadt, tárgyilagos. Igaz, a kicsi papírlapon el sem fértek volna az olyan szenvedélyek, amilyenekkel az értekezleteken s az élet egyéb nyílt terein találkozunk. A tárgyilagosság mégis közéleti jártasságot sejtet. A szövegek dokumentáltak és éretek, ami természetesen nem egyformán érvényes mind a 232 esetre, de jellemző. Ez a konstruktív jellegű hozzáállás az erősödő közéleti felelősség záloga.

A községben kielégíthető társadalmi szükségletek köre folyamatosan bővül, sűrítve a gyorsabban növekvő igények és lassabban táguló lehetőségek közé ékelődő ellentéteket, melyek túlhaladásával szinte észrevétlen szociális átrétegződés megy végbe. Falvak és városok panaszja nem azonos tartalmak hordozója. Adorján, Szusara, Vörösmart mást hiányol, mint Zenta és Szabadka. De a megoldás öröme itt is, ott is világra hozza az új gondmagzatát, ami a közélet porondján a közvetlen politikai környezetben mind több öngazgatási alkalmat követel ezek tárgyalására, vitatására, megoldására. Ez a »községi politika« fő kívánalma, amiből a hivatalnoki »ügyelemzések ördöge« a nyilvánosság elvének maradéktalan érvényesítésével üzhető ki.

A városi és a falusi honpolgárok kérdései, gondjai sokban különböznek: a városi panaszok zöme egyéni indítékú (ebben a témakörben), a falusi panaszok szűkebb, zártabb világok sorsproblémáinak tövéről fakadnak: az eltérések egyszersmind a két településforma közötti történelmi szakadékokat jelzik. A hidépítés gyorsult az utóbbi tíz év alatt, az urbanizálódás fokozódott, de sok a múlt... A közérdeklődés peremén tengődő falusi iskolákból hátrányos helyzetből indulnak a gyerekek az élet megpróbáltatásai felé. A történelmi hátrány, napjainkban, szociális különbségeket tartósít.

Ennyit.

(Folytatjuk)

SZEMPONT

Dr. HORVÁTH MÁTYÁS

AZ OKTATÁS MŰVÉSZETE

A PEDAGÓGUS SZOCIÁLIS HELYZETE

Egy diákképviselő, miután először volt jelen az iskolatanács értekezletén, így nyilatkozott friss élményeiről: »Mélységesen csalódtam tanárainkban. Csalódásomat az váltotta ki, hogy olyan nagy figyelmet szentelnek az anyagi természetű kérdéseknek, fizetések rendezésének.« Véleményét nem tekintethetjük álszenteskedésnek. Tulajdonképpen a társadalmi magatartásnak adott hangot, mely valahogy az értelmiségi hivatások közül egyedül a pedagógus pályán dolgozókra tekint úgy, mintha azok nektárból élnének, mint az ókori istenek. Ugyanígy reagál a társadalom is, mint az említett diák, ha szóba kerül a pedagógusok javadalmozása.

Ugy látszik, az osztály nélküli társadalomban is arra ítéltettek a pedagógusok, hogy a legrosszabbul díjazott értelmiségi kategória tagjai maradjanak. Egy évtizede, hogy évről évre akció indul minden községben a pedagógusok fizetésének rendezésére. Az akciókra azért van szükség, mert állandó a lemaradás az azonos végzettségű, de más pályán dolgozó értelmiségiek és a pedagógusok fizetése között. Sok esetben a »rendezés« ideig-óráig csak akkor sikerül, ha a nevelők a dolgozók végső fegyveréhez, a sztrájkhoz folyamodnak. Minden kísérlet ellenére gyökeres változtatást, tartós megoldást nem sikerült találni.

Az iskolai alaptörvények az iskolákat társadalmilag kiemelt jelentőségű intézményeknek tekintik. Ha az oktatás és nevelés társadalmi értékét nézzük, ez így is van. Ám ezzel nincs összhangban a pedagógiai munka anyagi értékelése! A közoktatás csak az alaptevékenység költségeit számíthatja fel, vagy legjobb esetben az újratermelési költségeket. A bővített újratermelés szóba sem jöhet. Ezzel a helyzettel egyedül áll a társadalmi és gazdasági tevékenységek között. Következménye: a teljesítmény szerinti javadalmozás csak elvként érvényesül a közoktatásban, s nem vált gyakorlattá. A gyakorlat kényszerítő ereje folytán az oktatásfenntartó közösségek annyit fizetnek a pedagógusoknak, amennyit szükséges alapjaik megengednek, illetve az iskolák továbbra is megmaradtak költségvetési intézményeknek.

A következmények beláthatatlanok. Elsősorban előidézője a jelenlegi állapot egy kontraszelekciónak a pedagógus pályára készülő fiatalok között. Mivel eleve ismert, hogy azonos végzettséggel a pedagógus pályán sokkal kevesebb jövedelemre számíthatnak, mint más, boldogabb értelmiségi társaik, csak nagyon kevés fiatal megy hivatásszeretetből pedagógiai pályára. A legtöbb azért téved a tanárképző főiskolákra vagy egyetemekre, mert más tan-székeken nem vették fel őket, vagy pedig gyengébb képesítésük alapján nem

is kísérleteznek máshol. Az eredmény? A társadalom szellemi elitje helyett pedagógusnak marad a tehetségtelenebb réteg, akinek újabb értelmiséget vagy a munkásosztályt kellene nevelnie.

A társadalmi elismerés és megbecsülés hiánya azonban nemcsak a pályaválasztásra hat ki negatív előjellel. A pályán belül, a nagy tapasztalattal rendelkező, értékes nevelői egyéniségekre is bémítóan hat. Az anyagi ellátottság alacsony foka szinte lehetetlenné teszi, hogy a tanár saját eszközeiből jelentősebb összeget költson önképzésére. Itt csak másodsorban gondolok a szervezett továbbképzés formáira, a magisztrálás vagy a tudományos cím megszerzésére. Elsődleges fontosságúnak tartom, hogy a pedagógus a maga szakterületén állandó kapcsolatot tartson a legújabb tudományos eredményekkel, feldolgozza azokat és alkotó módon felhasználja oktatási gyakorlatában. De elvárhatjuk-e ilyen díjazás mellett, hogy a pedagógus 5—6 szakfolyóiratot járasson, évente 40—50 szakkönyvvel gazdagítsa könyvtárát?

Saját tapasztalatom alapján állítom, hogy az a pedagógus, aki havonta nem olvas 1600—1800 oldalnyit (ez az információs sajtótermékek mellett 3—4 folyóirat, 4—5 közepes terjedelmű szakkönyv), elveszti kapcsolatát az élő tudománnyal, rosszul értesült marad, és legjobb esetben csak a hagyományos oktatás elvei szerint képes ellátni hivatását. Az irodalom tanulmányozásán kívül évente legalább 3—4 szakmai tanácskozáson, értekezleten, kongresszuson kellene részt vennie. Mindezek anyagi eszközöket igényelnek, melyekkel a pedagógus igen szűkösen rendelkezik.

A szakmai lemaradás mellett fennáll az a veszély is, hogy előnytelen helyzetbe kerül tanítványai egy részével szemben. A szülők kedvezőbb anyagi helyzete ugyanis azt eredményezi, hogy a tanulónak esetleg alkalma nyílik, hogy nyaranta külföldön tökéletesítse idegen nyelvtudását, Európa legjobb tudományos és művészeti gyűjteményeit láthassa, míg tanára mindtől távol marad.

Ilyen körülmények között nem kell csodálkoznunk, hogy mind gyakoribb a fásult tanár, aki alkotómunka helyett rutimmunkát fejt ki. Az alkotó gondolkodás, a továbbképzés igényelte időt arra használja fel, hogy ha már rendes munkaviszonyból nem tud tisztességes jövedelemre szert tenni, másod- vagy ötödállásban igyekszik azt biztosítani. A fizikai túlterheltség elkerülhetetlen velejárója pedig, hogy fantáziátlan, sztereotíp megoldások sorával találkozunk az oktatásban. Nem ritka az olyan tanár, aki 35—45 órát tart hetente. Fizikai munkában is fárasztó az ilyen megterhelés, hát meg a szellemi munkásnál!

Van-e kiút ebből a helyzetből? Kell, hogy legyen! A társadalomnak biztosítania kell a szociális biztonságot a pedagógiai pályán dolgozóknak. Ha más »sürgősebb« feladatok miatt halasztást szenved ez az igény, a társadalmi reprodukció látja kárát. A szocialista nevelés és a társadalom követelte korszerű oktatás megvalósítását csak olyan nevelőkkel biztosíthatjuk, akik anyagi biztonságuk védeltségében csak az oktatási és nevelési feladatok legkorszerűbb és leghatékonyabb megoldásával vannak elfoglalva.

A PEDAGÓGUSKÉPZÉS

A fő cél — a korszerű nevelés és oktatás — egyik feltétele csak a nevelők anyagi biztonsága. A másik alapvető feltétel a korszerű pedagógusképzés. Olyan időszakban élünk, amikor a társadalom teljes gépezete efelé a kérdés felé fordult. Ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyományos pedagógusképzés nem elegendi ki a társadalom támasztotta igényeket. Legvilágosabb ez a törekvés a tanítóképzésben. Senki sem kifogásolja tanítóágunk pedagógiai, módszertani és lélektani felkészültségét. Annál több kifogás merülhet fel tanítóink általános műveltségével kapcsolatban. Ezen a téren tehát a szakmai felkészülést kell ötvözni az általános műveltséggel. Hogy kétéves vagy hároméves akadémia fogja-e ezt biztosítani, még nem tudjuk. A közeljövő azonban meghozza a megoldást.

A tanárképzésben más a helyzet. Általában kevés kifogás hangzik el tanáraink tárgyi ismeretével kapcsolatban. Annál kifogásolhatóbb, hogy a

tanárképző főiskolák és egyetemi tanszékek szinte mellőzték a pedagógiai, módszertani és lélektani fölkészülést. Ezek a tárgyak megtűrt voltak nál fogva a hallgatók előtt is másodrangúak voltak. A felsőfokú káderképzés tehát arra oktatta a tanárjelölteket, hogy MIT kell tanítaniok. Holott a tárgyi ismeretek mellett legalább olyan alapos pedagógiai-lélektani ismeretekre is szüksége lenne a jövőbeni pedagógusnak. Az oktatással kapcsolatban a felsőfokú káderképzésnek választ kell adnia a HOGYAN? és MIÉRT? kérdésekre is. Ha ezt továbbra sem biztosítja, marad az eddigi gyakorlat: minden gyakorlati tapasztalat nélkül belöktük a kezdő tanárt az osztályba, s találja föl magát, ahogy tudja.

Pedagógiai ismeretek hiányában a lelkiismeretesebbje pár év alatt keservesen, egyéni úton szerzi meg a szükséges elméleti és gyakorlati tudást. Egy részük pedig jól-rosszul visszaidézi saját középiskolai tapasztalatát, tanári eljárásait, és megkísérli azokat utánozni.

Természetes, hogy az így felkészített pedagógus káderekkel nehezen valósítható meg a jó hagyományos oktatás is. Még kevesebb a remény, hogy a korszerű oktatás útjára lépünk, hogy felszámoljuk azokat a merevségeket, melyek lépten-nyomon gátolják a hatékonyabb tanítás kibontakozását.

AZ ISKOLA

Az utóbbi években tett — tegyük hozzá: eredményes — erőfeszítések, hogy iskoláinkat ellássuk tanszerekkel, csak a hagyományos oktatás feltételeit teremtik meg. Mire hiányos szertárainkat, laboratóriumainkat végre feltöltjük az előírt tanszerekkel, a műszaki forradalom oly hatalmas haladást tesz, hogy akkor válik teljesen világossá iskoláink korszerűtlensége.

Nem túlzok, ha azt állítom, hogy iskoláink a krétakorszakban« vannak. Aki ma elégedett, mert a tantermekben a táblákat zöld gumitáblára cserélték fel, a szertárakba audio-vizuális eszközöket szereztek be, az egyenlő azzal a polgárral, aki a városi közlekedést azért dicséri, mert a fiákerosok tranzisztoros rádiót szereltek a gumirádlisokba.

A szemléltető eszközök biztosítása ugyanis csak Comeniusnak, a XVII. század nagy pedagógusának a szemléletességéről vallott elvét biztosítja az oktatásban.

Ma a társadalom az iskolától sokkal többet kíván. A műszaki és tudományos haladás pedig sokkal korszerűbbet kínál az iskoláknak. A pedagógiai kibernetika és a kibernetikai gépek biztosítani tudnak az egyén képességeihez szabott oktatást.

A KIBONTAKOZÁS ÚTJA: A PROGRAMOZOTT OKTATÁS ÉS OKTATÓGÉPEK

1954-ben B. F. Skinner, a Harvard Egyetem pszichológia professzora elindította a XX. század legnagyobb oktatási mozgalmát. Egy iskolai látogatás kapcsán az oktatási módszereket kezdte tanulmányozni. Megdöbbentette, hogy a hagyományos órávezetésben mennyi az üresjárat. Elemzése során egyre nyilvánvalóbbá vált előtte, hogy a jelenlegi oktatás ésszerűtlen. Nem sarkallja eléggé a tanulót, az nem jószántából tanul, hanem a büntetéstől, a rossz osztályzattól való félelemből. Megállapította, hogy a szokásos osztályfoglalkozásokon a teljesítmények azonnali igazolásának hiánya miatt a tanulók többsége nem jut megfelelő sikerélményhez és ennek következtében aktivitásuk is kisebb, továbbá, hogy a tanulás tempóját nem az egyén, hanem az osztályátlag határozza meg. Szerinte a motiváció annál eredményesebb, minél rövidebb a tanulás és az eredmény közti idő.

Elméletét kísérletekkel igazolta, és megalkotta új tanulás-elméletét. Ennek gyakorlati változata a programozott oktatás néven vált elterjedté. Jellemző ismérvei a következők:

— A tanulási folyamatot logikusan egymásra épülő, elemi lépésekre kell felbontani,

- s ebben az esetben a tanuló szinte hibátlanul tudja feldolgozni a megadott információkat.
- A tanulót maximális módon aktivizálni kell, tehát minden lépésre azonnal választ kell kapnia, s ez sokkal hatékonyabb, mintha elolvassa a megfelelő szöveget.
- A válaszadás után azonnal meg kell erősíteni teljesítményének mértékéről, s ez a közvetlen visszacsatolás ösztönző hatással van további tevékenységére.
- A tanuló saját maga által megszabott tempóban halad, ezáltal a programozott oktatás megkönnyíti az egyéni képességek kibontakozását.

Skinner elméletét tovább gazdagították, és jelenleg mind a tőkés, mind a szocialista államokban több száz kipróbált oktatási program szolgálja a rendes iskolai oktatást, és a felnőtteképzést.

Az első oktatási programok megalkotói megszerkesztették az oktatógépeket is. Az első, kezdetleges programolvasó gépeket, melyek lényegében csak az esetleges csalásokat voltak hivatva kiküszöbölni, követték az egyre bonyolultabb oktatógépek, melyek szinte a magántanító szintjére emelték az egyéni oktatásra beállított gépeket.

Az oktatógépek azonban még a legfejlettebb ipari államok iskolarendszerei számára is túl drágáknak bizonyultak. Ezért a különféle oktatógép-családok mellett kialakultak a programozott tankönyvek.

Mi a különbség a hagyományos és programozott tankönyv között? P. Kenneth Komoski, a New York-i Center of Programmed Instruction igazgatója szerint: »A klasszikus tankönyvről azt mondja: „Ide mindent beírtam, amit tudok. Ha nem érted, buta vagy.” Egy oktatási program szerkesztőjének azonban azt kell mondania: „Itt minden, amit meg kell tanulnod, le van írva. Ha nem érted — én vagyok buta.”« Azaz a hagyományos tankönyv úgy készül, hogy a szerző egyéni nézete szerint állítja össze munkáját, azt a gyakorlatban soha ki nem próbálja. Ha használta nem eredményre vezető, a tanulót okoljuk. A programozott tankönyveket szakegyüttesek állítják össze (pszichológus, pedagógus, a tantárgy elméleti szakembere, gyakorló pedagógus), a nyers változatot kis, majd nagy tanulmány-csoportokon kipróbálják állandóan javítva a szövegen, míg az 95%-ban megtanulható nem lesz minden tanuló számára.

Egyben a fenti százalékértékkel a programozott tankönyv előnyét is jeleztük. Ilyen magas százalékarányú elsajátítási fokot ugyamís egyetlen hagyományos tankönyv sem tud biztosítani. A másik előny, hogy a tanulmányi idő 20—30%-kal csökken a hagyományos oktatáshoz viszonyítva.

A programozott tankönyvvel vagy oktatógéppel folyó munka hasonlóít egy sokszávu autópályához. Minden gépkocsi egyszerre rajtol, egyéni tempóban halad a cél felé, és mindenki befut a célba. A hagyományos oktatás ezzel szemben azonos tempót követel minden »gépkocsitól« (tanulótól), függetlenül attól, hogy Mercedes vagy Trabant állt-e rajthoz.

Természetesen nemcsak a tanulónak, a pedagógusnak is haszna van az új módszerekből. Jelenleg idejének kb. 38%-át fordítja csak közvetlen oktatási feladatokra, 68% adminisztrálásra, készülésre, különböző üresjáratokra fecsérlődik el. Az új módszer bevezetése lehetővé tenné, hogy sokkal többet foglalkozzon az önképzéssel, jobban ismerje tanítványait, és segítséget nyújtson az arra rászorulóknak. Végre ideje nyílna neveléssel is foglalkozni, amire a jelenlegi rendszer kevés lehetőséget nyújt.

Az új módszer hívei mellett megjelentek ellenségei is. Ők főleg az elgépiesedéstől féltik az oktatást. Az aggályokat egy ősi kínai történettel szeretném alátámasztani:

»Dzsi Gung egy öregembert látott, aki veteményesében foglalatосkodott. Öntözőárcokat ásott. Maga szállt le a kútba, s karjában hozta a vízzel telt edényt, hogy az árokba öntse a vizet. Nagyon sokat kínlódott, de csekély eredménnyel.

Dzsi Gung így szólt:

— Van egy berendezés, mellyel naponta száz öntözőárkot lehet megtölteni. Kevés fáradtsággal nagy az eredmény. Nem használná inkább azt? A kertész felegyenesedett, ránézett, s megkérdezte: mi volna az.

Dzsi Gung így válaszolt:

— Veszünk egy fából készült emelőkart, mely elől könnyű, hátul nehéz: így annyi vizet húzhatunk, hogy csak úgy ömlik. Gémeskútnak hívják.

Bosszúság felhőzte be az öreg arcát, aztán mosolyogva megszólalt:

— Ha valaki gépeket használ, az minden dolgát gépiesen végzi. Aki meg gépiesen úzi a mesterségét, annak a szíve is géppé válik.

A kételkedők, akik attól tartanak, hogy az oktatógép mellett gyermekük szíve gépszív lesz, az ne küldje őket központi fűtéses iskolába. Mint minden technikai produktum, az oktatógép is lehet »jó« vagy »káros« aszerint, hogy mit csinálnak belőle az emberek...

A legfejlettebb oktatógépek a PLATO rendszerűek (Programed Logic for Automatic Teaching Operations), melynek »szíve« egy nagy teljesítményű számítógép. A számítógép memóriaegységeibe beprogramozható bármely tananyag vagy párhuzamosan több tananyag. A berendezés képes akár-2000 tanulónak is egyéni munkatempója szerint adagolni a tananyagot. Közben elemzi a teljesítményeket, igazodik az egyénhez, mint a legjobb magántanár.

Az új rendszer azonban gyökeres változtatást kíván az egész oktatási rendszeren. A programozott oktatás elsősorban a tanórák időtartamán közvetlen változtatást. Ha a tanuló teljes aktivitást fejt ki, 30 percnél tovább képtelen intenzív munkát folytatni. Megbomlik a hagyományos osztály és tanév fogalma is. A gyakorlatban is lehetővé válik, hogy egy-egy tanuló, vagy csoportok fél év alatt végezzék el a teljes tanév anyagát, azaz rövidebb idő alatt az adott iskolát, mint a megszokott idő.

Változnia kell az iskola személyzetének is. A tanári képesítésű foglalkoztatottak mellett kötelező jelleggel minden iskolában pedagóguson, pszichológuson kívül még kell találnunk a villamossági mérnököt is, aki a berendezések karbantartását végzi.

Látszólag mandez drágítja az oktatást. De csak látszólag! Emlékeznek? Félévkor Szabadkán a középiskolások fele megbukott! Az új módszer pedig rövidebb képzési időt és a tanulók 95%-ának sikeres munkáját kínálja.

Vajon mód van-e arra, hogy iskoláinkban megjelenjenek az oktatógépek? Szabadkán van egy számítóközpont, nagy teljesítményű számítógéppel, melynek kapacitását nem tudom, milyen százalékban használták ki. A közgazdasági iskolaközpontnak saját számítógépe van. Erről tudom, hogy eddig még nem működött... Mindkét berendezés alkalmas lenne arra is, hogy tanítási programokat tápláljunk be memóriaegységeibe. Az egyik a közgazdasági fakultás hallgatóit oktathatná, a másik pedig néhány középiskolát.

Nem vagyok álmodozó pedagógus. Képeletem azonban nem nyugodhat mindaddig, míg a számítógépeink csak az adómat, villanyszámlámat, rádió- és televízió-előfizetésemet számolja ki, iskoláinkban pedig tanítványaink fele évről évre lemorzsolódik, mert krétakori módszereink és felfogásunk nem a korszerű és eredményes oktatás pénzelését biztosítják, hanem az osztályismételőket.

Sokan ismerik Caroll Lewis *Alice a csodák országában* című csodálatos gyermekregényét. Itt találkozunk a következő résszel:

»Ha Alice később visszagondolt rá, sohase tudott rájönni, hogy mi is történt tulajdonképpen: csak azt tudta meg, hogy a Királynő hirtelen megragadta a kezét, és teljes erejéből futni kezdett; s hogy a Királynő olyan gyorsan futott, hogy már csak mehezen tudott vele tartani; méghozzá állandóan biztatta is a Királynő: „gyorsabban!”, de Alice pontosan tudta, hogy ennél gyorsabban már nem lehet — csak annyira kifulladt, hogy ezt nem bírta meg is mondani.

— Ott vagyunk már? — nyögte Alice utolsó erejével.

— Hogy ott vagyunk-e? — így a Királynő. — Már tíz perce eljöttünk mellette! Gyorsabban! — És némán rohantak még egy ideig. — Most, most! Rajta! — kiáltotta a Királynő. — Gyorsabban! Gyorsabban! — s most már úgy rohantak, mintha csak a levegőben vitorláztak volna. A következő pillanatban Alice szédülve és kifulladásra a földön ült.

A Királynő egy fához támaszkodott, s jóságosan azt mondta:

— Egy kicsit most pihenhetsz.

Alice meglepetten körülnézett:

— De hiszen egész idő alatt ez alatt a fa alatt maradtunk! Minden pont olyan, mint az előbb.

— Persze — mondta a Királynő —, hát te mit gondoltál?

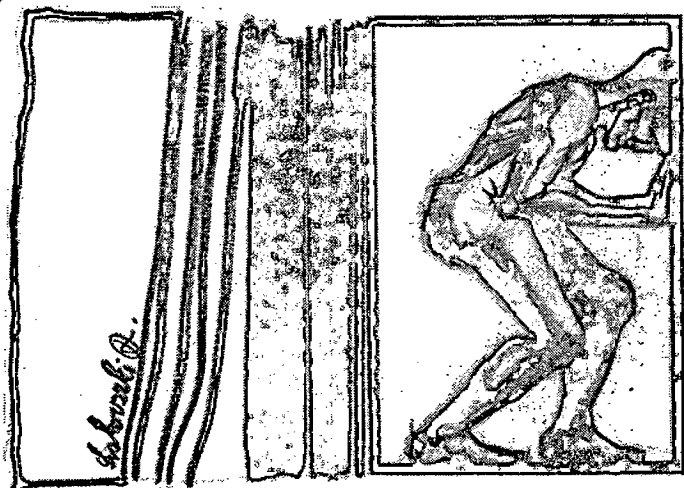
— Hát, mifelénk — mondta Alice, s alig kapott levegőt — az ember, ha így fut, mint az előbb, valahova máshova jut.

— Az aztán a komótos ország — mondta a Királynő. — Errefelé olyan gyorsan kell futnod, ahogy csak bírsz, ha egy helyben akarsz maradni. Hogy máshova kerülhess, ahhoz legalább még egyszer ilyen gyorsan kell szaladnod.«

A természettudományok, a technika robbanásszerű fejlődése megkívánja oktatási rendszerünket, hogy legalább helyünket megtartsuk. De mivel nálunk a múlt mulasztásait is pótolni kell, fokoznunk kellene a tempót, hogy helyünkről előremozduljunk.

Nem pedagógiai ábránd az oktatás automatizálása, hanem sürgető társadalmi kényszer. Hogy mindez pénzbe kerül? Igen. De kiadásaink megtérlénének a dolgozók oly sokszor kifogásolt alacsony képzettségi színvonalának gyorsabb és hatékonyabb emelésével.

A termelésnek, tudományos életnek ugyanis nem a bizonytalan jövőben lesz szüksége a képzettebb szakemberekre. Nem várhatunk arra, hogy a pedagógiai babonák, tévhitek labirintusában elsikkadjon a társadalmi igény. A termelésnek MOST, HOLNAP kellenek a képzettebb szakemberek: Azok a fiatal mérnökök ugyanis, akik öszre íratkoznak be a műszaki egyetemre, öt év múlva, munkába lépésükkor már elavult technikai ismeretekre támaszkodhatnak. Az oktatás egész rendszerét kell felszabadítani a merevségtől és helyezni a legkorszerűbb alapokra. Ezért, kedves szülők, dolgozók, választópolgárok, politikusok, járuljunk a pénztárhoz!

OLVASÓNAPLÓ

A NYUGTALANSÁG IMPRESSZIÓMOZAIKJAI

GULYÁS JÓZSEF: *Vörös fagyöngy.*

Forum, Újvidék, 1970.

Minden bizonnyal a vajdasági magyar irodalom legfontosabb, éppen ezért legizgalmasabb kérdéseire kellene már választ adnunk, ha irodalomkritikánk egzakt következetességgel reagálna minden új eseményre: kötetekre, folyóiratokra, rádióban műsorra kerülő alkotásokra, színházi előadásokra, írói estekre... Fokozatosan mégis az a fajta kritikus magatartás vált szabályszerűvé, amely a hallgatás (és elhallgatás) szerfölött elegáns — legfőképpen pedig nagyon kényelmes — módszerével fejezi ki »mondani-valóját«. Sokszor ez valóban tudatos és számon tartott ítélezést is jelent. És ha történetileg vizsgálva azt kell is mondanunk, hogy valamikor megvolt, illetve meglehetett a maga funkciója az efféle viszonyulásnak, akkor is be kell látnunk, hogy ma már — irodalmunk megváltozott struktúrájában — semmiképpen sem hasznosítható. Egy bizonyos fejlettségi fokig nyilván kívülről nyert hajtóerők segítségével is eljuthat egy-egy irodalom, de a stagnálás bekövetkezését csak saját bázisának kiépítésével kerülheti el. Amit mostohább körülmények között elvégeztek a szerkesztők is, azt napjainkban már a kritikusoknak kellene elvégezniök, — nem buzogánnyal, hanem egészséges, építő jellegű bírálattal.

Ha visszatekintünk a vajdasági magyar irodalom utolsó évtizedére, meg kell állapítanunk, hogy a kritikusok az aktuális műbírálat tekintetében nagyon sokszor nem bizonyultak elég tárgyilagosnak, akár hiányosságok miatt, akár pedig bizonyos elsődleges csoportcélok érdekében. A mind határozottabb profilt öltő irányzatok eleve magukban hordozták az értékelési folyamat egyoldalúvá válásának (vagy túlspecializáltságának) veszélyeit, azt a súlyos következményekkel járó lekötelezettséget, amely oda vezet, hogy a kritika értékeléseit szervezeti kérdések befolyásolják, tehát külső tényezők határozzák meg (pl. az egy közös, vagy a más-más irányzathoz való tartozás).

A kérdéskör általánosabb vonatkozású boncolgatása — akár ilyen célzatú nagyobb szabású akciók formájában — segítené irodalomkritikánkat eddig hiányzó spontaneitása kialakításában, amit már automatikus reagálásokra is képessé tenné, és növelné annak lehetőségét, hogy — felismerve valós funkcióit — irodalmunkban elfoglalja tényleges helyét, betöltse szerepét. Részesévé váljon annak a még gyenge, de széles síkon mozgó szépirodalmi áramlatnak, amelynek főbb megnyilvánulásai:

1. az avantgarde (főleg a próza) és a hagyományokat ápoló irodalom egymáshoz való közeledése;
2. egy új fajta népiesség általános érvényű jelentkezése;
3. e népiesség »betörése« az avantgarde prózába.

Nem taglalni, csupán jelezni akartam itt néhány olyan problémát, amely valamivel közelebb vihetne bennünket egy lehetséges kiindulóponthoz.

Gulyás József költészete nem elsősorban különös esztétikai sajátosságai, hanem sokkal inkább jellegzetes orientációi révén szolgál kitűnő adaléku irodalmunk főbb jellegzetességeinek érzékeltetéséhez. Az »irodalmi élet« periferiájára szorult alkotók tipikus problémái az ő művészetében (és életében) jelennek meg a legtisztább formában, ezért a sok irányba folytatott külső és belső harc bonyolult képlete is talán éppen az ő költészetéből és költői — emberi világából vezethető le a legnagyobb sikerrel. Ennek a képletnek azután magába kell foglalnia irodalmunk belső struktúrájának jó néhány nagyon fontos tényezőjét.

Gulyás költészetével alig foglalkozott a kritika, mint ahogy más »mágnajos alkotókra« sem fordított különösebb figyelmet.

*

A *Vörös fagyöngy* verseiből egy visszafojtott, belső nyugtalanságtól izzó, de mindenképpen csak önnön méreteiben mozgó költői erkölcsiség dacos lázadása sugárik ki egy megmervített világba. Gulyás nyugtalansága erős emócióktól fűtött elszánt kutatás, de az ember Gulyás jellegzetesen tanácstalan életérzésébe ágyazva. Tanácstalanságát költészetében nem egyetlen magatartásformaként, hanem a felemelt hang bátortalan, bizonytalan csengéseként értem.

A költő eredményeinek felmérésére eddig senki sem vállalkozott, néhány recenzió azonban íródott a *Vörös fagyöngy* kapcsán. Némelyüknek érdekes sajátossága, hogy a Gulyás-költészet súlypontjának keresésekor szinte észrevétlenül átkanyarodnak a költő életének (sőt magánéletének) elemzésébe. Talán véletlennek is felfoghatnánk a hasonló megoldási módok efféle kedélyesen cinikus összetalálkozását a sarki kispadon, ha a verseknek és a recenziók által feltárt, igen sovány lényegnek az összefüggésbe hozásakor nem derülne ki, hogy a recenzenseket egyazon cél vezérelte: megtalálni valahol azt az irányadó információt, amire a versekben nem akadtak rá. Reménytelenül váló helyzetük okozója pedig az, hogy Gulyás verseinek mélyen szubjektív költői énjét (különösen ennek az ének az ítéleteit) a költői erő objektívizált minősége kérdőjelezi meg. (Ennek az objektívizált« minőségnek a megvilágítására majd később, az »aktuális versek« tárgyalásakor térek ki.) Mivel pedig a versek lényegi magva így kicsúszik a kezünk közül, recenzióíróink arra döbbennek rá, hogy ezen az úton (a versek vizsgálása útján) nem érhetnek célba. Így hát az egyszerűbb, de járhatóan látszó utat választják.

Természetesen az effajta megközelítést semmiképpen sem tarthatjuk megoldásnak: nem lehet feladatunk a költő emberi világának (»erényeinek« és »gyarlóságainak«) elemzése. Ezért a szerzők nevére való hivatkozást sem látom itt fontosnak. A vita viszont indokolt lehetne, ha figyelembe vennénk, hogy az említett munkák még ilyen vonatkozásban is alaposan félremagyarázzák Gulyást.

A verseknek ez a nem talált lényegi magva persze a maga komplett, metafizikus egységében aligha hozható fel. Részenként kell megkísérelnünk felkutatását, hogy azután — amikor már sok összetevő elemének birtokába jutottunk — újra megpróbáljuk szintetizálni, egységében látni.

*

A vajdasági líra csendesebb, tempósabb irányát követi Gulyás József költészete. Elődeit keresve mégsem a realista hagyományokat továbbfejleszteni akaró »avantgarde előtti« költőinkhez jutunk el, hanem az izmusok kora, világirodalmi rangú képviselőivel rokoníthatjuk. Ez a kapcsolat azonban nagyon áttételes, és sokszor éppen csak a külső forma megválasztásában, vagy esetleg (részben) a belső forma megkomponálásában jut kifejezésre. A tartalmat már alig érinti az a jellegzetes abszraháltsággal párosuló, dinamikusan tettre kész lázadás, amely annyira jellemző a nagy

példaképek: Becher, Brecht, Whitman, vagy még inkább Breton, Aragón, Aluárd és Apollinaire költészetére. És itt található meg Gulyás költészetének alapproblémája: tartalmában szerves egységbe olvad a freudi szabadasszociációk szövevénye a józan és világos népi bölcsességgel. Ez az egység olykor diszharmonikus kettősséggé alakul a gyengébb versekben. Ebben a széteső vers-magban rejlik Gulyás költészetének legnagyobb fogyatékosága. Nem minden esetben bomlik fel az egység, ám a gondolat automatizáltsága gyakran kikapcsol, a gondolat nem minden esetben képes kimondani önmagát az értelem ellenőrzése nélkül. Az értelem funkcionálása pedig Gulyásnál egészen más irányt szab a versnek.

A szürrealistákhoz hasonlóan a *Vörös fagyöngy* költője is azt vallja, hogy az emberiség, az ember nem érdemli meg, hogy foglalkozzanak vele, sőt ez a mélyseges kiábrándultság a saját emberi világával szemben is könyörtelenségre és megvetésre készíteti. Szinte kétségbeesetten harcol az-za a fiziológiai adottságokból eredő emberi lénnel, akit el kell fogadnia, mint önmagát:

*mint valami
meleg szőrű patkány
meleg színű
és alattomos
Sajnálom
hogy megvonom magam
a madaraktól
mindentől*

(Hídeq a tér)

Egy szürrealisan konkretizáló folyamat kivetítődései ezek a versek. A konkrétum realitását a tények regisztráló rögzítése támasztja alá, ugyanakkor azonban az életnek ez a pozitívista szemlélete meg is szabja e költészet gátjait. A lázadó nyugtalanság impressziómozaikjai fűződnek össze költeménnyé, de sokszor szinte önmagukban véve is kerekék és versértékűek:

*verseim vesztesre álló játszma
verseim látható dolgok látása*

Gulyás életszemlélete szintetizálás helyett az analízis részlettényeivel vitatkozik. A *Buddha* c. vers kitűnően példázza, hogy a jelenségek elleni lázadásban (vagy mellettük való kiállásban) tulajdonképpen csak a felszint mozgatja meg, a jelenségek valóság tartalmának leglényegesebb mozzanatait érintetlenül hagyja. Tehát — a valóság lényegi oldalának kidomborítása nélkül — totális ábrázolásra sem kerülhet sor. A fölsimert motívumokat kiértékeli, állást foglal velük kapcsolatban, de nem köti be őket a világ vérkeringésébe, a mába. Ezen az ábrázolási szinten leginkább az életérzés-kifejtő lírai költeményekben, vagy esetleg az erős gondolati töltésű impresszióversekben jut túl. (Ezekről majd a későbbiek folyamán többször is szó esik.)

A kimondott társadalomkritika az olyan jó versnél is megmarad az analízis szintjén, mint amilyen a *Vers a rongyról* című. Pedig ez a költemény — ritmusa erőteljes lüktetésével, hangja szenvedélyességével — már kívül van azon a »rossz akusztikájú« körön, amelyen belül még a legharányabb kiállítás is tompítottan, élevesztetten hangzott.

Gulyás költői magatartásformájának tipikus gesztusa a szigorúan egyéni erőtudat, az adys megalázhatatlanság-érzet hangsúlyozása. Ez az emberileg őszinte megnyilvánulás azonban — érdekes módon — éppen az ellentétére, egy alig egyéníthető és nagy területre kiterjedő bizonytalanság talajára épül. Az alkotói akarás (szándék) és az emberi talajtalanosság konfliktusa a versek hangnemében csúcso sodik ki. A költő bátorságát — számunkra e kötet alapjában még beláthatatlan — érzelmileg kisajátított perspektívák éltető reménye táplálja. Ez segíti Gulyást abban is, hogy a világ

(és elsősorban szűkebb társadalmi környezetében) tettei miatt felelősséget érezhessen és szavainak súlyába belefektethessen többet is annál az erőnél, amit egyelőre a magáénak érez.

Mind nyilvánvalóbbá válik, hogy a minden falat átütő költői erő hiányzik a *Vörös fagyöngy* verseiből. Nem a harsogó hang hiányolása, hanem a valóság mélyrétegeiből fakadó, megfellebbezhetetlenül egyéni ítéletek követelése ez. A szavak igazsága csak akkor lehet teljes, ha egy erős egyéniség bátorságát érezzük mögöttük. Mert habár Gulyás ítéletei sokszor tévedhetetlenek, józanok és túllontúl is helyénvalóak, mégis csak félértékűek: felszíniek. És nem reflexszerűen frissek: egy kivárt állapotból szólnak hozzánk. Ez a kivárt állapot pedig — a maga kései hangulataival — nagyon is nyilvánvaló. Mivel e versekben éppen a hangulati elemek a legfőkéletesebbek, a leginkább vallomások hatásúak, eleve megvonják a költőtől gyengéi elleplezésének még a lehetőségét is. De, bár ilyen szempontból feleslegesen árulkodóak, mégis éppen ezek a hangulati elemek jelentik a kötet legerősebb pólusait, különösen koncentrált minőségükben, a tömör lírai versekben.

Továbbfolytatva a megkezdett gondolatmenetet, eljutunk a nyílt kérdésfeltevéshez: tulajdonképpen milyen minőségű is a kötet nagyszámú aktuális versének aktualitása? A kérdés részletes megválaszolása a Gulyás-versek legbonyolultabb problémáira adhatna választ.

A kötet verseinek olvasásakor azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy döntő többségük (még a szerelmes versek egy része is) a világ legújabb eseményeire való költői reagálás. Csakhogy ez a reagálás — tartalmát tekintve — nem minden elemében minősül eredetinek, határozottnak, egyénien újnak és mindenki másétól különbözőnek, vagy legalábbis gyökereiben megalapozottnak.

A *Soha forróbb lapok* c. vers azok körül való, amelyeket — mivel napjaink eseményeire válaszolnak — aktuális versnek nevezhetnék, ha nem lenne bennük objektív hatású, tehát már ismert és köztiszteletben álló véleményekből, etikai formákból eredő a kisarkosodó költői állásfoglalás. Tulajdonképpen ez a kifogás jogtalan is lehetne, ha csupán a vélemények azonosságáról vagy rokonságáról lenne szó, ám emellett Gulyás a problémák mélyebb régióiba is behatolna, az állásfoglaláson túlmenően, vagy éppen annak alátámasztására olyan összefüggéseket, rejtett vonatkozásokat is feltárna, amelyeket csak ő látna, vagy érezne tiszta formájukban. Egy általa meglelt esztétikai módszerrel és egy egyénibb világlátással mindenképpen hitelesebbé kellene »varázsolnia« állásfoglalásából kilobbanó lázadását, hogy az ne passzív lázongás, hanem dinamikus tetterekészség legyen. A pózt hordozó lázadás csöppet sem egyértelmű, és fokát számbavéve is azt látjuk, hogy hullámai igen-igen kimértek, a legkevésbé sem tűnnek veszélyesnek semmilyen irányba sem. Még a vers csúcsa és a magatartásforma kiteljesedése is ezt példázza:

*Zöld hűvös szaga,
gondolom, megírom,
de újságot kellene szerezni
meleg, füstölgő újságot.*

A költő fájdalmasnak szánt, figyelmeztető sóhaja sem elég hiteles, inkább szenvedésnek, mint mély szenvedésnek a benyomását kelti.

*Soha ilyen forró levek
nem jártak kezemben.*

És itt már megfogalmazhatjuk a második kérdést: Gulyás aktuális verseinek esetében tulajdonképpen miben áll ez az előbbieken vázolt kérdés? Megkésétt reflexióknak, vagy fiókban pihentetett versekkel állunk-e szemben? A feleletet már a következő verseskötetétől várjuk.

*

A kötet sajátos hangulatú és sokszor már bántó gyakorisággal ismétlődő gesztusképei mögött az elidegenedés finom idegszálakba szőtt élménykörére figyelhetünk fel. A belőle táplálkozó reagálások mennyiség- és minőségbeli változatai kerestetik velünk a költő magatartásának alapvető okait. Sokkalta könnyebb módon vonhatnánk le következtetéseket, ha csupán Gulyás szellemi arcélinek vizsgálásából indulnánk ki komplett költői egyéniségének rajzához, ám éppen őt ismerve kell lemondanunk egy ilyen fajta megközelítéstről, mert nála elsősorban az eszmei-szellemi profil a legkevésbé beszédes. Egyrészt azért, mert Gulyás költői alkatától idegen az eszmeiség, másrészt pedig Gulyás sajátos helyzete miatt, amit írásom elején már körvonalaztam.

Ám ha nem is helyezzük őket vizsgálódásunk középpontjába, néhány vonatkozásban akkor is ki kell térnünk Gulyás költészetének azokra a próbálkozásaira is, amelyek intellektuális irányba történtek. Ezek a kísérletek csupán néhány esetben hoztak jelentősebb eredményeket (*Gondolatok a versről*), a nagyszabásúnak szánt, szervezett eszmekörrel operáló versekben viszont sikertelenséggel végződtek.

Hogy Gulyás költői alkatától valóban idegen a mélyebb eszmeiség, ezt az bizonyítja leginkább, hogy nála a versharmónia csak akkor bomlik meg, ha — a költemény csodálatos impresszióinak nyomatékosítására — erőltetett, a szándékoltagságtól sem mentes gondolati elemekkel igyekszik elérni a vers eszmei megalapozását. A vasablakon átkukucsáló filozófus felidéződése rossz hatással lehet az olvasó esztétikai szenzibilitására; a vers leesése ilyen óriási erejű sorok után fokozottan negatív hatású:

*a világ végső körein kívül
lombba zárt szél s zene
forgatja levelek véreres hurkáit*

*hajamba virág kigyófészek
csönddel benőve fekszem
sugárrá foszlott kardom keresztm.*

(Levél helyett)

Habár Gulyás verselési módjára gyakran jellemző a filozofikus módor, az előbbieken jellemzett tartalmi kettősség (szabadasszociációk kontra népi bölcsesség) miatt ezt semmiképpen sem találhatjuk megokoltnak. Még akkor sem, ha a numerikus prózához közelítő műformán belül a gondolatrítmussal való sikeres operálás formailag megteremti is a filozofikus verselés lehetőségét. Mivel az a tartalommal nincs egységben, inkább felöltött póznak, mint spontán alkotásmódnak hat. (*Törések stb.*)

A vers magas szintről való leesése az olvasóban kiábrándulások sorozatához, végül pedig a költő tehetségébe vetett hitének elvesztéséhez vezet, még akkor is, ha olykor-olykor kitűnő verset is olvas tőle. A tömör, túlírátlanul megformált érzelmi-hangulati költeményekben azonban sohasem fenyegeti Gulyást a vers megtörésének ez a veszélye. A *Lehet* c. kis, filigrán verse bizonyítja a legbeszédesebben, mennyire nem a koncepciózus gondolati versekben, hanem éppen az efféle koncentráltan lírai költeményekben kamatoztatja leginkább tehetségét. Letisztult költői megnyilatkozások ezek: hibátlanul kecsesek, könnyedek és elpusztíthatatlanul egészségesek.

A tömör hangulati verseken kívül pedig a vallomások erejű, felfokozottan lírai képekben jut a legmagasabb önkifejezési szintig Gulyás:

IRÁS ELŐTT

*istenem ki óv meg e verstől
védekezz soroknak szorított kéz*

(Kilenc kétsoros)

A *Vörös fagyöngy* gerincét képező apró lírai remekekben értékesíti Gulyás reflexét, amelynek segítségével az élet minden mozzanatában megérinti a verset. A valóság feltárására irányuló misztikus sejtése (impreszjonisztikus beleérzése) a lét lényegét fürkészi. Életélményét is ezek-

ben a költeményekben kell felfedeznünk: a tájban, a tárgyokban... A tájkép-metafórák és hangulat-impressziók minden ízükben a költő mellett tanúskodnak. (Többet, Idill, Meditáció, Versem, Mikor az ég, Falióra, Lehet stb.) Bennük nem szerkeszt, hanem egészében lát. A dialektika költőibb megfogalmazásával sem igen találkozhattunk még:

*mondj állandóbb lényeket
a szálló madárnál
többet a láthatónál
többet a láthatatlannál*

(Többet)

Az ember, a művész és a mű lényegi egységét, egymásba szövődését és a vers elpusztíthatatlanságának eszméjét így — ilyen szépen — nem fogalmazta még meg vajdasági költő:

*ha számot bezárom
kicsap szememből
ha szemem becsukom
ujjaim beszélnek*

(Versem)

Gulyás valódi költői szférájában minden átlátszó, áttetsző: az emberek, a tárgyak, a belső lelki folyamatok is. Nem érzékelhető a távolság és mélység: mindenhova be lehet látni, a pillantás mindenhova elér, de semmit sem foghatunk meg. A vers magja mozaikszerűen áll össze a definíció-kockákból, a gondolatok tulajdonképpen erős gondolati töltésű impressziók. És így születik meg Gulyás legnagyobb gondolati verse, a *Gondolatok a versről* című. Mint már korábban is jeleztem, nagyon is speciális, egyéni formájú és minőségű gondolati vers ez, a meglelt stílus és tartalom tökéletes harmóniáját sugározza. Impulzusokat kapunk a költői én legbenső régióiból, de annak igénye nélkül, hogy ezeket szintetizálja a költő az egységes megfogalmazás fokáig. A folyamat elmaradt része azonban nem kelt hiányérzetet, mert a vers nem is ígér mást, mint amit nyújt. És az összecsiszolt mozaikkockák valóban tökéletes szépségűek. Mint az már az eddigiekből is kiderült, Gulyás nem képes konstruálni, szerkeszteni, darabokból egészet alkotni: nála a részletek teljességére terelődik a hangsúly. Sorra élénk állítja a darabokat, és a legtöbb sejtene engedi, hogy milyen lehetne az egész, ami esetleg belőlük összeállna.

A *Gondolatok a versről* apró töredékeiben a költő ars poeticája fogalmazódik meg. A metafórák az emberi lényeg abszurd oldalának a megragadásai, kontúrjaik lehetővékony szaggatott vonalak, néhol csak a további irányok jelzői. A tipikusan »gulyási« abszurditás tulajdonképpen mindig a végtelenbe való kilendülési kísérlettel párosul:

*a semmi ügyes rendezgetése
a drága fehér kártyákon,
a vers a hiány összege,
nulla fok alatti létezés*

A lehetetlennel kapcsolatos valóság ígérete még a szerelmes versek végső kicsengésében is ott kísért: az őszinte vallomást erősíti meg. Az *Egy égernek köszönlek* c. költeményben a szerelmi érzés fölemelő lelkesültsége nem más, mint az örömmre vágyó játék illuzorikus költői átélése: ez a játék csak a versben létezik, a valóságban sohasem érhető el.

A kötet lírai vallomás-verseinek kitárulkozó őszinteségében nyújtja felénk Gulyás emberi egyéniségének kulcsát. (*Szobám falára, Kilenc kétsoros.*) Bennük fogalmazódik meg az a meneküléssel párosuló szorongás érzet, aminek okait már körvonalaztam, kimerítőbben elemezve pedig a költő és társadalmi környezete viszonyában, az egyén és a társadalom bonyolult kölcsönhatásaiban kellene keresnünk. A világból való kimenekülés

vágya emberi kicsinységük tudatából táplálkozva sodorja Gulyást szinte az elbújni és összezsugorodni félelmetes érzületéig. Az elzárkózó, mindentől iszonyodó szorongásos félelem már-már bergmani méretű:

*Szobámban ma holnap
nem lehet állni,
ülni csak, üldöggélni,
félve s ülve élni,
körbe-körbe járni ijéként.
Ebren, alva újra nézek
s alább-alább költözködöm.*

(Szobám falára)

Ez a talajtvesztett félelemérzet azonban nem mentes az önhibáztatás kétségbeesett fájdalmától sem. Tudatra ébredése szinte végzetesen tragikus alapszint ad pesszimizmusának:

*Kis támaszpontom
el fog merülni,
most látom, mire építettem.*

A keserűség és elégedetlenség Az öngyilkos c. versben csúcsosodik ki. A tehetetlen dühből táplálkozó lázadás itt már egyértelmű szemrehányássá, fanyar beismeréssé alakul át:

*most a függöny mögé lépek
szégyenemben
a kifakult vörösért
pirulok holtamban is
szarok a földetekre*

Küzdelme, harca a megfáradt ember örök csatája: már semmi sincs, ami reményét éltetné, csak a régi elképzelések. Ösztönzője folytonos nyugtalansága, ami olykor teleologikus értelemben is jelentkezik. Az eleve meghatározott lázadás, amit egy célszerűen táplált nyugtalanság fűt, nem mindig képes túlmutatni önmagán. Kapcsolata ezért erősebb az emberi, mint a költői énnel. Útkereséséből egy emberibb élet utáni sóvárgás olvasható ki:

*»kialszom lovak véres hurkát,
a gyümölcsök rosszát.«
»kipihenem az intézményeket,
a véres nyakú gitárt.«
»Másképp szerettem volna,
de ahogy a gyík sätöbbsi.«*

(O. R. helyett)

Életeszméje igazolásához az allegorikus sorsversekben találja meg a legszilárdabb alapot Gulyás. Kitérő megfigyelője önmaga sorsa törvényszerűségeinek, de pesszimizmusát még az életét irányító indítók felismerésével sem képes elosztatni. A »semmit sem tehetsz« fájdó és bénító érzülete lerázhatatlan bilincsként tartja fogva:

*A láthatár s minden
az udvarok terébe sűrűsödik,
egy szeg, melyet
nem szabad a helyére tenni,
mint a zseblámpa,
élesen rávilágít,
rásüt a pusztulás titkaira.*

(Kis horizontok)

Az a szemléletes ellentét, ami a Mikor az ég c. totálisan hangulati költemény és a Vázlat Török Sándor rajzaihoz c. hangulat-megragadásra

törekvő vers között van, általános vonatkozásban is jellemző a kötet verseiben kifejeződő életfelfogásra. Míg az első vers az életnek az intenzív belső élését igenli, és a legmélyebb élettartalmakat közvetíti a rögzített mozdulatok »termékeny pillanatában«, egy-egy lelkiállapot megdöbbenő szépségű rajzában, addig a második már az élet kívülről való élésének az elvét hirdeti. Az élettelen élet, a nem átélt élet varázsa tartja itt hatalmában Gulyást. Az életet jelképezze valami — mondja —, még ha ez a jelkép sohasem is léphet túl a csak szemlélhetőség, de nem érzékelhetőség határain. Sokszor ezzel rokon a szerelmes versekben felcsillanó vágy is: inkább kívülesik a hús-vér életen, minthogy egy konkrét nő elérésére irányuló határozott vágyként foghatnánk fel. Néha azt az érzést keltik, hogy a vers tulajdonképpen önmagához a vershez irányul vissza: a benne földoppingolt érzések helyettesítik azt a szerelmezt, aki így teljesen a háttérben marad. Az ilyen fajta szerelmes verseknek megszámlálhatatlan nagy elődjük van a magyar irodalomban; gondoljunk csak *Vajda János Gíma verseire*.

*

A nem teljes funkcióval ellátott képi és verstechnikai ismétlődések természetszerűen a költemények esztétikai értékeinek a rovására mennek. Egy olyan általánosnak mondható tendenciára utalnak itt, ami elsősorban Gulyás szimbólumainak rendszerre való formálódásában nyilvánul meg, de motívumainak analogikus rokonságában is felfedezhető.

Ismétlődő szimbólumai, habár a versek többségében jelen vannak, tulajdonképpen csupán a szóhangulat nyelvtani értelmében adekvát értékek. Ahhoz, hogy egyetemes jelentőségű szimbólumrendszert alkothassanak, amely tulajdonképpen *kulcsszavakat* foglalna magába, sokkal szorosabb összhangban kellene lenniük Gulyás költészetének jellegével. De éppen ennek az összhangnak a hiányára hivatkozunk, amikor sokszor még külön-külön is túlfűszerezettnek találjuk egy-egy vers domináns képeit a komplett vers esztétikai miliójében.

A vérmotívum szinte állandónak mondható Gulyás költészetében. Ugyanígy a vele asszociatív viszonyban álló penge-, kard- és késmotívum is. Azért kifogásolhatjuk gyakoriságukat, mert nem keltik a művészi spontaneitás benyomását, és funkciójuk a versben sem kivétel nélkül mindig világos, nemhogy egy költészet vonatkozásában világos lenne. Ahhoz pedig, hogy Ady híres szimbólumrendszeréhez hasonlóan egy szervezett eszmekör és esztétikai szféra összetevő elemivé válhassanak a versek életerétől függetlenül is, valóban Gulyás költészetének lényegileg sűrített központi magjaiként kellene funkcionálniok. Kétkedésre és hitelenségre intenek, mert hangzásukban túlságosan harcosak és súlyosak ezekben a csak nyugtalanul, de nem támadóan lázadó magányversekben.

Epikai fogantatású versei tartalmának tálalásában Gulyás logikailag következetesen jár el, ám azok cselekmény-vonulata mégis sok esetben versszerűtlenül kerül közlésre: a mese rejtett szálai egy váratlan utalás által még a vers közepén elrendeződnek, a kép idő előtt kitisztul. Ezt a célratoró stílust csak az ilyen közbeékelődő, erős esztétikai hatású kép teszi némileg oldottabbá:

*Két pont közt kifeszülve
lebeg a lány,
ujján gyűrűző lassú fonál.*

(Sűrű június)

De az esztétikai szint megtartása már nem mindig sikerül. Újra a mese az, ami a költészetet helyettesíti. Vagy gyengébb minőségű képek következnek, amelyek azonban szintén nem óvnak meg a vers leesésétől.

A *Vörös fagyöngy* lírai versei formailag is törésektől mentes, kerek kis mesterművek, képeik egy harmonikus kompozíció összetevői. Bennük csak elvétve találkozunk banális sorokkal. A hangulatok és érzések megformálásában inkább egyszerűsége, mint túlírásra, túldíszítésre hajlamos

Gulyás. És habár ez a költői erénye az egyes versek esetében jelentős eredményhez vezet, negatív mozzanatát sem szabad figyelmen kívül hagynunk. A versek folyamatos olvasásakor ugyanis fokozatosan módosulnak azok a benyomásaink, amelyek egy-egy vers kapcsán támadtak bennünk. Az állandó formai színvonal, a »szerényen szép« képek egymásutánja egyformasághoz, ha úgy tetszik monotoníához vezet.

Meglepő formai bravúrokra az impresszionista táj- és tárgy-leíró versek nyújtanak alkalmat Gulyásnak. Egy kínálkozó példa:

*magára maradt gépezet
üres körökben lépeget*

— — — — —
*kering értelmetlenül
őszbe magába mélyed
kerekeiben nincs idő
s fordulataiban élet*

(Falióra)

*

Gulyás költészete nem ragad meg a »szűkebb világ« lokális problémáinál, »templomtorony-perspektívával« tehát nem vádolható. És habár a mikrovilág ábrázolója, törekvéseiből egy egyetemes világkultúrához való kötődésnek az igénye érezhető ki. Szellemi magatartását a közízléssel, a kor moderneskedő divatjával való szembefordulás jellemzi.

Mindezek a tények alapjaikban függenek össze a vajdasági magyar irodalom struktúrájának legproblematisabb kérdéseivel. Az ilyen széles skálán mozgó orientáció lehet irodalmunk központi irányzatain való kívülmaradásnak a következménye is, de ami figyelemre méltóbb lehetőség: lehet minden kényszerítő körülménytől mentes kísérlet is, aminek tulajdonképpen a kívülmaradás a következménye.

Az azonban mindenképpen különös, hogy mindennek ellenére Gulyást az irodalmi köztudat »szabadkai költőként« tartja számon, túlhangsúlyozva a meghatározásban a »szabadkai«-t mint pejoratív értelmű minősítő jelzőt.

Vajon miért ápolgatunk gondosan még ma is hamis irodalmi köztudatot? És meddig lesznek még »újvidéki«, »szabadkai« és »vidéki« (sehova sem tartozó) íróink, költőink és tollforgatóink?

CSORDÁS MIHÁLY

Lapunk múlt évi első számában már foglalkoztunk Gulyás József *Vörös fagyöngy* c. kötetével. Ennek ellenére mégis helyet adunk Csordás Mihály írásának, mert elemzése több ponton eltér előbbi ismertetőnk szerzőjének megállapításaitól.

ADÓSSÁG ÉS TÖRLESZTÉS

ZOLTÁN CSUKA: *Moje dvije domovine.*
Svjetlost, Sarajevó, 1972.

Enver Čolaković nagyon helyesen cselekedett, amikor a fenti címen nemrég megjelent válogatás szerbhorvát nyelvű fordításának végére, utószóként illesztette be Csuka Zoltán költészetével és magával az anyag összeállításával összefüggő mondanivalóját, mert így az olvasó szabadabban és önállóbban alakíthatja ki véleményét a sarajevói Svjetlost kiadásában megjelent könyvről.

Jó ez így, annál is inkább, mert maga a fordítás átfogóbb és tisztább képet nyújt a költőről, mint Čolaković helyenként ellentmondásos, exkluzáló hangú, sőt, amikor a magyar költészet általános értékeléséhez nyúl, nagyon jóakarátú, de helyenként téves megállapításokat tartalmazó utószava. Ismertetőnknek természetesen nem célja, hogy a fordítóval vitázzon. Ellenkezőleg: az elismerés szavát kell nagyobb hangsúllyal kifejezni, mert a vállalkozás rendkívül tiszteletre méltó.

Mégis fel kell tennünk a kérdést, hogy voltaképpen mi Čolaković és a kiadó véleménye: az, a kötet századik oldalán található megállapítás, mely szerint »ipak, ovaj izbor nipošto nije pokušaj, da se na neki, makar najskromniji način odužimo našem velikom prijatelju i zaslužnom graditelju mosta...« (Ez a válogatás semmi esetre sem kísérlet, hogy akár a legszerényebb módon is törlesszük nagy barátunk és érdemdús hídverőnk iránti adósságunkat...), vagy pedig az utószó legvégén található bekezdésben fellelhető gondolat, mely szerint »Ez a gyűjtemény tehát nemcsak hazánk adósságának törlesztése irodalmaink nagy magyarországi ismertetőjével szemben, de egyben szerény hozzájárulás északi szomszédunk sajtóságos és dúsan termő költészetének megismeréséhez.«

Ezúttal nem idézem az eredeti szöveget, csupán azzal a megállapítással zárom le ezt, a már előljáróban szükségessé vált kitérőt, hogy a két különböző vélemény közül mi föltétlenül az utóbbival értünk egyet. Mert semmilyen érdemrend és hivatalos állami elismerés nem pótolhatja az ilyenfajta zászlóhajtást. Csakis Csuka Zoltán költészetének Jugoszlávia népeinek bármelyik nyelvére való átültetése képezheti azt a valóban szerény adósságtörlesztést, melyet a szinte példátlanul termékeny műfordító kiérdemelt. Vajon melyik kis nemzet vagy ország dicsekedhet azzal, hogy egyetlen író több mint nyolcvan művét fordította át anyanyelvére? Ez a valóban kivételes vállalkozás, mely művészi hitvallás és kiállás is egyben, vitán felül megérdemli nemcsak ezt, de a további törlesztést is.

Egyébként Enver Čolaković válogatása nagyjából átfogó keresztmetszetet rajzol Csuka költészetéről. Az egyensúlyt talán csak a honi, főleg tengerparti és boszniai élményeket tükröző anyag túlméretezése billenti fel kissé. A fordító azonban ezzel is hangsúlyozni kívánta a költő hazánk iránti viszonyulását. Mivel pedig a kötet első, *Ognjeno zvono (Tűzharang)* című ciklusának versei 1920–1932 között, tehát az emigráció éveiben íródtak, tulajdonképpen a Jugoszláviában keletkezett alkotások dominálnak.

A *Tűzharang* verseiben Csuka szociális érzékenysége és nyílt állásfoglalása szabad versformákban jut kifejezésre. Valahogy természetes volna, ha a fordító ebben a kötetlen műfajban találná meg — mindjárt a kötet elején — a megértéshez, könnyed átültetéshez vezető kulcsot. Mégsem ez történt. A szabad forma és az irányzatosság nem nyújtott segítséget Enver Čolakovićnak. Éppen ezek a fordítások tükrözik legke-

vésbé Csuka költészetének értékeit. A *Večernja nas oluja obuzima* (Az este színzivatara elkap bennünket) című versben nem érezzük az eredetiben lüktető belső ritmust, sőt, egy kis nyelvi félreértést is tapasztalhatunk, jöllehet (vagy talán éppen azért, mert) a fordító szó szerinti átültetésre törekszik.

Íme a befejező sorok fordításban:

*teretni kamioni u zboru pjevaju
simfoniju fabrika:
sutra
kroz oluju nebeskih boja
sve dalje čemo juriti*

És az eredeti szöveg (az *Előretolt állásban* c. kötetből idézve):

*teherautók karban dalolnak
gyátrak szimfóniáznak:
holnap
színzivatár éget
mindig tovább rohanunk*

A »bedolgozás« nehézségeit tükrözi egyébként a kötet első, bevezető verse is, a *Kulučenje* (Robot), ahol a szabad versek fordításánál megengedhetetlen, lényegbevágó kihagyással párosul a tökéletes nyelvismeret hiánya:

*Jutro! — Večer!
noge nam lijeno tik-takaju,
teške nam grede ramena svijaju.*

*Podne! — Podne!
Zvona nam jezike plaze!
Misliti nam lijeno trunu na ležaju: hljeba!*

És az eredeti szöveg:

*Reggel! — Este!
Az órák megnyúltak és ólmosan csöpögnek,
lábaink lustán tik-takkozzák a perceket,
súlyos gerendák törik a vállunk!...
Dél! Dél!
Harangok nyelvelése!
Gondolatunk már lustán poshad az agyunkon: kenyér!...*

Az összehasonlító idézetek folytatása értelmetlen lenne, mivel célunk nem a fordítások értékének tagadása. Ellenkezőleg, inkább bizonyítani szeretnénk, milyen küszködéssel jut el a fordító az igazi eredményekig. Mert a *Chaplin* már sejteti, hogy Enver Čolaković fokozatosan beleéli magát a magyar költő gondolat- és formavilágába. Sorai csaknem olyan őszintén tükrözik a vers tragikus feszültségét, mint az eredeti szöveg. Az igazi eredmény azonban valamivel később, a *Pjesme prividenja* (Látomásos versei) nagy lélegzetű, epikus áradásában bontakozik ki. Az ihletett mű a fordítót is megihletti. A szavak ebben a versben már tisztább és bővebb forrásból ömlenek. Minden szakasza patak, melyek összessége sodró erejű folyamammá egyesül.

A kezdő soroktól

*I ne zatutnjaše nebeski gromovi
kad se od zelenog stola konferencije malko bledunjavi
digli diplomati pa razišli uz pozdrav srdačan;*

egészen a kilenc oldalas vers befejezéséig:

*u tjeskobnim noćima kad stisnuta je grud,
u oduševljenju kad oči suzne su —
novim i sve novim još visinama.
I u njima čemo živjeti vječni život svoj.*

Az eszme és a forma együtt szárnyal és felelteti az olvasóval, hogy átültetett szöveg ritmusaiba merül. A fordítás ezúttal önmagában is annyira hitelesen hat, hogy nem is érezzük az összevetés szükségét. A *Krik iz daljine (Távoli kiáltás)* 1932—1939 szükre szabott ciklusának néhány verse nem hagy maradandó nyomot, érzésünk szerint a költő kevésbé termékeny, talán válságos korszakát tükrözik. Ezzel szemben a *Tri pjesme mome orahu* (1939—1955) címmel jelzett, nagy időszakot átfogó termés Csuka Zoltán formái »megtéréséről«, alkotói beérettségéről tanúskodik. A kötött forma azonban a műfordítót is nagyobb elmélyülésre készíti, és a szabad verselés fordítói botlásaival ellentétben Enver Čolaković jó érzékkel kíséri az eredeti vers gondolati és formai ütemét.

Különösen figyelemre méltó a *Zajedno sa mojim orahom (Együtt a diófámmal)* 1945-ben írott, hangulatos, számunkra ismeretlen vers átültetése.

*U zlatnim sutonskim sjenama
na tim septembarskim pjenama
ko lada teret vukući svoj
njišeš se, mudri oraše moj.*

Ezek az első sorok... De folytatását nemcsak ebben a költeményben, hanem az 1955-ben megírt *Opet zajedno (Ismét együtt)* című alkotásban is megtaláljuk. Mintha tíz esztendő erőszakokkal elszakított fonalát igyekezne újrakonni a költő... és a fordító kifinomult érzékkel nyújt segítő kezét ebben az igyekezetében. Nem lázadást, inkább megértést, emberi bölcsességet, talán egy kis rezignáltságot fejeznek ki fordításban is a szép sorok:

*Opet sam ovdje, oraše.
Gledam pod svod na sve strane
razgranate tvoje grane
i žudi što ti procvāše.*

*(Újra itt vagyok, diófám
s nézem az ég boltzatján
szertenyülő ágaid,
s ágban égő vágyaid.)*

A *Moja druga domovina* és az utána következő ciklusok az 1960—1970 közötti évtizedben Jugoszláviában keletkeztek, vagy legalább is a költő »második hazájában« felszivódott élmények alapján születtek. A különböző formájú versek közül a *Sučelice Biokovu (Szemben a Biokovóval)* és az *Osorski krajolik (Osori tájkép)* sejteti, hogy Čolakovićnak megfelelő Csuka Zoltán nagyvonalú tájfestése.

Mintha Petar Dobrović palettájáról feldobott színekkel állnánk szemben egy napsütötte kiállítóteremben.

Ezzel ellentétben a *Mazga (Az öszvér)* halk, részvétet árasztó szimbólummá magasztosul. Érdekes, hogy a kötet záróverse, a *Spotičeš se, padaš...* (*Botorkálsz, tántorogsz...*) Csuka Zoltán ifjúkori verseire emlékeztet. Elkötelezettség, harciasság és a világot izgató kérdések kerülnek ismét a verselés fókuszába. A költő lélekben mégsem öregedett meg — állapíthatjuk meg nagy meglepéssel. És ezért örülünk — remélhetőleg vele együtt — ennek a kötetnek.

Csak a rengeteg sajtóhiba, a megengedhetetlen korrektori felületesség, a nyomda vidékies primitívizmusa ne rontaná le annyira az összehatást. A legközelebbi fordítás anyagát (mert reméljük, hogy lesz még folytatás) méltóbb műszaki gondozókra kell bízni. A borítólap, Željko Marjanović munkája sokat javít e hibákon, szép, korszerű külsőt kölcsönöz a könyvnek.

GAJDOS TIBOR

EGY KÖZÖSSÉG MESEANYAGA

Sárkányölő ikertestvérek. Kopácsi népmesék. Gyűjtötte és sajtó alá rendezte Katona Imre. Hagyományaink 3.

Forum, Újvidék, 1972.

Örvendetesen gyarapodó folklorisztikai gyűjteményeink sora újabb kötettel gazdagodott. Alig két év alatt immár a negyedik népköltészeti kötet jutott el az olvasó asztalára, ékes bizonyítékeként annak, hogy magyarlakta vidékeink korántsem elhanyagolható területei a szellemi néprajz kutatásának. Persze a gazdag és változatos népköltészeti anyag jelenlétére népi életünkben nem a mai folkloristák figyeltek fel először: tájunkon már az elmúlt század utolsó évtizedeiben is folyt komoly gyűjtőmunka, gondoljunk csak Kálmány Lajos úttörő munkásságára, Bartók és Kodály század eleji — inkább népzenei indítékú — horgosi kutatásaira vagy Kiss Lajos négy évtizeddel későbbi, dél-bánáti és bácskai gyűjtéseire.

Mégis kihullottak a köztudatból ezek a tudománytörténeti tények, nemzedékek nőttek fel abban a tudatban, hogy nincsenek számottevő népköltészeti értékeink. Ennek persze sokféle magyarázata lehetséges. E vidék történetének alakulása csak egyik tényező, amely elősegítheti e vidensé folklorisztikai értékeink feledésbe merülését, annál inkább azonban a köz- és magánkönyvtárak széthullása és pusztulása. Mert azokat a publikációkat — folyóiratokat, évkönyveket, szövegkiadásokat —, melyekben több mint félszázadig lapangtak népdalaink, népmeséink, napjainkig szinte könyvészeti ritkaságokká emelte az idő. Hogy ezt elhíhessük, tudnunk kell azt is, hogy Kálmány Lajos hatalmas begyűjtött anyagának publikált hányada jó részt csak a lelkesízi jövedelem révén láthatott ólombetűt — magánkiadásként jelent meg a század elején Szegeden, Aradon és Vácott. »Ismeretlen ismerős« volt tehát a népköltészet ezen a tájon — ahogy Bori Imre írta *Idő, idő, tavaszidő* című antológiájának bevezetőjében —, a falusi közösségekben tovább élt, ha-

gyományozódott, de a művelődéstörténet és a köztudat nem foglalkozott vele érdeme szerint — nem is foglalkozhatott, mert nem volt kellő számú szakember, sokan nem is tudtak róla. Jelentek meg ugyan a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején a Hídban és a Kalangyában tanulmányok és gyűjtések töredékei, de ezek a közlemények nem válhattak később köztudat-alakító komolyabb tényezőkké. Hogy is válhattak volna, ha tudjuk, hogy az egész Vajdaságban alig lelhetni egy-két teljes gyűjteményt e két folyóiratról?! Még a két legilletékesebb intézmény, az újvidéki Magyar Tanszék és a Hungarológiai Intézet sem mondhatja magáénak a Híd és a Kalangya teljes gyűjteményét.

Önművelésre és áldozatos munkára volt tehát szükség, hogy a háború után újraindulhasson a szellemi néprajz kutatása. Penavin Olga, a temerini Tóth László, a zentai gyűjtők és mások egyéni vállalkozásai után a később alakult Magyar Tanszék és a Hugarológiai Intézet kezdett csak hozzá az alapos és rendszeres kutatáshoz és gyűjtéshez. S bebizonyosodott, hogy a nagy elődök után is hatalmas és értékes anyag vár a folklorista magnetofonjára.

Ennek az egyre jobban terebélyesedő munkának három termékét üdvözölhette csendes örömmel minden gondolkodó ember. Szinte egyidőben jelent meg tavaly ez a három könyv: Bori Imre *Idő, idő, tavaszidő* című népköltészeti antológiája, amely a szövegfolklór teljes anyagából nyújt izelítőt, Penavin Olga *Jugoszláviai magyar népmesék* című tömörszép kötete, amely az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény rangos sorozatában látott napvilágot, s Jugoszlávia minden magyarlakta vidékéről publikál mintegy hatszáz lapnyi meseanyagot, és végül a *Szélördög* című kötet, amelyben az előző

gyűjtemény legszebb darabjai láttak napvilágot gyermekkönyvként, a dialektológiai jellemzők elhagyásával, irodalmasított nyelvi átírásban.

Kritikánk — köztük az Üzenet recenziái is — örömmel üdvözölte a három gyűjteményt. Néhány kritikus azonban hangot adott sajnálatának is, hogy a *Jugoszláviai magyar népmesék* és a *Szélördög* csak »másodlagos termékként«, a nyelvjárási gyűjtés mellékeleményeként jött létre. Joggal hiányolhaták tehát a rendszeres néprajzi gyűjtőmunkát és az eredmények publikálását.

Katona Imre könyvét olvasva azonban fellelegezhet az értő olvasó. A *Kopácsi népmesék* ugyanis vérbeli folklorista szakember gyűjtőmunkájának eredménye, aki a figyelmét a terepen nem volt kénytelen a nyelvjárási anyagra koncentrálni, hanem teljesen a néprajz követelményeinek megfelelően tudott dolgozni, tudatosan választhatta meg mesemondóit, és a gyűjtést a folklór szempontjából tudta irányítani. A *Sárkányölő ikertestvérek* tizenegy kopácsi mesemondó harminc meséjét tartalmazza, a könyv anyaga két gyűjtőtől alkalmával, 1942-ben és 1962-ben állt össze.

A *Sárkányölő ikertestvérek* — bár nem tartalmazza a teljes fölgyezett kopácsi anyagot — nagyon sok érdekes tanulságot kínál, mind a magyar folklórtudomány, mind a jugoszláviai magyar folklór szempontjából. Nagyon lényeges tanulságokkal szolgálhat például a két gyűjtőtől közötti húsz év a folyamatos mesehagyomány szemszögéből. Katona Imre mesemondói a húsztól nyolcvan évig terjedő életkorokat fogják át, s ahogy kísérő tanulmányában megállapítja: »A mesetudás korcsoportonkénti eloszlása meglepően egyenletes, de éppen a legaktívabb évtized teljes kiesése a hagyomány folyamatosságában beállott törésre vall.« Ez azt bizonyítja, hogy bár korántsem érintkezett el a szövegfolklór »utolsó órája«, hisz a fiatalok átveszik a mesélőkedvet, mégis sürges az idő. Alapos és rendszeres gyűjtőmunkát kell végezni azokon a vidékeken, ahol még élnek az idős mesefák, mert pont ők azok, akik őrzik még a mese forrásértékű elemeit és fordulatait; ők azok, akik az úgynevezett »töltelékreszeket« az ősihez közelebb álló paraszti és ha-

láséletmódból merítik. A megfigyelés azt mutatja, hogy a gyerekek, fiatalok a mesefától leginkább a mese vázát veszik át, s aztán azt mesélőkedvük, élettapasztalatuk és bölcsességük s nem kis mértékben műveltségük szerint alakítják. Az öreg mesemondók között akadáhat — és akad is — olyan személy, aki a mesében hisz is, tehát a mese átélésének és átadásának intenzitását »művészi« szintre tudja emelni, a mai meseörökösökről azonban már alig feltételezhető, hogy hisznek benne. A mesehagyomány hanyatlása maga után vonja a mese közösségi funkciójának csökkenségét; a mese már nem lesz szükséglet, hanem a legjobb esetben csak szórakozás vagy a nagyanyák esti meséje — ahogy azt Penavin Olga a *Jugoszláviai magyar népmesék* bevezetőjében megállapítja.

A fentiekén kívül ugyancsak érdekes tanulságok levonására ad alkalmat az a tény, hogy Katona Imre egy közösség, egy falu meseanyagát gyűjtötte. A folklorisztika újabb módszeréhez tartozik, bár Kálmány Lajos már a század elején ösztönösen megérezte fontosságát, hogy a gyűjtő egyetlen meseíró, család vagy közösség mesekincsét gyűjti. Ez a módszer azért lehet gyümölcsöző, mert a meseanyagon kívül választ ígér a kutatóknak olyan kérdésekre is, hogy egy közösségen belül mi a szerepe a mesemondónak vagy mesemondóknak, hogy a hagyomány hogyan alakul a faluban az idők folyamán, milyen alkalmakkor és hol kerül sor a mesészóra, mennyire érvényesül egy másik nyelvi közeg és mesekincs hatása a zárt közösség ősi örökségére — hogy a szóbeliség folyamatát a forrásnál hogy lehet megfigyelni stb. A mi esetünkben az idegen mesekincs hatásának, illetve a két mesevilág kölcsönhatásának megfigyelése hatványozottan fontos, hiszen olyan népmesénk is akad szép számban, amelyet a nemzetközi és magyar mesekatalógus nem ölel fel, tehát idegen hatásra kell gyanakodnunk. Ugyancsak jó az ilyen gyűjtési módszer arra is, hogy egyazon falu különböző mesefáinak mesevariánsait összevetve minél több meselemet megfigyelhessen a kutató. Ugyancsak ez a módszer adhat választ arra is, hogy »a prózai epikumok milyen szerkezeti, tartalmi elemeit, milyen formuláit őrzi szí-

gorúan a hagyomány, hol enged a változtató akaratnak, művészi újrafarmálásnak, a szövegek hagyományos reprodukálásában mi az a kisebb, nagyobb rés, ahol a névtelen, ismeretlen paraszti alkotó a maga tehetségét, rögtönző kedvét kiélheti — ahogy azt Ortutay Gyula mondja egy helyütt.

Katona Imre kopácsi mesegyűjteménye nem »népszerű« kiadvány, legalábbis nem abban az értelemben, hogy a meséket az eredeti nyelvjárási sajátosságok elhagyásával átírná a köznyelvi formába. A szövegközlés ettől függetlenül is olvasmányos a nem szakember számára

is, mert az élő beszédben kiesett fonémákat Katona Imre a könyvben zárójelben pótolta. De nem kimondottan »tudományos« szövegközlés sem a kopácsi népmesegyűjtemény, hisz nem törekedett a teljesen pontos fonetikai lejegyzésre, ezt nem is kívánta meg a könyvsorozat sem, ahol a könyv napvilágot látott.

Folkloristának is, átlagolvasónak is szól a *Sárkányölő ikertestvérek*. Aki pedig csak most ismerkedik a népmesével, annak jó tájékoztatást nyújt az utószó, amelyben a kopácsi meseanyag részletes elemzése közben a mese legfontosabb tudnivalóiról is tájékoztat a szerző.

JUNG KÁROLY

DRÁMÁK RIVALDAFÉNYEN KÍVÜL

Színművek. (Majtényi Mihály: *A száműzött*; Tóth Ferenc: *Jób*; Gobby Fehér Gyula: *A budaiak szabadsága*; Varga Zoltán: *A tanítvány*)
Forum, Újvidék, 1971.

A Szabadkai Népszínház magyar együttese rendhagyó próbálkozásként az elmúlt években színre vitte Deák Ferenc két modern hangszerelésű drámáját. Várható volt, hogy színházunk a jövőben nagyobb érdeklődést tanúsít majd a hazai darabok iránt. Ma azonban az óvatosság nagyobb, mint valaha, pedig az *Áfonyák* és a *Légszomj* több éves stagnálásából lendítette előbbre a színházat, vitákat kavart, s kimondták: a hazai dráma bemutatása ma kísérlet, holnap hagyomány.

Harcos szellemű szócso lehetne a színház, mert van mit írni az itt élő emberekről, a mi világunkról. Színháztörténeti jelentőségű előadás régen volt Szabadkán, pedig a művészet az első barlangrajz óta folyamatos, munkálkodni kell tehát a kornak, amelyikbe beleszülettünk.

De a drámairodalom anyaga a nagyvilágban nem növekszik. Az előadásra szánt művek többnyire

könyvalakban kerülnek az érdeklődő elé, a klasszikusokat újraértelmezik, a tiszteletre méltó hagyományokat féltve ápolják, s újra felfedezik a romantikát, a polgári drámát, hiszen arról értesültünk a napokban, hogy Kerényi Imre, a budapesti Madách Színház rendezője színpadra állítja a Mágnes Miskát.

A színháziak elvtávolodtak a forradalmaktól.

A világ színpadain egymást követik a rosszabbnál rosszabb előadások. Mr. Marshall Mac Luhan tanai érvényre jutnak, s a válság szelét néhez elhárítani. De — hányszor mondtuk már — a drámaírók cselekményvázlatokat rögzítenek papírra, dialógusokat építgetnek fel, hisznek a színészek többségének elszánt akaratában: ezt is túléljük. Nincsenek sokan, de vannak.

Örömmel nyugtázhatjuk: az írók tettek már valamit a színházért (azok is, az előfutárok, akikről kevés

szó esik), most a színháziakon a sor, hogy értük tegyenek valamit. Van miből válogatni. Az 1970-ben meghirdetett drámapályázatra számos értékes mű érkezett, s közülük négyet a kiadó könyvalakban eljuttatott az olvasóhoz. A lapjainkban megjelent cikkek, méltatások (melléjük, ellenük) kevésbé szolgálták a vajdasági magyar dráma ügyét. Mivel a dráma elsődleges célja nem az, hogy az olvasóhoz jusson el, hanem a színpadra, a négy műről csak feltételesen írhatunk, hiszen a színpadi megjelenítés felfedheti a sorok mögé rejtett értékeket vagy hiányosságokat.

A kötet kikerült a nyomdából. Megéljeneztük (?), de a taps még várat magára. Tisztább képet a művekről a nézőtérrel alkothattunk. A könyvről csak szelvényzetekben számolhatunk be, de reméljük, hogy a négy darab mindegyike egyszer talán Szabadkán is bemutatásra kerül. A kamaraszínpad évek óta üresen tátong.

Végso ideje volt, hogy szépirodalmunk mellé a drámairodalom is felzárkózzon, az az irodalom, amely végre megadhatja színházunk, rádiónk és a televízió sajátos arculatát. Nem árt megjegyezni, hogy a romániai magyar színházak repertoárján évenként legalább négy-öt ösbemutató szerepel.

A színműírásnak történelmi jelentősége is van. Erről azonban felesleges cikkezni. Nagykorú drámairodalom, nagykorú színház.

Nincs szándékomban rangsorolni a drámákat, de a színházi ember szemével — bár ma a színpadon is szabály a szabálytalanság — Varga Zoltán *A tanítvány* című drámája, ahogy a szerző jelöli apokrif színpadi legendája öt képből a legegységesebb, dramaturgiaiailag legkimmunkáltabb — minden sora színpad után sikkolt. Szándék a sorok mögött: érvényt szerezni az igazságnak. Örök téma. Az igazság után kutat a kötet másik három szerzője is.

Kinyújtott kezükben tör. Csak sajnálhatjuk, hogy könnyű a penge mellé futni, hiszen a múlt, a biblia eltéríti gondolatainkat a jelenről, amely roskadozik a problémáktól. Talán szükségtelen volt a múltba, képletekbe, szimbólumokba sűríteni az egyértelmű vonatkoztatásokat a mára. A történelem súlyos rakomány.

A meggyőzés hőfokát az itt élés, a hogyan élés adja meg. A jelent megcélozni — túl nagy merészség? Nem hinném. A vállalás merészsége az író legszebb erénye, mondhatjuk: kötelessége.

Ami azonban a legfontosabb: mind a négy dráma előadható és jól adható elő. A Kossúth Rádió Gábor Miklós és Vass Éva tolmácsolásában mutatott be egy részletet Majtényi Mihály *A száműzött* című drámájából — tiszteletre méltó kísérőszöveg-gel, amely egységesen dicsérte a fejlődő vajdasági magyar drámairodalmat. *A száműzött* igazolta az egyszerű tételt: a műfaj célja a színpadi megvalósítás. A mű költői képei elérték a kívánt hatást. Az Újvidéki Rádió együttese nagy sikerrel vendégszerepelt vele a vajdasági hivatásos társulatok zrenjanini szemléjén. *A száműzött* újvidéki bemutatóját irodalmi estnek jelöltem, de ez nem jelent elmarasztalást, talán az előadás alatt észlelt visszatartott hangerősség szülte bennem a megállapítást. A drámában felfedeztük — vonatkozik ez a három másik műre is —, hogy a magyar nyelv rendkívül gazdag és szép — színházi nyelv. Az írókat belső sürgetés kényszeríti az írásra: több dimenziós gondolatokkal kapcsolatot teremteni a színpad és a néző között eszményi cselekedet. *A száműzött* jó dráma. Biztos vonalvezetés közhely-nélküliség, racionalizmus jellemzi a költői ihletésű sorokat. Egyes részleteiben felvillan az igazi színház lehetősége, a drámai fejlődés nyomon követhető. Majtényi nem olvas rá társadalmunk fejére, nincs is szándékában új mérföldkövet keresni a modern drámairodalom nehezen járható útjain, csupán közli velünk, hogy Tomiban akkor ősz volt, és elmondja nekünk szép, csiszolt irodalmi nyelven Publius Ovidius Naso, a száműzött költő életének egyik tragikus epizódját. Mégis modern mű, mert igaz. A téma lírai megközelítésének szép példáját láttuk a színpadon, olvashatjuk a kötetben.

Itt szükséges megjegyezni, hogy rendezőinknek hathatósan kell segíteniük drámaíróinkat, mert a festett világ, a színpad megközelítése bizonyult, alapos tanulmányokat követel. Végül is a drámaírás egy külön műfaj, amelyben a színházi ember érzi magát a legotthonosabban.

El kellene gondolkozni azon, hogy írónk hősei miért nem lelkesednek. A négy dráma zárósoraiból idézek.

Calvia: És mégis menekülsz, Ovidius...

(Majtényi Mihály: *A száműzött*)

A Sátán hangja: Tíz, húsz vagy ezredévek múlva vajon mi vár rád, földi halandó. A próbák, a mérések eszközei addigra finomodnak-e?

(Tóth Ferenc: *Jób*)

Márton: Elpusztulunk mi harcolók és ti királyok mind előbb-utóbb. Csak ők, csak ők élnek túl az időt. Mert akármikor, akárkit leköpnék, ha túlélni kell.

(Gobby Fehér Gyula: *A budaiak szabadsága*)

Nátán: ... annyira szeretted az igazságot, hogy képtelen voltál elviselni... Vagy csak... túl gyenge voltál hozzá?

(Varga Zoltán: *A tanítvány*)

Valóban nem érdemes szembeállni a világ, a kultúra rendjével — rendtelenségével? Látszólag más világot jósolunk, amely Budát, az égietket és Tomit sújtja. Mi lesz ve-

lünk itt élőkkel — Szabadkán, Zrenjaninban és Vörösmarton? Egy embert az örökkévalóságnak feltámasztani — ez lehet az írók célja, akik a hősöknek csöndes temetést rendeznek.

Gobby Fehér Gyula *A budaiak szabadsága* című történelmi drámája érett, kiforrott munka. Vonatkoztatása a mára, erre a tájra — félreérthetetlen. Tóth Ferenc verses műve, a *Jób*, a Szabadkai Népszínház idei repertoárján szerepel, s nagyon-nagyon bízunk benne, hogy bemutatása nem késik sokáig, annál is inkább, mert a mű sikerrel képviselheti színházunkat a Sterija Játékokon.

Van tehát vajdasági magyar drámairodalom. A problémát szükségtelen újra feszegetni. Azon kell fáradozni, hogy a könyvvalakban megjelent darabok színpadra, mikrofon és kamera elé kerüljenek. A művek nem várományosai a Pulitzer-díjnak — ma születtek a tegnapiok hajtásából, zsengek és törekenyek. Az írók érzékenyek és könnyen elbátortalannak, ha munkájukat nem méltányolják kellőképpen.

Ha a dráma nem kerül reflektorfénybe, hatékonysága a minimumra csökken. A következő lépést a színházi szakembereknek kell megtenniük. Nem várhatunk egy újabb emberöltőtől szélcsendben.

BARÁCIUS ZOLTÁN

NEMES IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

GION NÁNDOR: *Postarablók*.

Forum és Móra Könyvkiadó, Újvidék—Budapest, 1972.

Raboljunk postát! Azaz mentjük, ami menthető: az emberiségben, az emberben, a világban — a szemétdombon... Így értelmezhető a gioni üzenet, illetve erkölcsi parancs lélektani szimbóluma, mely egy »literáris« ürügy kapcsán lett emberi-

lelkiismereti követelménnyé, de még inkább sürgető törvényé. Mert a becsületesség kényszere, a felelős eszmélet »rendigénye«, a felsőbb rendű lelki látás örök igazságvágya, ha nem válik »megrögzött« törvényé, törvényszerűséggé, egyszerű,

azaz közönséges, vásári (intellektuális) mutatvánnyá züllik, a kor nagyhangú, de közömbös, felületes, felelőtlen emberének életikájává...

Az írói ürügy egy nemes igazságszolgáltatás ígéretes és kibomló életet rejtő magvának a héját jelképezi csupán, amely — elvégezve föladatát — leválik a gondolati megvalósulás lényegéről, elvegyül a létet feltételező elemek tömkelegében, amiről a bölcselmi eredmény végső kibontakozásakor szinte meg is feledkezünk. Ebből ered az, hogy szükségtelemnek érezzük kutatni megokoltságát. Átvitt értelemben: ültessük el a magot azzal a szándékkal, hogy a belőle kisarjadó vesszővel megfenyítsük az embert, és ajándékozzuk meg őt a kivirágzott vesszővel, mivel meg kell őt ajándékozni, mert esendő, mert tévelygő. S azért követ el »disznóságokat«, mert nincs öröme, mert boldogtalan ezen a »szemétdombon«, és mert a virág már eleve arra kötelez, hogy örömet szerezzen vele valaki valakinek, mert a virággal nem lehet verni, büntetni, megtorolni! A virág: ünnep.

Igy lett a két postarabló által elültetett »rossz szándékból« nemes cselekedet. Virág.

Erkölcsei tisztaságát, határozott társadalmi alapállását, kétségtelenül pozitív lélektani hatásait tekintve a *Postarablók* egy kis remekmű. Ezt a megállapítást kötelességem kiegészíteni a nagyon öröndetes bizonyossággal, hogy ezt a kis könyvet Gion szinte makulátlan művészettel alkotta meg, hozta fel írói eszméletének mélyéről, a mellékes selejt anyag híjával. Ez a munka káprázatosan egyszerű, tömör, magától értetődő, komoly, szép és okos. Olyan, mint az alvó, vagy a tiszta ünneplőbe öltözött gyermek.

Külön érdeme az, hogy mentes a gyermekeknek szóló könyvek felnőtt naivitásától, illetve banalitásától.

Nem is szólva arról, amit, a jelek szerint, a jövőben úgy fogunk irodalmunkban e kis könyv alapján jelölni, hogy (sajátságos) gioni látásmód, stílus, bölcsesség, illetve írásművészet.

»Véletlenül« nem lehet ilyen könyvet írni! A gioni értelmi-erkölcsi előfeltételek nélkül (amelyek kimagasló alkotássá avatják a Pos-

tarablókat) ez a kötet egy átlagos vajdasági irodalmi mutatvány lehetett volna, amelyet csak a »rokon kritika« igazolhatna ideig-óráig, s esetleg mumifikálhatna a kegyeletes utókor számára. De éppen az a tény, hogy nem a véletlen születésének, mentesít minket az elnéző utókor olcsó könyörületességétől. Ugyanakkor ez a kis remekmű bátor kihívás a homi esztétika rövidlátó látnokai felé, akiknek netalán eszükbe jutna egy provinciális esztétikai igaz(talan)ság serpenyőjébe gyömöszölni egy olyan művet, amely sokkalta nagyobb az egész »mérlegnél«.

Ismételten hangsúlyozom, hogy ez a munka nem a véletlen játéka, mint ahogyan a gioni életérzés, igazságvágy, tisztaságigény és világtudat sem illuzorikus, de mélységesen és megrendítően eredendően és valóságos, ellentétben sok más, könnyen tetten érhető álvilágfájdalmas »íróemberi megmutatkozással«, operettigazság utáni nosztalgiával, végzetdőbbenettel, gaszágtagadással, egyszóval: hamis tisztaság-vággal. A gioni szellem felsőbbrendűsége tisztelre kötelez és egyben végérvényes leszámolásra a korlátoltsággal, a primitívizmussal, az értelmi tisztatlansággal, lelkiismereti ledérséggel, a korhoz nem illő gondolkodásmóddal (a kozmikus korszak kezdetén!), az álromantikus zsványbecsülettel, emberi bábjátékkal, hivatali prostitúcióval, protokollgázsgal, telefonengeszterizmussal, dilettáns szellemidezéssel, egyszóval: a szemétdomb-világgal, a szemétláda-emberekkel!

A legkülönösebb Gion e könyvében az, hogy az »értelmi világ« elszomorító dekadenciáját, illetve csődjét, azaz annak fölismérését és ítéletét nem bízza rá holmi professzionalista gondolkodókra, megváltókra (látnokokra), bizonyára ezt se véletlenül, hanem a gyermekek, hősei zsenge, tiszta és »érett« lelkiismeretére, igazságlátására.

Ez kétségtelenül ugyancsak a sajátos gioni világkép eredetiségét igazolja, illetve a gioni »látomás« dimenzióinak szellemi rendszerében a jövőt idéző értelmi értékek egy új kategóriáját, minőségét... Gion gyermekei immár a »szemétdomb« tiszta és tündöklő virágai! Az élővendő világ, a holnap szellemének fátyvai...

Amikor azt mondom, hogy Gion gyermekei, akkor a gioni lélek teremtményeire gondolok, szinte valóságos fogantatására olyan eszményi lényeknek, akik csak a »korszerű« látszat kedvéért öltötték magukra a »szemétdomb«-stílus maskaráját, de akik lényegükben már egy merőben más végzet, más sors koordinátái szerint tájolódnak a jö-

vő szellem univerzumában, akik valóban méltó hordozói a jövődöntő lélek-program egyértelműen emberi koncepcióinak. Akik méltóak arra, hogy az egyetemes értelem (elkiismeret) kis »telefonközpontjából« világot, emberi sorsokat, ügyeket, »dolgokat« irányítsanak, s békét, nyugalmat, reményt, emberséget és örömet sugalljanak...

ZÁKÁNY ANTAL

KAPCSOLATOT TEREMTENI AZ IDŐVEL

LÉVAY ENDRE: *Csillámok remegnek.*
Forum, Újvidék, 1971.

Egy érdemtelenül elhanyagolt műfaj létjogosultságáért kell szólni mindenekelőtt.

Az irodalmi riportra gondolok.

Kiadóházunkból csak igen ritkán kerülnek az olvasó elé érdeklődésre számot tartó riportkönyvek, szociográfiái jegyzetek, vagy hasonló, az újságírói munkát összefogó-összegező cikksorozatok. Ezek a műfajok szinte kizárólag a sajtóban élnek ideig-óráig, s azután elstülyesztik őket az enyészet, a feledés. Pedig a jó riport az olvasó szemzőgéből közelebbi, impresszívebb, hatásosabb lehet a klasszikus értelemben vett irodalmi alkotásoknál, akár a novellánál, akár a versnél is.

Lévay Endre múlt évben kiadott könyve végérvényesen bizonyított; a jó riport egyben kordokumentum is, élő, igazságkereső figurái szemünk előtt élnek mindennapjaikat, sőt nem egy megrajzolt »hős« jelleme, gondolkodásmódja, életkörülménye kísérteties hasonlóságot mutat a sajátunkéval.

A »jó riport« fogalma azonban annyira meghatározhatatlan, annyira nem köthető semmiféle, szigorú korlátokat támasztó szabályokhoz — sokszor műfajjellegével áttöri minden esetleges határait átfolyván és keveredvén a szépirodalom teremtette nyelvi és tematikai világgal —, hogy értéke, fontossága, ha úgy tet-

szik, fajsúlya semmivel sem marad el egy-egy szépirodalmi mű mögött.

Lévay utóbbi könyvében ezek a műfajhatárok elmosó elemek érvényesülnek legkifejezettebben. Az írók túlnyomó részét ezért lírai riportnak, színes írásoknak, riportázosoknak nevezhetjük.

Palicsról szóló jegyzeteiben a szerzőnek a tó és környéke iránti mély, őszinte vonzalma jut kifejezésre, s bár nem mentes a szülőföld föllevenítését kísérő elfogultságtól, a mosztalgától, mégis — s ezt pozitívumként szükséges említeni — lebilincselő, megkapó, hangulatos, tisztán átérzett képekben tárja elénk a tó életét, az immár csak szájhagyományokban továbbélő legendákat, s fölillantja a környék embereinek egy-egy arcvonását is.

Jószemű megfigyelő, kiváló érzékekkel megáldott, vérbeli újságíróalkat; az üvegyárban, vagy az olajmezőkön átéltek, még inkább a *Braziliában voltam* című falurportja szókimondó, rokonszenves bátorsággal festi az emberi sorsokat, az olykor ijesztően sivár életek képsorát.

Itt, ezen a ponton válik azonban egysikűvá, túlon túl kiábrándulttá, lemondóvá, keserűvé, mármár kizárólagossá.

»Megerintettem, megfogtam a fa simára csiszolt testét, hogy az érintés által valami kapcsolatot terem-

sek az idővel, ami elmúlt és ami van» — vall egy helyen a *Levél a malomból* című remek írásában.

A múlt idő szenvedélyes, lázas kutatójaként ismerhetjük meg Lévyt a továbbiakban. Meg kell említeni azt a törekvést is, hogy csaknem minden gondolatában szeretné a legpontosabban, korhűen, szinte Krúdy-erejű impresszivitással rögzíteni a jelent, azt a jelen időt, mely a múlt szilárd alapköveire épül és minduntalan egybefonódik vele.

Egyszerűen nagy szenvedéllyel-szándékkal meg akarja állítani, megragadni, vagy még inkább lelassítani az időt egyetlen pillanatra, anynyi időre bár, míg olvassuk merengéseit — azért, hogy röpké kirándulásra bár, de a líra erejével, szépségével, maradandóságával megváltsa a sorsokat, tájakat, múltbeli vagy jelen eseményeket...

Amikor a Vaskapunál jár, jobban érdeklí, átérzi, szívén viseli a kilakoltatottak görcsös, tragikus vetülettű ragaszkodását vízzel elárasztandó valóságukhoz, mint a gigantikus erőmű-eredmények... Humánuma, az írások egyik legnagyobb érdeme éppen a hasonló, látszatra ugyan jelentéktelennek látszó élethelyzetek észrevételében, hírüladásában, fölvázolásában nyilvánul meg elsősorban.

Akár Titogradban van, akár a Moholi völgyben, a Lovćen legendás tetején, Barban, Borban vagy Dubrovnikban tartózkodik, szemléltető táj- és környezetrajza mindenkor párosul az adott »terep« történelmi levegőjével, a síkvidéki emberre any-

nyira jellemző ámulattal, az idegen tájak-vidékek varázslatával, a sorok közül pedig minduntalan fölbukkan a már említett mély humánum, embenközpontú, érzékeny lelkiület.

A *Híd a Drinán* című, egyik legsikerültebb riportjában az Andrić által megénekelte köépitmény misztikumát izgatja, a híd titkát szeretné meglesni, a híd és a mű, valamint az ember összefüggése tehát:

»Megtörték a híd töretlen életét (ti. a II. világháborúban), mert meg akarták törni az ember életét« — mereng a történelmi téglák sugallatát érezvén talpa alatt...

Máskor költőkre asszociál, mint pl. a Zagubica-i állomáson Bor felé utazva, vagy a népeket összekötő Dunán hajózva Ada Kaleh és Kladovo között. Már-már orientális-sejtelmes hangulatot teremt a *Varjak tavában*, a Cres szigeti barangolások élményeként.

A kötet kiegyensúlyozatlansága, a halványabb-erőteljesebb írások váltakozása mégsem kerülheti el az olvasó figyelmét. Az itt-ott felbukkanó erőtlen közhelyek, a plakátizú »nagy szavak« semmiképpen sem válnak a mű előnyére.

Az avatott tollal megírt irodalmi riportorozat értéke, szükségessége, olvasmányossága azonban vitathatatlan tény. A gondolat- és hangulatébresztő gyűjteményben ismét a riportázs föltámadását üdvözölhetjük, azét a riportázsét, amely létjogosultságot követel műfajának és konzerválni kívánja a csöppet sem felelőtlen újságírói erőfeszítéseket, az ilyenemű alkotást...

MOLNÁR CS. ATTILA

DEBRECENI SZELLEMI DÍZÉS

JUHÁSZ IZABELLA: *Juhász Géza (1894—1968) — Gulyás Pál.*
Debrecen, 1972.

Tudjuk: a halottak gyorsan lovalgolnak, de különösen gyorsan azok, akiknek életében az a sors jutott, hogy a Nagyalföld csendjében, a Mara-

dandóság városában szálljanak szembe nemcsak szűkebb pátriájuk, hanem egy egész ország sznob világ-felfogásával, amely eleve második

vagy harmadik sorba helyezi azokat, akik nem a központban, hanem vidéken alkotnak s írnak nem provinciális, de országos, sőt egyetemes értékű műveket. Tudjuk, Csokonait már nem kisebb embernek, mint (fiatal korában szintén majdnem a debreceni sárban-porban rekedt) Ady Endrének kellett visszaperelnie, s akik később vállalták a debreceni sort, azokért megint újból és újból perbe kell szállniok az utódoknak, hogy itt csak Oláh Gábert említssem, s most az alig néhány éve meghalt Juhász Gézát és a hozzá oly közel álló, 1944-ben távozott Gulyás Pált, akiknek szellemét Juhász Izabella idézi vissza. S a címben említett két, jórészt bibliográfiai munka mellett még két kisebb kiadványát is hadd jegyezzük itt fel: az egyik *Gulyás Pál és Sárközi György levelezése*, a másik pedig *Megemlékezések Gulyás Pálról* címet viseli. S gondosságát, lelkes fáradozását nyilván az sem kisebbíti, ha megjegyezzük, hogy Juhász Izabella, a költő és irodalomtörténész Gulyás Pál unokahúga és a szintén költő és irodalomtörténész Juhász Géza édes lánya.

Nem tagadom, engem szubjektív érzések is fűznek mind Juhász Gézához, mind pedig Gulyás Pálhoz, a debreceni Ady Társaság egykori életrekeltségéhez (1927), mert amikor a »vidékiiség« ballasztjaitól terhelten azért költöztem át Magyarországra, hogy ott egy olyan folyóiratot indítsak, amely a kisebbségi sorba szakadt magyar irodalmak romantikájától mentes megbecsültetéséért szállt síkra (s maradt fenn majd másfél évtizedig), de mindjárt a szomszédos népek megismertetéséért is, akkor, lapszervező bolyongásaim során elsősorban a debreceni Ady Társaság emberei, Juhász Géza, Gulyás Pál és velük a ma is élő és a Nagyvilágot irányító, akkor még szintén debreceni Kardos László állt mellém ebben a munkában. A harmincas években bizony az irodalom középpontjában, Budapesten, még nagyon is divott az a sznob nézet, hogy a környező »kis« népek irodalmi élete nem érdemel figyelmet és csak 1941-ben akadt olyan könyvkiadó, az Egyetemi Nyomda személyében, amely egyszerre há-

rom: egy szerb, egy horvát és egy szlovén mű kiadására vállalkozott, hogy nyomban utána, az új világháború viharában, kártyavárként össze is omljon az egész bátor vállalkozás. A debreceni Ady Társaság emberei már jóval előbb felismerték a szomszédos népek íróival való barátkozás fontosságát és súlyát. Ezek között volt Juhász Géza és Gulyás Pál, s velük együtt nem egy pécsi, szegedi, szombathelyi stb. író.

Ezért helyeslem lelkesen Juhász Izabella vállalkozását, amely vissza akarja perelni az elmúlástól mind Juhász Gézát, mind Gulyás Pál alakját, bátor életművét, és követeli mind Juhász Géza, mind Gulyás Pál életének és munkásságának monografikus feldolgozását. S ennek alapját veti meg az említett két nagyobb és két kisebb kötet.

S az sem véletlen, hogy mindezt a szabadkai Üzenet számára írom meg, okulásul nemcsak a magyarországi, hanem a vajdasági olvasók és irodalmárok számára is. Mert egyesek még mindig azt kérdezik, hogy Szabadkán miért jelenik meg az újdéki Híd és Új Symposium mellett egy új folyóirat is és miért adnak ki az Életjel sorozatban olyan munkákat, amelyek a bácskai homokban vagy zsiros televényben lettek életet nyújtó talajra. A két debreceni költő és író, a két messzebbre látó férfi ürügyén hadd mondjam el, hogy hasznosnak és szükségesnek látom, ha a kulturális decentralizáció Vajdaságban is érvényesül, mert ez nem a vidékiességet segíti elő, hanem éppen fordítva, az irodalmi klikkek elparlagosiasodását bontja szét és az egyetemes irodalom fejlődését segíti elő. És én ebben az irodalomban nem csupán a magyar nyelven írott irodalmat értem, hanem nagyon is a vele egy földön, egy országban élő szerbet, horvátot és a többit is.

Ezért értékelem Juhász Izabella gondos, elmélyedő, irodalomtörténeti értékű »szellemidézését«, az igazi értékek megmentését az elkallódástól, mert ez ösztökélő erőt és biztatást jelent más »vidékeknek« is. Az igazi építő erejű szellemek pedig itt találkoznak igazán egymással.

CSUKA ZOLTÁN

AZ ÉLETJEL MINIATÚRÓK

szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(Tanulmány)	elfogyott
2. SAFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: KORTÁRSAIM
(Versciklus)	3 dinár
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTÜZ FÉNYÉBEN
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGÓ PALETTA
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(Monodráma)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)	5 dinár
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőköri éveit)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezeteit)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGÓDES
(Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALE MIKLÓS: A SZÉN
(A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: »MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: SZABADKAI DIÁKÉVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPÁD: IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NEGYVENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)	9 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg slobode 1 — városa 17. sz. szoba) személyesen vagy utánvétellel, vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámlára: Radnički univerzitet — Munkásegyetem — Életjel — 666-3-77. Postadíj: 2 dinár füzetenként.

D É R ZOLTÁN

A TUDÓS TANÁR

(Toncs Gusztáv élete és munkássága)

A szabadkai gimnázium falai között a szellemi élet termékenyítő nyomait keresve már eddig is nem egy olyan jelentős emlék, életrajztöredék, vagy már-már elfeledett úttörő munka került felszínre, amely irodalmi vagy szellemtörténeti szempontból értékes adalékot jelent a sok tekintetben jelentős századforduló eddig még nem eléggé ismert mozzanatainak alapja és sokoldalú felméréséhez.

Dér Zoltán Kosztolányi szabadkai éveinek feltárása után a fáradhatatlan kutatómunka során meglelt ösvényen halad tovább a múlt felé. A nagy poéta őszinte elismerő szavai ébresztették fel benne az érdeklődést, hogy fokozottabb figyelemmel forduljon Toncs Gusztáv feledésbe merült élete és munkássága felé.

Kétségtelen, hogy a századforduló táján Toncs Gusztáv, a szabadkai főgimnázium irodalomtanára kivételes egyéniség volt. Csöndben és nagyon szerényen dolgozott, de épp ennek a szerénységnek és soha nem lankadó szorgalmának erényei alapján került fel arra a szintre, amely egy vidéki városban — az ő idejében — a szellemi élet csúcsát jelentette. Mint pedagógus soha nem tartozott a heti órákat mechanikusan előadó és a Beöthyől tanult romantikus klisé szerint dolgozó szürke tanárok közé. Érzékeny lelke felfogta a századforduló előtti esztendőkből az eljövendő XX. század üzenetét. Nemcsak tanított, hanem szakadatlanul tanult is, s munkássága minden területén — a Szabad Lícium megalapítása körül is — arra törekedett, hogy ezt az igényes érdeklődést: kereső, kutató vágyat átvigye tanítványaira, hallgatóira is. Nemcsak a tanintézet tantermeiben, könyvtárában, hanem azokon kívül is a szellem műve volt. Érthető hát, hogy tanítása kitörölhetetlen nyomot hagyott Kosztolányi költészetében s mindazokban, akik tőle tanultak és e város falai közül indultak el.

Dér Zoltán könyve nem pusztán életrajz, hanem Toncs Gusztáv munkásságának feltárásával kortörténeti dokumentum is, amelyre érdemes felfigyelni, mert az élet folytonossága és a fejlődés törvényszerűsége csak akkor bontakozik ki a maga teljességében, ha a régi tettek egyre inkább ismertté válnak s felderítik a mai tettek még ismeretlen indítékait.

A 200 oldalas, több dokumentumértékű fõlvétellel illusztrált könyv ára 15 dinár.